

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 23

Маріуполь
2022

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Економіка
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 6 від 31 травня 2022 р.)

Видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка» включено до Переліку наукових фахових видань України згідно наказу Міністерства освіти і науки України №642 від 26.05.2014

Відповідно до рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України видання включено до Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук (Наказ МОН України від 17.03.2020 № 409) з присвоєнням категорії «Б»

Видання включено до міжнародних наукометричних баз даних:
«Index Copernicus International»(Польща).

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – к.е.н., доцент І.О. Ліщинський
Заступник головного редактора – д.е.н., професор О.В. Булатова
Відповідальний секретар – к.е.н., доцент О. А. Беззубченко

Члени редакційної колегії: д.е.н., проф. О.О. Борзенко, д.е.н., проф. М.Г. Бойко, д.е.н., проф. Й. Васілев, д.е.н., проф. С.П.Калініна, д.е.н., проф. Лизун М.В., д.е.н., проф. Ю.В. Макогон, доктор філософії з економіки С. Максименко, д.е.н., проф. Т.М. Мельник, д.е.н., проф. Т.В. Орехова, д.е.н., проф. Д. Пармаклі, д.е.н., проф. М. С. Пашкевич, доктор філософії з економіки А. Пелін, доктор філософії з економіки Я. Половчек, д.е.н., проф. Н.В. Резнікова, д.е.н., проф. А.В. Сидорова, д.е.н., доц. Р.О. Толпежников, д.е.н., проф. О.Б. Чернега, д.е.н., проф. Г.О.Черніченко., доктор філософії з економіки Ш. Шабурішвілі

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м.Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.:(0629)53-22-59, e-mail: msuj_e@mdu.in.ua
Офіційний сайт видання: www.visnyk-ekonomics.mdu.in.ua
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації (Серія КВ №17780-6130 Р від 06.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення № 015/21

ЗМІСТ

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Резнікова Н. В., Панченко В. Г., Русак Д. М., Іващенко О. А. ПРОМИСЛОВІ ЕКОСИСТЕМИ В ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮЖКАХ СТВОРЕННЯ ВАРТОСТІ ТА ПОСТАВОК: КЛАСТЕРИ, ІННОВАЦІЙНІ ТА ЕКОІНДУСТРІАЛЬНІ ПАРКИ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ	5
Вергун В.А., Приятельчук О.А. ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В ІНСТИТУЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ДЕОФШОРИЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ БІЗНЕС-ДІЯЛЬНОСТІ	17
Савченко В.А. ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ.....	26
Ступницький О.І. ПОКОЛІННЯ З ТА ЗМІНИ У СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ	41
Булатова О. В., Федоров Е. В. ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ ТА РИЗИКИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ	52
Цимбал Л., Унінець І. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЯК ТРЕНД СТАНОВЛЕННЯ РОЗУМНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	66
Сарбаш С. М. ГЛОБАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА	78
Савченко М. В., Братчук У. П. ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТУРИ	100
Шлапак А. В. ГЛОБАЛЬНІ ФІНАНСОВІ ЦИКЛИ І ПРОБЛЕМА РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ПОТОКІВ КАПІТАЛУ: РОЛЬ БАНКІВ І МАКРОПРУДЕНЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У ПРОТИДІЇ КРИЗАМ.....	109

CONTENTS

ECONOMIC THEORY

Reznikova N., Panchenko V., Rusak D., Ivashchenko O. INDUSTRIAL ECOSYSTEMS IN GLOBAL VALUE AND SUPPLY CHAINS: CLUSTERS, INNOVATION AND ECO-INDUSTRIAL PARKS AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	5
Verhun V., Pryiatelchuk O. ECONOMIC DIPLOMACY IN THE INSTITUTIONAL SYSTEM OF DEOFFSHORIZATION OF INTERNATIONAL BUSINESS ACTIVITIES	17
Savchenko V. IMPROVING THE ORGANIZATION OF UPGRADING QUALIFICATION FOR EMPLOYEES OF STATE EMPLOYMENT SERVICE	26
Stupnytskyy O. I. GENERATION Z AND CHANGES IN THE STRUCTURE OF THE MODERN LABOR MARKET ANNOTATION	41
Bulatova O., Fedorov E. CHALLENGES, THREATS AND RISKS OF THE NATIONAL ECONOMIC SECURITY FORMATION: GLOBAL AND NATIONAL LEVEL	52
Tsymbal L., Uninets I. GREENING AS A TREND OF BECOMING A SMART ECONOMY.....	66
Sarbash S. GLOBAL TRANSFORMATION AND MODERN TRENDS OF SECURITY ENVIRONMENT DEVELOPMENT	78
Savchenko M., Bratchuk U. GLOBAL TRENDS OF TRANSFORMATION OF WORLD FINANCIAL ARCHITECTURE	100
Shlapak A. GLOBAL FINANCIAL CYCLES AND THE PROBLEM OF REGULATION OF INTERNATIONAL CAPITAL FLOWS: THE ROLE OF BANKS AND MACROPRUDENCE POLICY IN RESPONDING TO CRISES	109

УДК 339.972: 330

Н. В. Резнікова
В. Г. Панченко
Д.М. Русак
О.А. Іващенко

ПРОМИСЛОВІ ЕКОСИСТЕМИ В ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮЖКАХ СТВОРЕННЯ ВАРТОСТІ ТА ПОСТАВОК: КЛАСТЕРИ, ІННОВАЦІЙНІ ТА ЕКОІНДУСТРІАЛЬНІ ПАРКИ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті здійснено комплексний аналіз існуючих форм кластеризації виробничих процесів в процесі становлення промислових екосистем у міжнародних масштабах із виокремленням ролі глобальних ланцюгів поставок в ланцюгах створення вартості в умовах трансформації моделей економічного розвитку як чинника реіндустріалізації із врахуванням новітніх імперативів інноватизації, екологізації та сталості. Встановлено, що способи створення вартості не просто залежать від особливостей технологічного процесу, але, що важливіше, вони індуковані структурою екосистеми, в яку вони вбудовані на принципах взаємозалежності. Географічні межі промислової екосистеми визначаються взаємозалежностями, що зв'язують організації всередині екосистеми, і новими зв'язками, що зміцнюються за її межами. В статті наголошено на необхідності завчасного встановлення структурних прогалів у екосистемі, що дозволить максимально використовувати вигоди від потенційної співпраці і заохочувати інноваційні процеси. Зазначається критична важливість для урядів у визначенні реальних меж промислових екосистем задля сприяння їхньому перетворенню в замкнуті цикли інновацій. Запропоновано визначення промислової екосистеми як багаторівневої виробничої системи, що включає різнорідних агентів, задіяних у галузевих ланцюжках створення вартості та таких, що вносять свій внесок у реалізацію потенціалу екосистеми (та її учасників) та розвиток продуктивної спроможності країни. Встановлено місце ланцюжка поставок у ланцюжку створення вартості, що дозволило стверджувати, що ланцюжок поставок все більше асоціюються з бізнес-функціями та процесами, що виходять за рамки логістики всередині компаній та між ними. Проаналізовано концепції кластерів та промислових районів, що дозволило виокремити роль індустріальних парків у розвитку індустріального кластеру. Доведено, що розвиток індустріальних парків сприяє створенню кластерів конкурентоспроможних виробництв та розширенню виробничих ланцюжків, що сприяє збалансованому економічному розвитку регіонів за рахунок мобілізації всіх наявних ресурсів. Виокремлено фактори, поєднання яких уможливує перетворення індустріальної зони або парку на еко-індустріальний парк. Запропоновано визначення еко-індустріального парку та надано його альтернативні назви, такі як: стала економічна зона; низькокарбонова технологічна зона; зелений інвестиційний кластер; циркулярний виробничий парк. Встановлено потенціал еко-індустріальних парків у реалізації Цілей сталого розвитку 2030. Це дало змогу дійти до висновку, що регіональні системи еволюціонують від місць, де розташовані фірми, які не знають одна про одну і просто отримують вигоду від ефекту масштабу, до систем, які включають динамічне навчання та координацію для підвищення регіональних конкурентних переваг.

Ключові слова. кластер, екосистема, індустріальні парки, еко-індустріальні парки, глобальні ланцюги створення вартості, виробничі збутові мережі, глобальні ланцюги поставок, логістика, сталий розвиток

DOI 10.34079/2226-2822-2022-12-23-5-16

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Глибокі структурні перетворення в українському промисловому та технологічному ландшафтах, спричинені агресивною насильницькою деіндустріалізацією внаслідок війни, змінять не лише характер та спосіб реалізації наявних факторів виробництва, але й актуалізують пришвидшену інтеграцію українських підприємств в глобальні виробничо-збутові мережі та розширення торговельних взаємозв'язків в умовах глобального технологічного й цифрового суперництва. Прикметно, що кордони або так звані демаркаційні лінії галузей розмиваються внаслідок глобальних процесів вертикальної дезінтеграції та промислової реорганізації, тоді як між виробництвом та послугами встановлюються нові симбіотичні — взаємодоповнюючі та взаємовигідні — відносини. Технологічні зміни, роботизація та цифровізація невпинно призводять до мутації традиційних секторів як на рівні організаційних моделей, так і на рівні урядової політики, яка має вчасно реагувати на особливості нового міжнародного поділу праці. Виникає феномен конкуперативності, коли при створенні спільної вартості в процесі співпраці не виключається перебування фірм у відносинах конкуренції. Більше того, закриття ринків під час пандемічних обмежень актуалізувало запит на дублювання в ланцюжку постачання, навіть якщо воно передбачає наближення до обміну з конкурентом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтелектуальне осмислення і своєрідний теоретико-методологічний супровід процесу управління ланцюгами поставок і ланцюгами створення вартості найвиразніше сформувався у другій половині ХХ століття, де серед об'єктів дослідження опинились динаміка виробництва (Forrester, 1958), планування потреб в матеріалах (Prahalad and Krishnan, 2008), нові форми відносин та партнерства (Lambert, Emmelhainz and Gardner, 1996), а також різні форми поліпшення бізнес-процесів на основі поглиблення міжкраїнової співпраці та взаємозалежності, що фактично символізувало собою становлення незалежності (Резнікова, 2013). Втім питання ланцюгів поставок розглядалось здебільшого на основі аналізу діяльності певних компаній, що претендували на завоювання більшої частки ринку при сповідуванні де-факто експансіоністської політики країн, де базувались їхні материнські компанії (Зварич, Резнікова та Іващенко, 2019; Іващенко та Резнікова, 2016), тоді як у новітній літературі зроблено акцент на значенні, яке нині набувають ланцюги поставок, стаючи буденністю процесів планування господарської діяльності, що формує новий ландшафт глобальної економічної кон'юнктури (Резнікова та Панченко, 2022) і подекуди визначає географію ланцюгів створення вартості. В центрі уваги дедалі більшої кількості досліджень прямо (Панченко, Резнікова та Іващенко, 2021) або опосередковано (Рилач, Рубцова та Резнікова, 2018) опиняються інновації, які модифікують діяльність ланцюжка поставок і ланцюга створення вартості. Глобальна фінансова криза першого десятиліття ХХІ сторіччя, екологізація моделей розвитку та імперативізація сталості як форми його реалізації (Іващенко, 2021), пандемія і війна в Україні (Русак, Резнікова та Іващенко, 2022; Ganeshan and Boone, 2022) змістили фокус уваги на фінансовий супровід ланцюгів (Stackpole, 2022), їхню безпекову складову та їхній внесок у вирішення проблеми глобального потепління, що, зрештою, закладає підвалини для розробки нових правил та положень щодо викидів CO₂, що чинять тиск на логістичну складову структури ланцюжка створення вартості і поставок, призводять до становлення таких

нових форм офшорингу виробництва, як френдсорсинг та нішоринг), а також нових форм кластеризації виробничої діяльності в світовій економіці — індустріальних парків, еко-індустріальних парків, зелених інвестиційних кластерів, а також виробничих парків, що функціонують на принципах циркулярної економіки (Zvarych and Reznikova, 2019).

Метою дослідження є комплексний аналіз існуючих форм кластеризації виробничих процесів в процесі становлення промислових екосистем у міжнародних масштабах із виокремленням ролі глобальних ланцюгів поставок в ланцюгах створення вартості в умовах трансформації моделей економічного розвитку як чинника реіндустріалізації із врахуванням новітніх імперативів інноватизації, екологізації та сталості.

Виклад основного матеріалу. Промислові екосистеми є складними системами, котрим притаманна ієрархічність і подільність. Ієрархія при цьому не обов'язково передбачає відносини підпорядкування, натомість вона означає, що промислові екосистеми є багаторівневою системною структурою, що характеризується взаємопереплетенням вертикальних і горизонтальних відносин, адже одні й ті ж самі організації можуть бути вбудовані в численні структури, між собою не пов'язані. Фірми при цьому можуть працювати в одному або кількох традиційно визначених секторах у різних ланцюжках створення вартості та виконувати різні виробничі та/або технологічні функції в кожному з них.

Принцип подільності передбачає, що хоча всі гравці в промислових екосистемах так чи інакше взаємодіють і, таким чином, взаємозалежні, деякі гравці більш взаємозалежні, ніж інші: у межах багаторівневої складно ієрархічної промислової екосистеми кожна компанія-виробник, проміжний учасник, а також суб'єкт попиту вбудовані в мережу структурних взаємозалежностей, які водночас обмежують, уможливають і визначають їхню поведінку. Це означає, що їхнє місце, роль та способи створення вартості не просто залежать від особливостей технологічного процесу, але, що важливіше, вони «індуковані» та «спровоковані» структурою екосистеми, в яку вони вбудовані на принципах взаємозалежності.

Суб'єкти ринку з боку попиту відіграють вирішальну роль у формуванні промислової екосистеми: зміни обсягів попиту (як кінцевого, так і проміжного), а також структури та якості попиту (в результаті змін у розподілі доходів) задають (збільшують чи обмежують) виробничі можливості для фірм в екосистемі. Саме з боку попиту формується запит на обсяг ринку, особливо проміжний попит на компоненти, який, в свою чергу, впливає на спеціалізацію, подальший поділ праці та збільшення віддачі. В результаті структурних взаємозалежностей, що пов'язують організації на боці пропозиції та попиту в промисловій екосистемі, кожна з них (і навіть ті, що перебувають у відносинах конкуренції) буде залучена до окремих процесів створення спільної вартості.

Географічні межі промислової екосистеми визначаються взаємозалежностями, що зв'язують організації всередині екосистеми, і новими зв'язками, що зміцнюються за її межами. Виявлення структурних прогалів у екосистемі стає вкрай важливим, адже слід максимально використовувати вигоди від потенційної співпраці і особливо тоді, коли фірми, які спеціалізуються на зрілих, а не «дитячих» промислових секторах, потребують інноваційної політики оновлення як бізнес-процесів, так і обладнання. Визначення реальних меж екосистеми стає критично важливим для урядів, зацікавлених у підтримці промислових екосистем та їх перетворенні в замкнуті цикли інновацій (Панченко, 2017). Відтак промислові екосистеми можна визначити як багаторівневі виробничі системи, що включають різнорідних агентів, задіяних у галузевих ланцюжках створення вартості та таких, що вносять свій внесок у реалізацію потенціалу екосистеми (та її учасників) та продуктивної спроможності країни (Prete, Giovannetti and Marvasi, 2017; Reznikova, Rubtsova and Yatsenko, 2020).

Ланцюжок створення вартості можна розбити на п'ять основних видів діяльності: 1) вхідна логістика (наприклад, отримання сировини, складування та управління запасами); 2) операції (всі види діяльності у процесі перетворення сировини на готову продукцію або послуги); 3) вихідна логістика (наприклад, доставка кінцевого продукту або послуги кінцевому користувачеві); 4) маркетинг та продажі (всі стратегії та заходи, спрямовані на спонукання потенційних клієнтів до купівлі кінцевого продукту чи послуги, включаючи вибір каналів збуту, рекламу та ціноутворення); 5) післяпродажні послуги (всі види діяльності, спрямовані на покращення споживчого досвіду, такі як обслуговування клієнтів, ремонт чи технічне обслуговування) (Pettit, 2018).

Ланцюжок створення вартості також може включати вторинні або допоміжні види діяльності, які сприяють підвищенню ефективності основних видів діяльності, таких як закупівля, технологічні дослідження, розробка продуктів, управління людськими ресурсами та побудова корпоративної інфраструктури. Ці види діяльності формують ланцюжок створення вартості фірми, кожна з яких створює і додає цінність на кожному етапі до кінцевого продукту або послуги, саме тому фірма налаштована на збільшення частки своєї присутності у ланцюжку створення вартості, щоб розвивати та підтримувати конкурентну перевагу.

Ланцюжок поставок — ще один термін, що часто використовується (Mentzer et al., 2001). Ранні дискусії про ланцюжки поставок були орієнтовані на логістику. Однак із середини 1990-х років глобальні виробничі мережі ставали все більш інтегрованими та взаємозалежними. В результаті ланцюжок поставок все більше асоціюється з бізнес-функціями та процесами, що виходять за рамки логістики всередині компаній та між ними. Рада професіоналів у галузі управління ланцюжками поставок (CSCMP, 2022) визначає ланцюжок поставок як ланки між компаніями, які обмінюються матеріалами та інформацією у процесі логістики від придбання необробленої сировини до доставки готової продукції кінцевим споживачам (CSCMP, 2022). Ці зв'язки зазвичай охоплюють три функції: (1) постачання матеріалів виробнику; (2) виробничий процес; та (3) розподіл готової продукції кінцевим споживачам через мережу дистриб'юторів та роздрібних продавців. С. Фредрік ланцюжки поставок ілюструє в рамках екосистеми ланцюжка створення вартості, використовуючи свою діаграму еталонної моделі ланцюжка створення вартості (VCRM) (Frederick, 2010). Відтак концепція глобальних ланцюжків створення вартості або глобальних ланцюжків поставок відповідає явищу глобальної фрагментації виробництва, що зростає, — тому факту, що бізнес-функції та виробнича діяльність у ланцюжку створення вартості все частіше виконуються різними організаціями у різних країнах.

Структура декомпозиції ВВП забезпечує аналітичну основу з погляду виробника, що базується на прямих зв'язках, яка розбиває ВВП на три сегменти: (1) суто внутрішній сегмент, де виробнича діяльність безпосередньо задовольняє внутрішній кінцевий попит; (2) традиційний торговий сегмент, пов'язаний з експортом готової продукції, де виробнича діяльність спрямована на пряме кінцеве споживання за кордоном; та (3) сегмент глобальних ланцюгів вартості (ГЛВ), що відноситься до проміжного експорту, де виробнича діяльність призначена для проміжної торгівлі, яка далі включатиметься до ГЛВ. ГЛВ умовно поділяються на прості та складні ГЛВ: прості ГЛВ відносяться до виробництва проміжних ресурсів, що перетинають кордони один раз; складні ГЛВ відносяться до виробництва проміжних ресурсів, які багаторазово перетинають кордони.

Декомпозиція виробництва кінцевої продукції розбиває виробництво кінцевих товарів на внутрішнє та зовнішнє кінцеве використання, при цьому вбудована в товари вартість походить із внутрішніх та зарубіжних джерел. Відповідно до цього Жі Ванг та співавтори запропонували новий показник TiVA, індекс довжини виробництва, який вимірює довжину виробничого ланцюжка від первинних ресурсів у секторі i країни s до

кінцевої продукції сектора j в країні r . Вони також переглянули вимір індексу прямої та зворотної участі в ЛСВ: індекс прямої участі вимірює частку факторів виробництва, що використовуються в парі країна-галузь, які беруть участь у міжкрайновій діяльності з розподілу продукції; індекс зворотної участі вимірює частку кінцевої продукції, виробленої сектором обраної країни, отриманої внаслідок діяльності в ГЛВ.

Промислова екосистема, таким чином, являє собою структурований виробничий простір, зосереджений здебільшого на його виробничих організаціях, а також на інших державних суб'єктах, посередниках та суб'єктах з боку попиту, цілеспрямовано залучених у процеси підвищення складності економічної структури країни механізмами диверсифікації та інноваційного промислового оновлення. Кожен вид виробничої діяльності, в якому використовуються обладнання, процеси, навички та сировина, що доповнюють один одного і тісно пов'язані в процесах виробництва, описується поняттям «виробнича база» або «технологічна база» фірми, незалежно від кількості або виду продукції, що випускається. Фірма може мати кілька таких баз, а перехід на нову базу вимагає від фірми досягнення компетентності в якомусь новому технологічному процесі, що істотно відрізняється від того, що вже був опанований. Крім того, промислові екосистеми можуть утворювати нові організаційні простори, базовані на засадах географічної близькості, уможливлення руху сумісних матеріальних потоків та скоординованому управлінні ресурсами, а не на галузевій класифікації.

Поширення знань та інновацій в процесі міжфірмового діалогу та співробітництва через близькість встановлених між ними зв'язків впливає на успішність регіональних промислових систем. Серед них — кластери, в яких домінують кілька споріднених галузей, або об'єднання малих та середніх підприємств, що співпрацюють в інноваційних галузях, та райони-сателіти, в яких можуть розміщуватись дочірні компанії багатонаціональних фірм або міжнародних компаній. Галузевий кластер ширше від поняття «галузь/сектор економіки», оскільки він представляє собою весь ланцюжок створення вартості у межах визначеної галузі від постачальників до кінцевої продукції, включаючи всі допоміжні послуги та спеціалізовану інфраструктуру.

Кластери визначаються як локальна просторова економічна агломерація з числа компаній, постачальників компонентів, постачальників послуг та інших фірм у певній галузі, пов'язаних зовнішніми факторами та взаємодоповнюваністю різних типів. Кластерне співробітництво часто здійснюється за участю організацій, що підпадають під визначення «інститути співробітництва», серед яких виокремлюються: торгові асоціації; торгові палати; мережі підприємців та роботодавців; агенції зі стандартизації; центри якості; технологічні мережі та інші (Резнікова, 2021).

Концепція кластерів та концепція промислових районів мають деякі спільні характеристики, зокрема вони акцентують, яким чином агломерація пов'язаних видів економічної діяльності та типи взаємодії між поєднуваними видами діяльності впливають на економічні показники. І хоча терміни «кластер» і «промисловий район» іноді використовуються майже як синоніми, ці дві концепції не збігаються. Важливо розуміти розбіжності у концепціях, щоб правильно їх застосовувати. Відсутність ясності в тому, що відрізняє ці два підходи, іноді створювала непотрібну плутанину, особливо серед практиків. Промислові райони характеризуються групами спільно розташованих малих та середніх підприємств, які працюють, наприклад, у галузі легкої промисловості. У моделі промислового району у межах регіону є чимало великих компаній, які формують спеціалізацію регіональної економіки. Тож хоча деякі дослідники і практики використовують цей термін у більш широкому розумінні та довільно, «промисловий район» передбачає агломерацію невеликих компаній, що працюють у певному діапазоні галузей — зазвичай легкої промисловості.

Кластери - набагато ширше поняття, що охоплює значно більшу кількість підприємств і установ. І оскільки кластери охоплюють ту ж конфігурацію підприємств, що й у промислових районах, промислові райони виступають одним із найпростіших типів кластерів. Адже існують інші конфігурації кластерів, у яких кілька великих компаній співіснують з малими і середніми компаніями, де учасниками кластеру є великі фірми, і багато інших, які виходять за визначені географічні межі. Промислові райони досягають економічної ефективності насамперед за рахунок місцевого аутсорсингу та гнучкості їх виробничих механізмів, які багато в чому завдячують саме розташуванню та соціальним зв'язкам.

Індустріальні парки при цьому або створюють підґрунтя для появи індустріального кластеру (в разі, якщо вони існують) або стають дієвим механізмом реалізації потенціалу кластера (якщо уряд зволікав із їхнім запуском). Розвиток індустріальних парків сприяє створенню кластерів конкурентоспроможних виробництв та розширенню виробничих ланцюжків, може сприяти збалансованому економічному розвитку регіонів. За підходом UNIDO (UNIDO, 2020), позитивні ефекти спільного розвитку індустріальних парків по території всієї країни відображаються у наступних п'яти аспектах: обмін технологіями та передача через обмін проєктів та спільного навчання; спільне використання ресурсів шляхом доповнення ресурсів один одного та покращення їх розподілу; поділ ринку, дозволяючи компаніям із менш розвинених парків швидко виходити на місцеві ринки передових парків для збільшення частки ринку; поділ людських ресурсів шляхом обміну експертами та організації тренінгів, які проводяться розвиненими парками для менш розвинених; розподіл податкових надходжень шляхом поділу відсотків та прибутку на заздалегідь узгоджених умовах.

Індустріальні парки можуть сприяти стрімкому розвитку за рахунок мобілізації всіх наявних ресурсів. Індустріальна зона або парк можуть перетворитися на еко-індустріальний парк за рахунок поєднання наступних факторів: 1) ефективність на рівні підприємства (у результаті мінімізується утворення відходів та викидів від окремих підприємств); 2) колективна синергія: призводить до оптимізованого обміну ресурсами між компаніями; 3) екологічні та інженерні системи; 4) правильне зонування та планування (Jonsson, Kjellsdotter and Rudberg, 2007); екологічний менеджмент діяльності парку (Mentzer, Stank and Esper, 2008).

Кінцева мета полягає в тому, щоб майже звести до нуля утворення відходів, стічних вод та викидів. За підходом UNIDO, термін «еко-індустріальний парк» став загальним терміном для парків, що реалізують колективні екологічні ініціативи при проєктуванні, будівництві та/або поточній експлуатації та управлінні (UNIDO, 2020). Водночас існують й альтернативні назви еко-індустріальних парків, таких як: стала економічна зона; низькокарбонова технологічна зона; зелений інвестиційний кластер; циркулярний виробничий парк.

Стейкхолдерами, що беруть участь у створенні або перетворенні на еко-індустріальний парк, є: девелопери та інвестори, приватні або державні, які переважно зацікавлені в економічній віддачі від перетворення землі на промисловий парк і можуть бути стурбовані тим, що дотримання екологічних стандартів для них недоступне через високу вартість технологій; представники уряду, які приймають рішення, та менеджери, відповідальні за встановлення екологічних та промислових стандартів, надання політичних та інвестиційних стимулів та, таким чином, забезпечення можливості розвитку промисловості в індустріальних парках; консультанти з екологічного планування; залучена громадськість, зокрема спільноти, безпосередньо задіяні на території індустріального парку; міжнародне співтовариство, включаючи двосторонні та багатосторонні агенції з надання допомоги та міжнародні фінансові установи; клієнти,

чий тиск та поінформованість можуть вплинути на осіб, які приймають рішення, та на приватний сектор.

Еко-індустріальні парки сприяють реалізації Цілей сталого розвитку 2030 (ЦСР). ЦСР включають цілі та дії для промисловості, інновацій та інфраструктури, а також заходи щодо забезпечення гідної праці, економічного зростання, гендерної рівності та дій щодо боротьби зі зміною клімату. Наприклад, ЦСР 9 спрямована на значне збільшення вкладу промисловості у зайнятість та валовий внутрішній продукт до 2030 року. Досягнення цієї мети може бути реалізоване за рахунок модернізації галузей, щоб зробити їх стійкими, підвищення ефективності використання ресурсів та впровадження чистих та екологічно безпечних технологій та промислових процесів. Метою ЦСР 7, серед іншого, є подвоєння темпів підвищення енергоефективності та значне збільшення частки відновлюваних джерел енергії до 2030 року. Метою ЦСР 8 є забезпечення сталого економічного зростання на душу населення, ЦСР 13 зосереджена на діях боротьби зі зміною клімату, а ЦСР 5 стосується питань гендерної рівності. ЦСР 12 спрямована на суттєве скорочення утворення відходів за рахунок запобігання, скорочення, переробки та повторного використання у державному та приватному секторах до 2030 року. Це також вимагатиме від фірм, особливо великих та багатонаціональних підприємств, застосовувати стійкі методи та відповідним чином звітувати про показники сталого розвитку (The World Bank, UNIDO, GIZ, 2021).

Висновки. По суті, регіональні системи еволюціонують від місць, де розташовані фірми, які не знають одна про одну і просто отримують вигоду від ефекту масштабу, до систем, які включають динамічне навчання та координацію для підвищення регіональних конкурентних переваг. Прикметно, що для регіональних економік саме соціальні зв'язки створюють для менеджерів неекономічні стимули до співробітництва. Промислові екосистеми з позицій зеленого переходу можна інтерпретувати як тип регіональної економіки, де співробітництво зосереджено на обміні матеріалами та управлінні ресурсами на засадах поінформованості про дотримання екологічних вимог та недопущенні використання екологічного та соціального демпінгу як інструментів регуляторної конкуренції. Еко-індустріальні парки проявляють себе через: пряме та опосередковане створення робочих місць; підвищення кваліфікації робочої сили; встановлення зв'язків між фірмами, малими та середніми підприємствами (МСП) та спільнотами всередині та за межами індустріального парку; передачу технологій та знань у вигляді прямих іноземних інвестицій; очевидні переваги для регіонального розвитку.

Бібліографічний список

- Forrester, J., 1958. Industrial Dynamics A Major Breakthrough for Decision Makers. *Harvard Business Review*, 36, pp. 37-66.
- Frederick, S. E., 2010. Development and Application of a Value Chain Research Approach to Understand and Evaluate Internal and External Factors and Relationships Affecting Economic Competitiveness in the Textile Value Chain. [online] Available at: <<https://repository.lib.ncsu.edu/handle/1840.16/6190>> (Accessed 5 August 2022).
- Ganeshan, R. and Boone, T., 2022. How the war in Ukraine impacts global supply chains. *IPS Journal*. [online] Available at: <<https://www.ips-journal.eu/topics/economy-and-ecology/how-the-war-in-ukraine-impacts-global-supply-chains-5894/>> (Accessed 5 August 2022).
- Jonsson, P., Kjellsdotter, L. and Rudberg, M., 2007. Applying advanced planning systems for supply chain planning: three case studies. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 37(10), pp. 816–834.

- Lambert, D.M., Emmelhainz, M.A. and Gardner, J.T., 1996. Developing and implementing supply chain partnerships. *International Journal of Logistics Management*, 7(2), pp. 1–17.
- Mentzer, J.T. et al., 2001. Defining supply chain management. *Journal of Business Logistics*, 22(2), pp. 1–25.
- Mentzer, J.T., Stank, T.P. and Esper, T.L., 2008. Supply chain management and its relationship to logistics, marketing, production, and operations management. *Journal of Business Logistics*, 29(1), pp. 31–46.
- Pettit, T.J., 2018. Supply Chain Resilience: A Case of Balancing the Supply Chain for Long-term Sustainability, *Council of Supply Chain Management Professionals Cases*. [online] Available at: <<https://doi.org/10.1108/case.cscmp.2018.000023>> (Accessed 5 August 2022).
- Prahalad, C.K. and Krishnan, M.S., 2008. *The new age of innovation: driving cocreated value through global networks*. New York: McGraw-Hill.
- Prete, D., Giovannetti, G. and Marvasi, E., 2017. Global Value Chains Participation and Productivity Gains for North African Firms. *Review of World Economics*, 153(4), pp. 675-701.
- Reznikova, N., Rubtsova, M. and Yatsenko, O., 2020. The role of innovation clusters in building up investment and innovation strategies in the crossborder cooperation context. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 142, с. 85-98.
- Stackpole, B., 2022. Ripple effects from Russia-Ukraine war test global economies. [online] Available at: <<https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/ripple-effects-russia-ukraine-war-test-global-economies#:~:text=The%20Russia%2DUkraine%20war%20is,MIT%20Center%20for%20Transportation%20and>> (Accessed 5 August 2022).
- The Official website of Council of Supply Chain Management Professionals, 2022. [online] Available at: <<http://cscmp.org/>> (Accessed 5 August 2022).
- The World Bank, UNIDO, GIZ, 2021. *An International Framework For Eco-Industrial Parks. Version 2.0*. [online] Available at: <<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35110/156450.pdf?sequence=4&isAllowed=y>> (Accessed 5 August 2022).
- UNIDO, 2020. Experiences and best practices of industrial park development in the People's Republic Of China. [online] Available at: <https://www.unido.org/sites/default/files/files/2020-11/EN_Experiences_and_Best_Practices_of_Industrial_Park_Development%20in_China_0.pdf> (Accessed 5 August 2022).
- Wang, Z., Wei, S-J, Yu, X., and Zhu, K., 2018. Re-examining the Effects of Trading with China on Local Labor Markets: A Supply Chain Perspective. *NBER Working Paper*, 24886. [online] Available at: <<https://www.nber.org/papers/w24886>> (Accessed 5 August 2022).
- Zvarych, I. and Reznikova, N., 2019. Global circular e-chain in overcoming the global waste. *Procedia Environmental Science, Engineering and Management*, 6 (4), pp. 641-647.
- Зварич, Р.С., Резнікова, Н.В. та Іващенко, О.А., 2019. Експансіоністські імперативи та детермінанти міжнародної економічної політики КНР. *Ефективна економіка*. 9. [online] Available at: <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7286>> (Accessed 5 August 2022).
- Іващенко, О.А. та Резнікова, Н.В., 2016. Еволюція форм економічної експансії: неопротекціонізм як інструмент глобального домінування. *Економіка та держава*, 4, с. 4-8.

- Іващенко, О.А., 2021. Проблема інституційного регулювання зеленого фінансування як інструменту досягнення цілей сталого розвитку. *Цілі сталого розвитку: пріоритети для України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 6 листопада 2021 р.)*. Київ: Національний університет харчових технологій, с. 20-24.
- Панченко, В.Г., 2017. Замкнутий цикл інновацій як інструмент інноваційного неопротекціонізму в політиці стимулювання економічної модернізації: виклики створенню інноваційної екосистеми. *Ефективна економіка*, 11. [online] Available at: <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6144>> (Accessed 5 August 2022).
- Панченко, В.Г., Резнікова, Н.В. та Іващенко, О.А., 2021. Розвиток industry 4.0 й цифрової економіки у фокусі глобального технологічного та інноваційного суперництва КНР і США. *Економіка та держава*, 2, с. 4-10.
- Резнікова, Н. В., 2021. *Економічна кон'юнктура розвинених країн: навч. посіб. у 2-х ч.* Київ: Аграр Медіа Груп.
- Резнікова, Н. та Панченко, В., 2022. *Мінні поля міжнародної економічної політики: як країнам не втратити здатність до розвитку*. Київ: Аграр Медіа Груп.
- Резнікова, Н.В., 2013. *Глобальна економічна взаємозалежність: сучасна парадигма та детермінанти модифікації: монографія*. Київ: Вид-во ТОВ "ВІСТКА".
- Рилач, Н.М., Рубцова, М.Ю. та Резнікова, Н.В., 2018. Роль патентів у глобальних ланцюгах створення вартості: проєкції конкурентоспроможності в міжнародному бізнесі крізь призму інновацій. *Ефективна економіка*, 7. [online] Available at: <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6635>> (Accessed 5 August 2022).
- Русак, Д.М., Резнікова, Н.В. та Іващенко, О.А., 2022. Загрози стійкості глобальних ланцюжків поставок і створення вартості з позицій міжнародної політекономії російсько-української війни і макроекономічної нестабільності. *Економіка та держава*, 6, с. 10-15.

References

- Forrester, J., 1958. Industrial Dynamics A Major Breakthrough for Decision Makers. *Harvard Business Review*, 36, pp. 37-66.
- Frederick, S. E., 2010. Development and Application of a Value Chain Research Approach to Understand and Evaluate Internal and External Factors and Relationships Affecting Economic Competitiveness in the Textile Value Chain. [online] Available at: <<https://repository.lib.ncsu.edu/handle/1840.16/6190>> (Accessed 5 August 2022).
- Ganeshan, R. and Boone, T., 2022. How the war in Ukraine impacts global supply chains. *IPS Journal*. [online] Available at: <<https://www.ips-journal.eu/topics/economy-and-ecology/how-the-war-in-ukraine-impacts-global-supply-chains-5894/>> (Accessed 5 August 2022).
- Ivashchenko, O. and Reznikova, N., 2016. Evoliutsiia form ekonomichnoi ekspansii: neoprotektsionizm iak instrument hlobal'noho dominuvannia [Evolution of economic expansion forms: neo-protectionism as an instrument for global dominance]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, pp. 4-8. (in Ukrainian).
- Ivashchenko, O.A., 2021. Problema instytutsijnoho rehuliuвання zelenoho finansuvannia iak instrumentu dosiahnennia tsilej staloho rozvytku [The problem of institutional regulation of green financing as a tool for achieving the goals of sustainable development]. *Goals of sustainable development: priorities for Ukraine: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Kyiv, November 6, 2021)*. Kyiv: National University of Food Technologies, pp. 20-24. (in Ukrainian).
- Jonsson, P., Kjellsdotter, L. and Rudberg, M., 2007. Applying advanced planning systems for supply chain planning: three case studies. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 37(10), pp. 816–834.

- Lambert, D.M., Emmelhainz, M.A. and Gardner, J.T., 1996. Developing and implementing supply chain partnerships. *International Journal of Logistics Management*, 7(2), pp. 1–17.
- Mentzer, J.T. et al., 2001. Defining supply chain management. *Journal of Business Logistics*, 22(2), pp. 1–25.
- Mentzer, J.T., Stank, T.P. and Esper, T.L., 2008. Supply chain management and its relationship to logistics, marketing, production, and operations management. *Journal of Business Logistics*, 29(1), pp. 31–46.
- Panchenko V., 2017. Zamknutyj tsykl innovatsij iak instrument innovatsijnoho neoproteksionizmu v politytsi stymuliuвання ekonomichnoi modernizatsii: vyklyky stvorenniu innovatsijnoi ekosystemy [The closed loop of innovations as an instrument for innovation protectionism in the policy stimulating economic modernization: challenges to the creation of an innovative eco-system]. *Efektivna ekonomika*, 11. [online] Available at: <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6144>> (Accessed 5 August 2022). (in Ukrainian).
- Panchenko V., Reznikova, N. and Ivashchenko, O., 2021. Rozvytok industry 4.0 j tsyfrovoi ekonomiky u fokusi hlobal'noho tekhnolohichnoho ta innovatsijnoho supernytstva KNR i SShA [The development of industry 4.0 and digital economy in focus of the China-United states global technological and innovation rivalry]. *Ekonomika ta derzhava*, 2, pp. 4-10. (in Ukrainian).
- Pettit, T.J., 2018. Supply Chain Resilience: A Case of Balancing the Supply Chain for Long-term Sustainability, *Council of Supply Chain Management Professionals Cases*. [online] Available at: <<https://doi.org/10.1108/case.cscmp.2018.000023>> (Accessed 5 August 2022).
- Prahalad, C.K. and Krishnan, M.S., 2008. *The new age of innovation: driving cocreated value through global networks*. New York: McGraw-Hill.
- Prete, D., Giovannetti, G. and Marvasi, E., 2017. Global Value Chains Participation and Productivity Gains for North African Firms. *Review of World Economics*, 153(4), pp. 675-701.
- Reznikova, N. and Panchenko V., 2022. *Minni polia mizhnarodnoi ekonomichnoi polityky: iak krainam ne vtratyty zdatnist' do rozvytku [Minefields of international economic policy: how countries do not lose their ability to develop]*. Kyiv: Ahrar Media Hrup. (in Ukrainian).
- Reznikova, N., 2013. *Hlobal'na ekonomichna vzaiemozalezhnist': suchasna paradyhma ta determinanty modyfikatsii [Global Economic Interdependence: The Current Paradigm and Determinants of Modification]*. Kyiv: Vyd-vo TOV "VISTKA". (in Ukrainian).
- Reznikova, N., 2021. *Ekonomichna kon'iunktura rozvynenykh krain [Economic situation of developed countries]*. Kyiv: Ahrar Media Hrup. (in Ukrainian).
- Reznikova, N., Rubtsova, M. and Yatsenko, O., 2020. The role of innovation clusters in building up investment and innovation strategies in the crossborder cooperation context. *Actual problems of international relations*, 142, pp. 85-98.
- Rusak, D., Reznikova, N. and Ivashchenko, O., 2022. Zahrozy stijkosti hlobal'nykh lantsiuzhkiv postavok i stvorennia vartosti z pozytsij mizhnarodnoi politekonomii rosij's'ko-ukrains'koi vijny i makroekonomichnoi nestabil'nosti [Threats to the resilience of global supply chains and global value chains from the positions of the international political economy of the russian-ukrainian war and macroeconomic instability]. *Ekonomika ta derzhava*, 6, pp. 10-15. (in Ukrainian).
- Rylach, N., Rubtsova, M. and Reznikova, N., 2018. Rol' patentiv u hlobal'nykh lantsiuhakh stvorennia vartosti: proektsii konkurentospromozhnosti v mizhnarodnomu biznesi kriz' pryzmu innovatsij [The role of patents in global value chains: projections of the

- competitiveness in international business through the prism of innovations]. *Efektivna ekonomika*, 7. [online] Available at: <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6635>> (Accessed 5 August 2022). (in Ukrainian).
- Stackpole, B., 2022. Ripple effects from Russia-Ukraine war test global economies. [online] Available at: <<https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/ripple-effects-russia-ukraine-war-test-global-economies#:~:text=The%20Russia%2DUkraine%20war%20is,MIT%20Center%20for%20Transportation%20and>> (Accessed 5 August 2022).
- The Official website of Council of Supply Chain Management Professionals, 2022. [online] Available at: <<http://cscmp.org/>> (Accessed 5 August 2022).
- The World Bank, UNIDO, GIZ, 2021. *An International Framework For Eco-Industrial Parks. Version 2.0.* [online] Available at: <<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35110/156450.pdf?sequence=4&isAllowed=y>> (Accessed 5 August 2022).
- UNIDO, 2020. Experiences and best practices of industrial park development in the People's Republic Of China. [online] Available at: <https://www.unido.org/sites/default/files/files/2020-11/EN_Experiences_and_Best_Practices_of_Industrial_Park_Development%20in_China_0.pdf> (Accessed 5 August 2022).
- Wang, Z., Wei, S-J, Yu, X., and Zhu, K., 2018. Re-examining the Effects of Trading with China on Local Labor Markets: A Supply Chain Perspective. *NBER Working Paper*, 24886. [online] Available at: <<https://www.nber.org/papers/w24886>> (Accessed 5 August 2022).
- Zvarych, I. and Reznikova, N., 2019. Global circular e-chain in overcoming the global waste. *Procedia Environmental Science, Engineering and Management*, 6 (4), pp. 641-647.
- Zvarych, R., Reznikova, N. and Ivashchenko, O., 2019. Ekspansionists'ki imperatyvy ta determinanty mizhnarodnoi ekonomichnoi polityky KNR [The expansionist imperatives and determinants of the international economic policy of China]. *Efektivna ekonomika*, 9. [online] Available at: <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7286>> (Accessed 5 August 2022). (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 11.04.2022.

N. Reznikova

V. Panchenko

D. Rusak

O. Ivashchenko

INDUSTRIAL ECOSYSTEMS IN GLOBAL VALUE AND SUPPLY CHAINS: CLUSTERS, INNOVATION AND ECO-INDUSTRIAL PARKS AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The article provides a comprehensive analysis of the existing forms of clustering of production processes in the process of the formation of industrial ecosystems on an international scale, highlighting the role of global supply chains in the value chain in the context of the transformation of economic development models as a factor of reindustrialization, taking into account the latest imperatives of innovation, greening and constancy. It has been established that the ways of creating value do not just depend on the features of the technological process, but, more importantly, they are induced by the structure of the ecosystem in which they are built on the principles of interdependence. The geographic

boundaries of an industrial ecosystem are defined by the interdependencies that link organizations within the ecosystem, and by the new bonds that are being strengthened outside of it. The article highlights the need to identify structural gaps in the ecosystem early in order to maximize the benefits of potential collaboration and encourage innovation. It is critically important for governments to define the real boundaries of industrial ecosystems in order to promote their transformation into closed loops of innovation. The definition of an industrial ecosystem is proposed as a multi-level production system, including heterogeneous agents involved in industry value chains and contributing to the realization of the potential of the ecosystem (and its participants) and the development of the country's productive capacity. The place of the supply chain in the value chain has been established, which made it possible to assert that the supply chain is increasingly associated with business functions and processes that go beyond logistics within and between companies. The concepts of clusters and industrial areas are analyzed, which made it possible to single out the role of industrial parks in the development of an industrial cluster. It has been proven that the development of industrial parks contributes to the creation of clusters of competitive industries and the expansion of production chains, which contributes to the balanced economic development of the regions through the mobilization of all available resources. Factors are identified, the combination of which allows the transformation of an industrial zone or a park into an eco-industrial park. The definition of an eco-industrial park is proposed and its alternative names are given, such as: permanent economic zone; low-carbon technological zone; green investment cluster; circular industrial park. The potential of eco-industrial parks in the implementation of the 2030 Sustainable Development Goals has been established. This led to the conclusion that regional systems are evolving from places where firms are located that do not know about each other and simply benefit from economies of scale, to systems that include dynamic training and coordination to enhance regional competitive advantage.

Keywords: *cluster, ecosystem, industrial parks, eco-industrial parks, global value chains, production value chains, global supply chains, logistics, sustainable development*

УДК 339.727.22

В.А. Вергун

О.А. Приятельчук

ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В ІНСТИТУЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ДЕОФШОРИЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ БІЗНЕС-ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню економічної дипломатії як одного із інститутів національного рівня, який активно взаємодіючи з подібними інститутами інших країн світового співтовариства, виконує, окрім іншого, низку функцій по деофшоризації міжнародної бізнес – діяльності, забезпечує і лобіює інтереси вітчизняних компаній і фірм у глобальному конкурентному просторі, створює позитивний імідж держави. Зазначається, що суперечливий вплив глобалізаційних процесів та їх наслідків на систему міжнародного бізнесу, зростання рівня турбулентності, невизначеності і ризиковості зовнішнього бізнес – середовища, інституціоналізація міжнародної економіки, загострення конкурентної боротьби на світовому і регіональних ринках, що супроводжуються зростанням масштабів офшорного бізнесу та урізноманітненням механізмів його функціонування, об'єктивно зумовлюють посилення ролі дипломатичних інститутів у захисті інтересів національних компаній, реалізації національних інтересів, забезпеченні прозорості і відкритості міжнародного руху капіталу у формі прямих і портфельних інвестицій, координації зусиль по деофшоризації міжнародної підприємницької діяльності. Акцентовано увагу на тому, що попри регіональні особливості та національні відмінності у теорії і практиці дипломатичної діяльності сформувалося три напрями або моделі економічної дипломатії, які активно використовуються у процесах деофшоризації міжнародного бізнесу, кожній з яких притаманні свої механізми та інструментарій. Наголошено, що для України, з достатньо високим ступенем офшоризації бізнесу, необхідна цілеспрямована, скоординована політика по деофшоризації підприємницької діяльності, створенню сприятливого інвестиційного, податкового, валютно – фінансового середовища, виважена і послідовна дипломатична підтримка вітчизняного бізнесу.

Ключові слова: економічна дипломатія, бізнес – офшоринг , інституційна архітектура, деофшоризація, моделі економічної дипломатії, дипломатичні представництва, механізм деофшоризації.

DOI 10.34079/2226-2822-2022-12-23-17-25

Масштабні процеси і темпи офшоризації міжнародної бізнес – діяльності, розширення географії і диверсифікація організаційно – правових форм офшорних компаній, кількісні і якісні зміни у їх механізмах, інститутах та інструментах регулювання, суперечливе переплетення і поєднання бізнес – офшорингу із деофшоризацією підприємницьких транзакцій органічно пов'язані із наслідками і результатами 4 –ї промислової революції, формуванням нової фінансової архітектури і зростаючою невизначеністю і ризиковістю глобального конкурентного середовища, появою нових викликів і загроз для міжнародного підприємництва. Водночас відбуваються кардинальні зміни в інституційній системі міжнародного бізнесу, посилюється роль різнорівневих регуляторних інститутів офшорного бізнесу, розширюються їх функції у процесах деофшоризації

Офшорний бізнес як достатньо ефективний інструмент фіскальної оптимізації, пільгового оподаткування, міжнародного руху капіталу хоч і не є чимось новим у міжнародній економіці, проте у першій чверті XXI ст. він отримує нові виміри, нові базові характеристики і моделі, нові імперативи свого подальшого розвитку.

Економічна глобалізація, інформаційно-технологічна революція, нівелювавши практично усі транскордонні бар'єри на шляху міжнародного руху капіталу, формує для компаній нові можливості офшоризації бізнесових оборудок, створює їм додаткові конкурентні переваги. Проте, вона водночас породжує достатньо гострі конфлікти державних і корпоративних інтересів, що, у свою чергу, сприяє посиленню процесів деофшоризації, формуванню відповідних національних і наднаціональних регуляторних інституцій, впровадження державами низки активних заходів по деофшоризації з метою подолання негативних явищ і загроз національній безпеці у податковій, валютно-фінансовій, інвестиційній та інших сферах міжнародного бізнесу.

Складовою інституційної архітектури міжнародного бізнес-офшорингу, процесу деофшоризації бізнесу та його механізму виступає економічна дипломатія з притаманним їй інструментарієм. Економічна дипломатія як органічна, невід'ємна складова зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності держави, дипломатичної служби в цілому, як багатогранна діяльність, яка в сучасних умовах розвивається на двосторонній і багатосторонній основі й функціонує на мега-, макро-, мезо- та мікрорівнях, відповідно віддзеркалюючи інтереси міжнародних економічних і валютно-фінансових організацій, регіонів, держав, галузей національної економіки, транснаціональних корпорацій, господарських об'єднань, підприємств, відіграє важливу роль у політичному, організаційно-технічному, інформаційному забезпеченні зовнішньоторговельних, інвестиційних транзакцій, ефективній реалізації зовнішньоекономічних контрактів, її «головним завданням виступає забезпечення національних економічних інтересів на міжнародній арені» (Фліссак, 2016).

Її функціями як інструменту процесу деофшоризації бізнесу, реалізації національних економічних (торговельних, інвестиційних, фінансово-кредитних та ін.) інтересів на зовнішніх конкурентних ринках є: представницька, інформаційно-аналітична, організаційна, комунікативна, превентивна, стимулююча. Кожна з них виконується її суб'єктами (переважно юридичними і почасти фізичними особами), повноважними представниками держави (дипломатами) при допомозі різноманітних методів та засобів.

Вона зорієнтована на реалізацію зовнішньоторговельних зв'язків, міжнародних інвестиційних, валютно-фінансових і виробничих відносин, економічних стосунків у сфері реалізації сукупного економічного та науково-технічного потенціалу країн світу, розв'язання або пом'якшення гостроти проблем, пов'язаних, у тому числі, і з розвитком офшорного бізнесу та його деофшоризацією.

Водночас економічна дипломатія – це офіційна і водночас неофіційна діяльність глав держав, урядів, торговельних і переговорних місій, спеціальних органів з питань зовнішніх відносин, міжнародної економіки та бізнесу, торговельної політики, захисту внутрішнього ринку від кризових явищ у світовій економіці, різкого зростання імпорту, надто жорсткої іноземної конкуренції та інших несприятливих умов для розвитку національної економіки, а також захисту прав та економічних інтересів держави, вітчизняних підприємств та інших суб'єктів господарювання за кордоном. Крім того, вона пов'язана зі здійсненням торговельної, інвестиційної, валютно-фінансової політики держави й визначенням потрібних для цього форм діяльності (Вергун, 2010). У контексті функціонування сучасного міжнародного офшорного бізнесу, аналізу механізму його деофшоризації до об'єктів економічної дипломатії відносяться, перш за все, питання пов'язані з міжнародним рухом капіталу у формі прямих і портфельних інвестицій,

оподаткуванням і податкових пільг зарубіжної торговельно-інвестиційної діяльності багатонаціональних підприємств, аналізу вимог до фінансової звітності, конфіденційності, процедури реєстрації в країнах-імпортерах капіталу, в офшорних юрисдикціях. Специфічними сферами діяльності, які можуть бути віднесені до компетенції економічної дипломатії, є також міжнародна фінансова кооперація і співпраця з міжнародними організаціями відповідного спрямування. Ефективність її механізму та інструментарію значною мірою визначається зовнішніми факторами, але при цьому існує тісний взаємозв'язок і взаємодія між впливом зовнішніх чинників й умов на економічну дипломатію та зворотнім впливом останньої на систему зовнішніх факторів, насамперед, на конкурентоспроможність національних товарів і послуг, галузей та виробництв, національного бізнесу у цілому.

З позиції впливу економічної дипломатії на деофшоризацію бізнесу, на міжнародну конкурентоспроможність країни в цілому, суб'єктів її зовнішньоекономічної діяльності, можна виокремити три напрями або моделі такої дипломатії:

- мобілізаційна або пасивна, яка визначає масштаби й умови отримання зовнішніх ресурсів і виплати боргів. Цей напрям економічної дипломатії є домінуючим для багатьох країн, що розвиваються. Він відігравав вирішальну роль і для України у перші роки її незалежності, оскільки залучення зовнішніх ресурсів у форм ПІІ, різноманітних програм фінансової допомоги, запозичень і кредитів міжнародних організацій розглядалося як вагомий чинник подолання соціально-економічної кризи, прискорення ринкових трансформаційних процесів у нашій державі;

- адаптаційна модель, яка забезпечує сумісність національної, регіональних та світової економік, нормальні умови роботи для національних компаній у глобальному конкурентному середовищі. Адаптаційна дипломатія означає досягнення дипломатичними засобами, шляхом переговорів, балансу інтересів у процесі інтеграції національної економіки в систему світогосподарських відносин. Цілі моделі адаптаційної дипломатії реалізуються на чотирьох рівнях: глобальному, багатосторонньому, регіонально-інтеграційному та двосторонньому;

- активна або наступальна – забезпечує просування національних інтересів на світових ринках, реалізацію конкурентних переваг суб'єктів національного бізнесу. Ця модель економічної дипломатії притаманна переважній більшості постіндустріальних та нових індустріальних країн (країн Великої двадцятки). Її складовими виступають:

- політико-дипломатичне лобіювання і супроводження проєктів і обладок національних компаній із залученням вищих посадових осіб держави та усієї дипломатичної системи;

- укладання угод з іншими країнами про привілейоване партнерство в різноманітних формах: про єдиний економічний простір, про зону вільної торгівлі, про асоціацію, тощо;

- створення й участь країни у різноманітних інтеграційних об'єднаннях сучасного світового господарства;

- використання членства у міжнародних багатосторонніх і регіональних організаціях для розв'язання національних завдань;

- уживання заходів з обмеження негативних наслідків конкуренції на зовнішніх ринках для національної економіки, тобто посилення антиконкурентної складової економічної дипломатії.

Кожна із складових активної економічної дипломатії передбачає реалізацію конкретних ініціатив, а також чітку структурування пріоритетів, виокремлення ключових для зовнішньоекономічних зв'язків країн, об'єднань країн і регіонів.

Для нашої держави домінуючими напрямами економічної дипломатії продовжують залишатися, з огляду на різні об'єктивні та суб'єктивні причини, пасивна й адаптаційна

економічна дипломатія. Потенціал активної, наступальної і до певної міри навіть агресивної економічної дипломатії використовується далеко не в повному обсязі. Якраз активна економічна дипломатія є однією з передумов ефективного позиціонування України на міжнародних ринках, максимізації переваг і мінімізації витрат у процесі інтеграції нашої держави у глобальне конкурентне середовище. Складовою цього напрямку є конкурентна боротьба за залучення ПІІ, які приносять до країни новітнє технологічне обладнання, технології, ноу-хау. Конкуренція у цій сфері значно загострилася у світі упродовж останніх років. За рахунок активного залучення ПІІ, у тому числі і в офшорні зони і території, відбулася прискорена модернізація економік нових індустриальних країн, утворилися нові центри економічного зростання і технологічного розвитку у світовому господарстві. Кількість держав світового співтовариства, які приймають і реалізують цільові програми залучення іноземних інвестицій, поліпшення іміджу країни за кордоном, започатковують національні інвестиційні агентства й агентства розвитку, спеціальні державна посади уповноважених з роботи із зарубіжними інвесторами, активно залучають до цих процесів дипломатичні представництва, зростає. В Україні інвестиційні аспекти економічної дипломатії розвинені недостатньо, оскільки до сьогодні відсутні чітка концепція державної політики у сфері залучення ПІІ, механізми координації роботи у цьому напрямі.

Єдиної, універсальної моделі організації практичної економічної дипломатії не існує, кожна країна самостійно обирає ту чи іншу модель, враховуючи історичні традиції, рівень соціально-економічного розвитку, конкурентний потенціал, ступінь участі у міжнародних інтеграційних об'єднаннях і відповідно наявність єдиних стандартів при здійсненні бізнесових транзакцій, тип зовнішньої, у тому числі зовнішньоекономічної, політики та інші обставини.

Попри значне розмаїття механізмів, засобів та інструментів дипломатичної підтримки національного бізнесу на зовнішніх ринках, сьогодні практично усі держави використовують основні типи моделей організації практичної економічної дипломатії. Так, у США перші дипломатичні інститути створювалися безпосередньо представницькими органами влади і сьогодні згідно Закону «Про закордонну службу» Держдепартамент розподіляє низку зовнішньоекономічних повноважень з Радою національної безпеки, Конгресом, деякими галузевими міністерствами, надаючи перевагу двосторонній дипломатії, не відмовляючись при цьому і від інших її рівнів. У тісній взаємодії з профільними федеральними міністерствами та відомствами Держдепартамент здійснює практичну економічну дипломатію, переймаючись, зокрема, такими зовнішньоекономічними програмами як стимулювання експорту, сприяння розширенню приватних американських інвестицій за кордоном, економічна і технічна допомога іншим країнам, міжнародними валютно-фінансовими проблемами.

Одними із найбільших управлінь у Держдепартаменті є спеціальне управління з економічних питань та питань бізнесу, яке займається проблемами, пов'язаними з американськими капіталовкладеннями за кордоном, економічним розвитком і міжнародним фінансуванням. Воно аналізує й узагальнює інформацію, яка надходить від дипломатичних установ США, надає допомогу територіальним управлінням у межах їх економічних інтересів і компетенції. У структурі управління діють відділи ділової практики, торговельних і валютних проблем, інвестицій, експорту, міжнародних ресурсів, продовольчої політики, транспорту, зв'язку, міжнародної енергетичної політики, тощо. Відповідно до системи економічної дипломатії США, її стратегічних цілей і завдань сформовано і функціонує достатньо ефективний механізм. За своєю структурою він різнорівневий, достатньо розгалужений, містить у собі різноманітну сукупність формальних (офіційних) і неформальних відносин і зв'язків суб'єктів

зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, починаючи від президента і закінчуючи різноманітними установами, відомствами, комітетами, комісіями, тощо.

Економічна дипломатія ЄС, будучи за своїм змістом регіональною, у той же час є багаторівневим процесом, який включає в себе односторонні заходи, двосторонні переговори та дії на регіональному рівні, спільні кроки, наприклад, у межах Великої сімки або ОЕСР, а також багатосторонні заходи у форматі СОТ, МВФ чи інших організацій (Sikka, 2019). Багаторівнева природа економічної дипломатії знаходить свій прояв кількома способами:

- країни можуть проводити індивідуальну політику на різних рівнях, наприклад, ринкової інтеграції на регіональному рівні в межах ЄС, спільну податкову політику в ОЕСР та політику, що стосується кліматичних змін, на багатосторонньому глобальному рівні в ООН;
- уряди можуть розглядати одне і теж питання на кількох рівнях одразу. Наприклад, питання інвестицій у сферу послуг може обговорювати на двосторонньому рівні, на регіональному рівні, спільно в межах ОЕСР, та на багатосторонній основі у форматі ГАТС, що входить до складу СОТ;
- на різних рівнях можуть застосовуватися дещо інтерпретовані, але одні і ті ж політичні кроки. Наприклад, багатосторонні угоди можуть містити принципи, які можна буде застосовувати на регіональному рівні.

Внутрішніми факторами розвитку ЄС як суб'єкта економічної дипломатії є сукупність інституційних, функціональних, організаційно-технічних й інших елементів, які впливають на процес ухвалення рішень в економічній, у тому числі і зовнішньоекономічній, сферах. Оскільки спільна торговельна, конкурентна, структурна політика є найрозвиненішою сферою економічної дипломатії ЄС, то їм приділяється найбільше уваги.

Основа механізму багатосторонньої економічної дипломатії ЄС становлять принципи компетенції, тобто право ухвалення рішень і переговорів. Згідно з Римською угодою ЄС має виняткове право розробляти і проводити спільну торговельну, і, насамперед, митну політику, оскільки митний союз передбачає запровадження спільних митних ставок по відношенню до третіх країн, до того ж угода стосується антидемпінгових заходів і функціонування дочірніх підприємств. Проте торговельна політика значно розширила арсенал своїх засобів і сферу діяльності із часу підписання угоди. При розгляді кожного нового питання стосовно торгівлі чи інвестування виникає дискусія з приводу того, до чийої компетенції воно належить: ЄС, урядів країн чи, як інколи буває, змішаної. Наприклад, торгівля послугами частково належить до компетенції економічної дипломатії ЄС, якщо послуга надається отримувачу за межами країни, частково до компетенції національної економічної дипломатії, якщо послуга надається у країні походження. Згідно з новими діючими правилами СОТ, усе, що стосується конкуренції, перебуває в компетенції ЄС або змішаній компетенції, але розв'язання проблем, що стосуються інвестиційної діяльності, є прерогативою національних органів та їх дипломатичних інститутів.

Як бачимо, економічна дипломатія Євросоюзу, попри загальні принципи і правила, що їх дотримуються усі країни-члени, містить свої характерні особливості і специфічні риси та має щонайменше два рівні компетенцій, зокрема, власне Євросоюзу як самостійного, цілісного суб'єкта міжнародного бізнесу та окремих країн-учасниць інтеграційного об'єднання.

Основними інструментами дипломатичної підтримки і захисту інтересів національного бізнесу на зовнішніх ринках виступають: збір, систематизація, аналіз, узагальнення економічної, бізнесової інформації у країні перебування, моніторинг проблем і шляхів їх вирішення, що виникають у вітчизняних бізнесменів у їх діяльності

за кордоном, у тому числі і тих, що стосуються бізнес - офшорингу, а також лобювання питань експансії вітчизняних компаній за кордоном (Hendrikse and Fernandez, 2019).

Проте, серед усього розмаїття інструментів дипломатичної підтримки національного бізнесу на зовнішніх ринках найважливішими були і залишаються переговори, як дво - так і багатосторонні, за результатами яких готуються відповідні робочі документи (договори, угоди, заяви, меморандуми і т.п.). Завдяки дипломатичним переговорам їх учасники, які мають різні позиції щодо конкретних бізнесових проблем і ситуацій, мають можливість знаходити порозуміння, консенсус, компроміс щодо шляхів, методів і способів їх вирішення.

Вимоги до учасників переговорів визначаються сферою і проблематикою (енергетична сфера, торговельні, інвестиційна проблеми, науково-технічне, військово-технічне співробітництво і т.п.), відповідно до якої вибудовується і логіка їх проведення, система аргументації у відстоюванні власних позицій та інтересів, від яких значною мірою залежить результат.

Для України повномасштабні торговельні, виробничі, інвестиційні та фінансові відносини з іншими державами, активне співробітництво з міжнародними організаціями є важливим фактором внутрішнього соціально-економічного розвитку, зменшення масштабів виведення національного капіталу в офшорні юрисдикції, обсягів нелегального, тіньового бізнесу та прискорення процесу деофшоризації бізнесових об'єктів.

Основними організаційними структурами, що здійснюють дипломатичне забезпечення інтересів українського бізнесу на зовнішніх ринках, представляють економічні інтереси України, згідно Закону «Про дипломатичну службу», є дипломатичні представництва (посольства, консульства), та економічні відділи, які діють і їхньому складі. Структура самого дипломатичного представництва, його кількісний склад, напрями та форми діяльності визначаються рівнем політичних, торговельно-економічних і військово-технічних відносин України з приймаючою країною, зовнішньополітичними пріоритетами нашої держави, інтенсивністю дво- та багатостороннього діалогу, взаємною домовленістю на паритетних засадах з керівництвом зовнішньополітичного відомства приймаючої країни (Закон України Про дипломатичну службу, 2001).

Функціями дипломатичних інститутів, їх економічних відділів є: представлення та захист у приймаючій державі інтересів України у галузі зовнішньоекономічної діяльності, сприяння розвитку торговельно-економічних зв'язків України, залученню іноземних інвестицій у пріоритетні сфери економіки й виконанню міжнародних договорів, укладених з приймаючою державою, інформування МЗС, інших міністерства та відомств, органів виконавчої влади України про цінову, податкову, тарифну політику, яку проводить приймаюча держава стосовно товарів, що експортуються з України, а також підготовка висновків щодо доцільності імпорту товарів та послуг з приймаючої держави. Відповідно до покладених завдань вони аналізують загальний стан економіки, тенденції розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, технічний рівень виробництва й рівень якості продукції провідних галузей приймаючої держави, кон'юнктуру ринку товарів і послуг, обсяги і структуру інвестицій, узагальнюють і прогнозують тенденції і зміни у податковій, митній і ціновій політиці країни перебування, у тому числі і стосовно офшорного бізнесу.

Висновки. Економічна глобалізація та її неоднозначні, суперечливі наслідки, інформаційно – технологічна революція значною мірою нівелюють транскордонні бар'єри на шляху руху капіталу, формують для компаній нові можливості офшоризації бізнесових об'єктів, створюють їм додаткові конкурентні переваги. Проте, глобалізація водночас породжує достатньо гострі конфлікти державних і корпоративних інтересів, що

у свою чергу, посилює процеси трансформації існуючих та формування нових національних і наднаціональних регуляторних інституцій, головними завданнями яких є вироблення дієвих, ефективних механізмів та інструментарію контролю за міжнародним рухом капіталу, інтенсифікація зусиль по деофшоризації міжнародного бізнесу, з метою подолання викликів і загроз національній безпеці у податковій, валютно – фінансовій, інвестиційній та інших сферах підприємницької діяльності.

Деофшоризація є логічно – суперечливим продовженням офшоризації, вона не заперечує ведення бізнесу в інших країнах, реєстрацію і діяльність компаній за кордоном. Мова йде про пошук розумного, раціонального компромісу між легальним, прозорим міжнародним рухом капіталу і регулюванням цього руху, про контроль за тіншовими, нелегальними офшорними транзакціями з боку як національних так і наднаціональних інститутів, досягнення балансу між лібералізацією національних ринків капіталу та економічними ефектами і системними глобальними фінансовими, інвестиційними та іншими ризиками. Одним із таких національних інститутів є економічна дипломатія, яка стає дієвим, ефективним засобом реалізації комплексу завдань по деофшоризації міжнародного бізнесу, забезпеченню його прозорості та легітимності. Роль, місце, значення економічної дипломатії в інституційній системі деофшоризації міжнародної бізнесової діяльності, її ефективність визначається рівнем соціально – економічного розвитку країни, її геополітичними, економічними позиціями, зовнішньоекономічними пріоритетами та стратегічними перспективами. Підвищення ефективності економічної дипломатії України, її механізмів та інструментарію у процесі деофшоризації національного бізнесу та лобюванні інтересів вітчизняних компаній на зовнішніх ринках передбачає творчо – критичне використання досвіду функціонування економічної дипломатії, її форм і методів країн з розвиненою ринковою економікою, перш за все ЄС, розробку «дорожньої карти» деофшоризації та активне міжнародне співробітництво у цій сфері.

Бібліографічний список

- Быткин, С.В. и Литвин, В.М., 2015. *Конкурентная разведка во внешнеэкономической деятельности: инженерно-экономические методы*. Харьков: Фактор, с.28-29.
- Вергун, В.А., 2010. *Економічна дипломатія*. Київ: Київський університет.
- Закон України Про дипломатичну службу, 2001. *Верховна Рада України*. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2728-14#Text>> [Дата звернення 5 червня 2022].
- Фліссак, К.А., 2016. *Економічна дипломатія у системі забезпечення національних інтересів України*. Тернопіль: Новий Колір, с.572-573.
- Шаров, О.М., 2019. *Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи*. Київ: НІСД.
- Cobham, A. and Janský, P., 2017. Measuring Misalignment: The Location of US Multinationals' Economic Activity versus the Location of their Profits. *Development Policy Review*, 37(1), pp.91-110. DOI: <https://doi.org/10.1111/dpr.12315>
- De Nederlandsche Bank, 2018. Special financial institutions have limited impact on Dutch economy. *DNBulletin*, [online] 25 October. Available at: <<https://www.dnb.nl/en/news/news-and-archive/DNBulletin2018/dnb379675.jsp>> [Accessed 5 June 2022].
- Hendrikse, R. and Fernandez, R., 2019. Offshore Finance. How Capital Rules the World. In: The Transnational Institute. *State of Power 2019: Finance*. [online] Available at: <<https://longreads.tni.org/stateofpower/offshore-finance>> [Accessed 5 June 2022].

- Mahring, M., Wiener, M. and Remus, U., 2018. Getting the control across: Control transmission in information systems offshoring projects. *Information System Journal*, 28(4), pp. 708–728. DOI: <https://doi.org/10.1111/isj.12155>
- Sikka, P., 2019. *The Role of Offshore Financial Centers in Globalization*. [online] Available at: <<https://www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/WP03-02.pdf>> [Accessed 15 July 2021].
- Vrh, N., 2018. What drives the differences in domestic value added in exports between old and new E.U. member states? *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 31, pp.645-663. DOI: <https://doi.org/10.1080/1331677X.2018.1438910>
- Zakrzewski, A. at al., 2020. Global Wealth 2020: The Future of Wealth Management - A CEO Agenda 20th ed. *Boston Consulting Group*, [online] 18 June. Available at: <<https://www.bcg.com/publications/2020/global-wealth-future-of-wealth-management-ceo-agenda>> [Accessed 5 June 2022].

References

- Economic Activity versus the Location of their Profits. Bytkyn, S.V. and Lytvyn, V.M., 2015. *Konkurentnaia razvedka vo vneshne-ekonomycheskoi deiatelnosti: inzhenerno-ekonomycheskiye metody* [Competitive intelligence in foreign economic activity: engineering and economic methods]. Kharkov: Faktor, pp.28-29. [in Russian].
- Cobham, A. and Janský, P., 2017. Measuring Misalignment: The Location of US Multinationals' *Development Policy Review*, 37(1), pp.91-110. DOI: <https://doi.org/10.1111/dpr.12315>
- De Nederlandsche Bank, 2018. Special financial institutions have limited impact on Dutch economy. *DNBulletin*, [online] 25 October. Available at: <<https://www.dnb.nl/en/news/news-and-archive/DNBulletin2018/dnb379675.jsp>> [Accessed 5 June 2022].
- Flissak, K.A., 2016. *Ekonomichna dyplomatiia u systemi zabezpechennia natsionalnykh interesiv Ukrainy* [Economic diplomacy in the system of ensuring national interests of Ukraine]. Ternopil: Novyi Kolir, pp.572-573. [in Ukrainian].
- Hendrikse, R. and Fernandez, R., 2019. Offshore Finance. How Capital Rules the World. In: The Transnational Institute. *State of Power 2019: Finance*. [online] Available at: <<https://longreads.tni.org/stateofpower/offshore-finance>> [Accessed 5 June 2022].
- Mahring, M., Wiener, M. and Remus, U., 2018. Getting the control across: Control transmission in information systems offshoring projects. *Information System Journal*, 28(4), pp. 708–728. DOI: <https://doi.org/10.1111/isj.12155>
- Sharov, O.M., 2019. *Ekonomichna dyplomatiia: osnovy, problemy ta perspektyvy* [Economic diplomacy: basics, problems, and prospects]. Kyiv: NISD. [in Ukrainian].
- Sikka, P., 2019. *The Role of Offshore Financial Centers in Globalization*. [online] Available at: <<https://www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/WP03-02.pdf>> [Accessed 15 July 2021].
- Verhun, V.A., 2010. *Ekonomichna dyplomatiia* [Economic Diplomacy]. Kyiv: Kyivskiy universytet. [in Ukrainian].
- Vrh, N., 2018. What drives the differences in domestic value added in exports between old and new E.U. member states? *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 31, pp.645-663. DOI: <https://doi.org/10.1080/1331677X.2018.1438910>
- Zakon Ukrainy Pro dyplomatychnu sluzhbu [Law of Ukraine On Diplomatic Service], 2001. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2728-14#Text>> [Accessed 5 June 2022]. [in Ukrainian].
- Zakrzewski, A. at al., 2020. Global Wealth 2020: The Future of Wealth Management - A CEO Agenda. 20th ed. *Boston Consulting Group*, [online] 18 June. Available at:

<<https://www.bcg.com/publications/2020/global-wealth-future-of-wealth-management-ceo-agenda>> [Accessed 5 June 2022].

Стаття надійшла до редакції 17.02.2022

V. Verhun,
O. Pryiatelchuk

ECONOMIC DIPLOMACY IN THE INSTITUTIONAL SYSTEM OF DE-OFFSHORIZATION OF INTERNATIONAL BUSINESS ACTIVITIES

The article is devoted to the study of economic diplomacy as one of the institutions of the national level, which actively interacts with similar institutions of other countries of the world community, performs, among other things, a few functions to de-offshore international business activities, ensures and lobbies the interests of domestic companies and firms in the global competitive space, creates a positive image of the state. It is noted that the contradictory influence of globalization processes and their consequences on the international business system, the growth of the level of turbulence, uncertainty and riskiness of the external business environment, the institutionalization of the international economy, the intensification of competition on the world and regional markets, which are accompanied by the growth of the scale of offshore business and the diversification of its mechanisms functioning, objectively determine the strengthening of the role of diplomatic institutions in protecting the interests of national companies, realizing national interests, ensuring transparency and openness of international capital movement in the form of direct and portfolio investments, coordinating efforts to de-offshore international business activities. Attention is focused on the fact that despite regional features and national differences in the theory and practice of diplomatic activity, three directions or models of economic diplomacy have been formed, which are actively used in the processes of de-offshoring of international business, each of which has its own mechanisms and tools. It was emphasized that for Ukraine, with a sufficiently high degree of business offshoring, a purposeful, coordinated policy on the de-offshoring of business activity, the creation of a favorable investment, tax, currency, and financial environment, balanced and consistent diplomatic support for domestic business is necessary.

Keywords: *economic diplomacy, business-offshoring, institutional architecture, de-offshoring, models of economic diplomacy, diplomatic missions, de-offshoring mechanism.*

УДК 351.84

В.А. Савченко

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ

Актуальність: стаття присвячена вдосконаленню організації підвищення кваліфікації працівників державної служби зайнятості в умовах посилення економічної кризи в Україні внаслідок запровадження воєнного стану, пандемії нових штамів коронавірусу COVID-19 та зростання масового безробіття. Подолання цих кризових явищ набуває важливого значення, вимагає розробки та реалізації антикризових стратегій та активної політики у сфері зайнятості населення, трансформації управління підвищенням рівня кваліфікації працівників центрів зайнятості.

Мета: обґрунтування заходів щодо досягнення більшої соціальної та економічної ефективності від підвищення кваліфікації працівників державної служби зайнятості завдяки впровадження інноваційних форм і методів навчання слухачів.

Об'єкт дослідження: процеси організації навчання працівників за професійними програмами підвищення кваліфікації та короткостроковим тематичним підвищенням кваліфікації, стажування слухачів.

Методи дослідження: теоретичну і методологічну основу роботи становлять загальнофілософські, загальнонаукові та спеціальні методи.

Результати: аналіз системи підвищення кваліфікації працівників державної служби зайнятості показав, що кризова економічна ситуація ускладнила виконання плану підвищення кваліфікації працівників, погіршила якість їх підготовки. Проведене дослідження дозволило запропонувати вдосконалення форм і методів підвищення кваліфікації персоналу, виявило додаткові джерела фінансування для забезпечення високої якості навчання слухачів.

Ключові слова: організація, підвищення кваліфікації, працівники, державна служба зайнятості, види, форми, навчальні рахунки.

DOI 10.34079/2226-2822-2022-12-23-26-40

Вступ У статті пропонуються дієві заходи щодо вдосконалення організації підвищення кваліфікації працівників державної служби зайнятості (ДСЗ) в умовах посилення економічної кризи в Україні внаслідок запровадження воєнного стану внаслідок агресії Російської Федерації, пандемії нових штамів коронавірусу COVID-19 та зростання масового безробіття. Вони мають бути враховані при розробці антикризових стратегій та здійсненні активної політики у сфері зайнятості населення, націлених на повніше використання людського потенціалу персоналу ДСЗ з метою зменшення рівня безробіття. Однак посилення дефіциту державного та місцевих бюджетів, зменшення надходжень до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття ускладнюють досягнення намічених цілей. Тому актуального значення набуває пошук суттєвих додаткових джерел фінансування підвищення кваліфікації працівників ДСЗ.

Літературний огляд (Literature review). Проблемам розвитку безробітних і персоналу організацій, зокрема їх підвищенню кваліфікації, останнім часом вітчизняними та зарубіжними дослідниками приділяється достатня увага. Так, Ю. М. Маршавін розкрив напрями професійного навчання безробітних як засіб підвищення їх

конкурентоспроможності на ринку праці (Маршавін, 2011, с.247-257). Водночас Т. П. Збрицька, Г. О. Савченко, М. С. Татаревська розглянули аспекти компетентнісного підходу до розвитку працівників, а також системного управління проектами та програмами розвитку співробітників організацій (Збрицька, Савченко та Татаревська, 2013). М. В. Мартиненко обґрунтувала концептуальні засади розвитку системи організаційних знань у структурі безперервної професійної освіти (Мартиненко, 2016, с.106-168). М. Д. Гемма з'ясувала методологічні проблеми побудови організаційно-економічного механізму професійного навчання працівників на виробництві, оцінила ефективність його функціонування (Гемма, 2019, с.12-14). О. Ю. Лелюк визначила концептуальні напрямки трансформації стратегії управління людськими ресурсами корпоративних в умовах кризи (Лелюк, 2021, с.12-15).

Американські дослідники, зокрема, Г. Десслер розглянув проблеми навчання та розвитку працівників в організації, при цьому особливу увагу приділив орієнтації та адаптації новачків (Dessler, 2017, р.231-235). Пізніше А. Фіцпайн та І. Поллак, визначили у США суттєві переваги використання коштів навчальних рахунків працівниками для оплати їх навчання протягом усього життя (Fitzprayne and Pollack, 2018). Купер Девід зазначив, що близько чверті найманих працівників у США отримують пільги за однією або кількома програмами соціальної безпеки. Оскільки індивідуальні навчальні рахунки допомагають більшій кількості працівників підвищувати кваліфікацію та перепідготовку, їхня заробітна плата, ймовірно, зростатиме, зменшуючи їх залежність від цих програм (Cooper, 2014).

Разом з тим проблемам вдосконалення організації підвищення кваліфікації працівників ДСЗ в Україні ще не приділяється достатньої уваги. Особливо це стосується тих питань, що значно загострилися внаслідок посилення економічної кризи в результаті запровадження воєнного стану. Наведене зумовлює актуальність подальших досліджень у вказаній сфері діяльності та вибір теми статті.

Результати (Results). Погіршення військово-політичної ситуації, суттєве подорожчання енергоносіїв, пандемія нових штамів коронавіруса негативно вплинули у 2021 р. на вихід з економічної кризи. Економічний цикл в Україні в цьому році перебував на фазі пожвавлення, зростання ВВП у 2021 р. склало лише на 3,4 % (Державна служба статистики України, 2022). Тоді як зниження реального валового внутрішнього продукту в 2020 р. становило 4,0 % (Державна служба статистики України, 2021). Економічна ситуація в Україні знову погіршилася у першій половині 2022 р. внаслідок військового вторгнення Росії. За орієнтованими оцінками втрати ВВП в поточному році можуть перевищити 35 %, збільшиться обсяг безробіття та кількість внутрішньо переміщених осіб, посиляться міжнародна міграція населення.

За таких умов подолання кризових явищ, запобігання глобальним викликам на ринку праці стає актуальним завданням для ДСЗ. Виходячи з цього, важливого значення набувають формування антикризових стратегій та активної політики у сфері зайнятості населення, зокрема ті, що пов'язані з підвищенням рівня кваліфікації працівників відповідно до сучасних вимог ринкової економіки з метою подолання економічної кризи та зменшення рівня безробіття.

Підвищення кваліфікації персоналу – це професійно-технічне або вище навчання, що дає можливість розширювати й поглиблювати раніше здобуті працівниками знання, уміння та практичні навички на рівні вимог сучасного виробництва або сфери послуг (Савченко, 2015, с.22). За нинішньої складної економічної ситуації та відповідно обмеженого бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття важливо здійснити заходи щодо трансформації стратегії управління підвищенням рівня кваліфікації працівників центрів зайнятості.

Метою антикризової трансформації стратегії має бути створення сприятливих умов для підвищення якості та зменшення періодичності довгострокового підвищення кваліфікації персоналу центрів зайнятості до одного разу на три роки замість п'яти. Це обумовлено посиленням вимог до якості робочої сили, поширенням штучного інтелекту та подальшою діджиталізацією економіки. Зазначене повинне забезпечити зростання ефективності безперервного навчання працівників і розвитку їх професійної кар'єри. В свою чергу, більш продуктивна робота висококваліфікованого персоналу має сприяти скороченню обсягів і рівня безробіття (Савченко, 2022, с.9-12).

При розробці антикризової стратегії управління підвищенням кваліфікації працівників центрів зайнятості необхідно враховувати її взаємозв'язок зі стратегіями розвитку працівників та управління персоналом, а також з генеральною стратегією розвитку ДСЗ. Антикризова стратегія управління підвищенням кваліфікації працівників повинна ґрунтуватися на корпоративній культурі організації, що самонавчається, належному інформаційному, методичному та сучасному нормативно-правовому забезпеченні підвищення кваліфікації персоналу.

Вказана стратегія має приймати до уваги сильні та слабкі сторони підвищення кваліфікації працівників, що обумовлені чинниками внутрішнього середовища центрів зайнятості, а також можливості та загрози, викликані чинниками зовнішнього середовища. Особливо це стосується стану виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, а також таких соціально-економічних об'єктів, як регіони, державні та суспільні інститути, дефіцит державного та місцевих бюджетів і т.п. Вони можуть ускладнити досягнення поставлених цілей підвищення кваліфікації персоналу ДСЗ (Савченко, 2022, с.9-12).

Антикризова стратегія управління підвищення кваліфікації працівників центрів зайнятості повинна ґрунтуватися на формуванні сприятливого інвестиційного клімату в регіонах, що має забезпечити реалізацію активної політики зайнятості на ринку праці. Вона повинна враховувати заходи з цілеспрямованого впровадження інновацій, створення високопродуктивних робочих місць, вдосконалення планування обсягів навчання персоналу у відповідності до поточних, середньострокових і перспективних потреб ДСЗ, збільшення соціальної та економічної ефективності підвищення кваліфікації її працівників. Визначальними при розробці антикризової стратегії повинні залишатися заходи щодо удосконалення співпраці працівників центрів зайнятості з незайнятим населенням, роботодавцями, закладами професійної та вищої освіти для підвищення рівня працевлаштування шукачів роботи і безробітних (Савченко, 2022, с.9-12).

Реалізація антикризових стратегій управління персоналом, його розвитком і підвищення кваліфікації працівників ДСЗ мають сприяти більш повному використанню людського потенціалу шукачів роботи та безробітних в результаті їх працевлаштування й на цій основі забезпечити підвищення конкурентності вітчизняних підприємств на світовому ринку, покращити їх фінансовий стан завдяки зростанню рівня рентабельності. Це сприятиме подальшому збільшенню попиту роботодавців на робочу силу та зменшенню безробіття. Виходячи з цього доцільно зберегти та вдосконалити чинні норми Податкового кодексу щодо стимулювання роботодавців відносно збереження та створення нових робочих місць, професійного розвитку персоналу (Савченко, 2022, с.9-12).

За таких обставин організації підвищення кваліфікації працівників в ДСЗ має приділятися достатня увага. На виконання вимог ст. 4 Закону України «Про професійний розвиток працівників» Державним центром зайнятості наказом № 37 від 29.05.2020 року

затверджено Положення про організацію підвищення кваліфікації працівників в державній службі зайнятості (Державний центр зайнятості, 2020).

До недавнього часу підвищення кваліфікації працівників ДСЗ здійснювалось на центральному та регіональному рівнях. Для цього залучалися висококваліфіковані працівники самої служби, професорсько-викладацький склад Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України (ІПК ДСЗУ), а також викладачі інших закладів освіти та установ. Організацію роботи з підвищення кваліфікації покладено на директора Державного центру зайнятості (ДЦЗ), директорів регіональних, базових центрів зайнятості та їх філій, керівників відділів по роботі з персоналом регіональних центрів зайнятості.

Координацію зазначеної діяльності проводить Управління по роботі з персоналом ДЦЗ, відділи по роботі з персоналом регіональних центрів зайнятості. Підвищення кваліфікації є одним з основних напрямів роботи з персоналом, результати якого враховуються при проведенні атестації працівників, під час планування їхньої трудової кар'єри та призначення на більш відповідальну чи керівну посаду (Державний центр зайнятості, 2020).

Згідно Положення в ДСЗ підвищення кваліфікації працівників проводиться на безперервній основі за видами:

- навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації;
- короткострокове тематичне підвищення кваліфікації;
- стажування працівників.

Підвищення кваліфікації працівників здійснюється за такими формами:

- очна (денна);
- заочна (дистанційна).

В умовах поширення пандемії коронавірусу COVID-19, загострення військової ситуації важливого значення набуло поєднання різних форм підвищення кваліфікації, запровадження його дистанційної форми. Для цього у ДСЗ використовуються платформи Skype, Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, Cisco WebEx, Apple FaceTime, Facebook Messenger та інші інструменти Google і One Drive (Державний центр зайнятості, 2020). Результативне використання в процесі підвищення кваліфікації працівників ДСЗ сучасних методів дистанційного навчання вимагає, щоб слухачі досконало оволоділи цими методами та в подальшому використовували їх на робочих місцях під час самостійного навчання.

Підвищення кваліфікації працівників центрів зайнятості за професійними програмами проводиться з конкретних галузей знань і компетентностей, виходячи з завдань і функцій ДСЗ. Ці програми розроблялись ІПК ДСЗУ відповідно до вимог нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України та погоджувалися з ДЦЗ. Іноді ДЦЗ чи регіональні центри зайнятості залучали до розробок професійних програм інших надавачів освітніх послуг.

Проведення підвищення кваліфікації персоналу за професійними програмами є обов'язковим для новоприйнятих керівників, професіоналів і фахівців протягом першого року їх роботи в центрах зайнятості. До недавнього часу періодичність підвищення кваліфікації працівників за цим видом мала становити один раз на 5 років. Центри зайнятості у більшості випадків прагнули дотримуватися цих вимог. Між тим нинішня кризова економічна ситуація внаслідок воєнних дій ускладнила виконання плану підвищення кваліфікації керівних працівників і спеціалістів служби зайнятості в Центрі підвищення кваліфікації (ЦПК) Інституту.

Так, якщо у 2019 р. в ІПК ДСЗУ підвищили кваліфікацію 2084 слухачів, то вже у 2020 і 2021 рр. відповідно 1777 та 1382 слухачів, тобто зазначений показник за 2019-2021 рр. зменшився на 33,7 %. Використання визначеного ліцензійного обсягу для ІПК ДСЗУ

в 2019, 2020 і 2021 роках становило відповідно 83,4 %, 71,1 % та 55,3 %. В результаті деякі категорії працівників залишилися не охоплені навчанням. Більш повне використання можливостей Інституту дозволяло б зменшити періодичність підвищення рівня кваліфікації працівників, сприяло б підвищенню ефективності діяльності ДСЗ, зниженню рівня безробіття в Україні.

Положенням визначено для працівників, які в повному обсязі засвоїли програму підвищення кваліфікації, успішно пройшли підсумкову атестацію, отримують свідоцтво про підвищення кваліфікації. Термін навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації в Інституті не перевищував 3 кредитів ЄКТС (90 академічних годин). Тривалість аудиторної роботи для слухачів була встановлена до 10 академічних годин у розрахунку на день (Державний центр зайнятості, 2020).

Безперервні суттєві зміни в діяльності ДЦЗ підвищують роль короткострокового тематичного підвищення кваліфікації персоналу. Воно спрямоване на оперативне підвищення рівня необхідних знань і практичних навичок у зв'язку з провадженням нових програм та технологій обслуговування клієнтів і безробітних, вивчення та обговорення нових нормативно-правових актів, аналіз актуальних дискусійних питань стосовно ситуацій на ринку праці, узагальнення та поширення передового досвіду роботи, удосконалення актуальних професійних компетентностей (Державний центр зайнятості, 2020). Серед його форм виділяють: тематичні семінари, семінари-наради, семінари-практикуми, тренінги, спеціалізовані навчальні курси, дистанційні навчальні курси, онлайн конференції, вебінари і т.п.

Відповідно до Положення програми короткострокового тематичного підвищення кваліфікації розроблялись ІПК ДСЗУ за участю структурних підрозділів ДЦЗ, що ініціюють здійснення навчання. Зазначені програми погоджувались з керівництвом ДЦЗ і затверджувались ректором Інституту. Виходячи з поточних потреб ДСЗ іноді програми розробляються іншими закладами освіти. Для розробки та реалізації програм короткострокового тематичного підвищення кваліфікації працівників також залучались працівники центрів зайнятості, котрі володіли для цього необхідними компетентностями.

Перевагою короткострокового тематичного підвищення кваліфікації є те, що воно проводиться за навчальними курсами, розміщеними на Освітньому порталі служби зайнятості або інших освітніх платформах. Періодичність здійснення цього виду підвищення кваліфікації визначається потребами центрів зайнятості. Але бажано було проводити його не рідше один раз протягом року. Термін короткострокового тематичного підвищення кваліфікації в ІПК ДСЗУ визначався навчальною програмою та становив до 44 академічних годин (від одного до п'яти днів). Тривалість аудиторної роботи становило до 10 академічних годин на день (Державний центр зайнятості, 2020).

Навчання працівника в ІПК ДСЗУ за програмою семінару, тренінгу, спеціалізованого навчального курсу завершувалося одержанням ним сертифікату. Між тим внаслідок економічної кризи, запровадження суттєвих обмежувальних карантинних заходів призвели до того, що в 2020 р. у ЦПК Інституту для працівників служби зайнятості взагалі не проводилися семінари. Це обумовило зниження економічної ефективності зазначеного виду підвищення кваліфікації.

Ефективним видом щодо підвищення кваліфікації персоналу центрів зайнятості є стажування. Воно спрямоване на підвищення фахового рівня працівників, опанування ними нових форм і методів роботи, поширення передового досвіду роботи. Завдяки стажуванню відбувається поглиблене вивчення ділових, професійних та особистісних якостей, зокрема організаторських і комунікативних здібностей працівників. Воно оформлюється наказом організації, де його здійснюють і триває не більше одного місяця.

Відповідно до Положення плани стажування містять такі заходи:

- вивчення практики застосування нормативно-правових актів;
- опанування передовим вітчизняним і зарубіжним досвідом виконання методичних рекомендацій щодо роботи підрозділів служби зайнятості з надання послуг населенню та роботодавцям;
- вивчення організації, форм, методів і прийомів професійної діяльності на конкретному робочому місці, особливостями взаємодії з колегами, іншими підрозділами центру зайнятості та соціальними партнерами;
- здійснення функціональних обов'язків працівників, які на цей час відсутні в організації;
- участь в нарадах, ділових зустрічах, обмін досвідом;
- інші заходи (Державний центр зайнятості, 2020).

Результати стажування працівника відображаються керівником структурного підрозділу служби зайнятості у висновках, де здійснювалося стажування. Його результати заслуховуються та затверджуються на нарадах у центрах зайнятості. Висновки про стажування долучаються до особових справ працівників. Для підвищення ефективності стажування доцільно, щоб вказані висновки містили рекомендації стосовно запровадження передових форм, методів і прийомів професійної діяльності на конкретному робочому місці працівника, за можливості розрахунки очікуваної економічної та соціальної ефективності від їх впровадження.

Підвищенню ефективності стажування працівників мало б сприяти прийняття найближчим часом Закону України «Про післядипломну освіту». На теперішній час у ситуації його відсутності ДСЗ доцільно враховувати окремі позитивні аспекти діяльності провідних післядипломних закладів освіти. Зокрема, Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика. В академії безперервний професійний розвиток лікарів, з поміж інших видів підвищення кваліфікації, ефективно використовують стажування та спеціалізацію (Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, 2021).

В ДСЗ останнім часом набувала поширення очно-дистанційна форма підвищення кваліфікації працівників. Це, насамперед, стосується дистанційної форми, яка набула важливого значення під час пандемії коронавірусу COVID-19, воєнного стану внаслідок запровадження значних обмежувальних карантинних і безпечних заходів.

Очно-дистанційне навчання працівників реалізується на основі використання очно-дистанційної форми та застосування технологій дистанційного навчання на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 квітня 2013 р. за № 703/23325 (Міністерство освіти і науки України, 2013). Його організація включала два етапи. Перший етап був дистанційним. Форма навчання – дистанційна, її тривалість два місяці. Основні завдання цього етапу:

- ознайомлення слухачів з організацією, порядком і змістом навчання;
- проведення занять настановного характеру для інформаційного та методичного забезпечення самостійної роботи слухачів;
- якісне забезпечення та супровід самостійної роботи слухачів з використанням технологій дистанційного навчання.

Другий етап був очним. Він включав інтерактивні та практичні заняття, підсумковий контроль в ПК ДСЗУ. Форма навчання – очна, тривалість навчання становить до 44 академічних годин (один тиждень).

Основні завдання етапу:

- відпрацювання навичок на практичних, інтерактивних заняттях, тренінгах;
- систематизація знань і вмінь слухачів;

– виявлення ступеня задоволення слухачів результатами підвищення кваліфікації (Державний центр зайнятості, 2020).

До проблем з проведенням очного етапу підвищення кваліфікації працівників ДСЗ в умовах економічної кризи необхідно було віднести те, що внаслідок карантинних заходів із-за пандемії коронавірусу COVID 19, у 2020 р. він практично не здійснювався. Навчання за цей рік було зведено до проведення дистанційного етапу. Це обумовило певне зниження якості підвищення кваліфікації працівників, оскільки в процесі дистанційного навчання ускладнюється формування практичних вмінь і навичок внаслідок відсутності живого контакту з викладачем.

До вад дистанційного навчання варто також віднести відсутність дієвого спілкування між працівниками різних регіональних центрів зайнятості для обміну передовим досвідом. Вони не мали можливостей ґрунтовно обговорити схожі проблеми, намітити напрями їх усунення, знайти оптимальні методи до вирішення складних задач. До недоліків дистанційного навчання необхідно віднести й те, що внаслідок інтенсивного впровадження інновацій відбувається швидке старіння розроблених курсів дистанційного навчання. Тоді як викладач виступає генератором нових ідей та знань і таким чином може їх більш доступно запропонувати слухачам.

Між тим до переваг дистанційного навчання працівників ДСЗ доцільно віднести економію їх робочого часу, оскільки вони залишаються на своїх робочих місцях. Суттєву роль відіграє й ті обставини, що з'являється можливість охопити навчанням велику кількість працівників центрів зайнятості, які працюють в різних регіонах, зменшили витрати коштів на поїздки слухачів до Інституту та інших закладів освіти, добові та наймання житлових приміщень, збереження здоров'я слухачів в результаті більш суворого дотримання карантинних і безпечних заходів тощо.

Директори центрів зайнятості мали б створювати сприятливі умови для поєднання роботи з підвищення кваліфікації працівникам, які беруть участь у навчанні очно-дистанційною формою, в період дистанційного етапу навчання. Організація навчального процесу за очно-дистанційною формою навчання в ІПК ДСЗУ передбачала зарахування на навчання наказом Інституту, що готувався на основі списків осіб, поданих ІПК ДСЗУ відділами по роботі з персоналом центрів зайнятості за 5 робочих днів до початку навчального процесу, встановленого планом-графіком (Державний центр зайнятості, 2020).

Важливу роль у збільшенні результативності підвищення кваліфікації працівників центрів зайнятості має належати організації та його проведенню відповідно до потреби ДСЗ в кадрах на короткостроковий і середньостроковий періоди. Потреба в підвищенні кваліфікації працівників на теперішній час за професійними програмами, програмами короткострокових тематичних семінарів, тренінгів, стажування визначається Управлінням по роботі з персоналом та керівниками структурних підрозділів ДЦЗ, відділами по роботі з персоналом і керівниками структурних підрозділів регіональних, базових центрів зайнятості та їх філій і подається у вигляді пропозицій, підкріплених конкретними розрахунками, до Управління по роботі з персоналом ДЦЗ.

Положенням визначено, що Управління по роботі з персоналом ДЦЗ узагальнює отримані пропозиції щодо потреби у підвищенні кваліфікації від регіональних центрів зайнятості з урахуванням посад працівників, рівня їх кваліфікації, цілей, форм і видів підвищення кваліфікації. Потім спільно з ІПК ДСЗУ розробляється проект Плану-графіка підвищення кваліфікації державної служби зайнятості в Інституті на наступний рік, погоджувався з ректором ІПК ДСЗУ та затверджувався директором ДЦЗ. Управління по роботі з персоналом ДЦЗ подавало План-графік підвищення кваліфікації на наступний рік до Інституту, регіональних центрів зайнятості (Державний центр зайнятості, 2020).

На основі замовлень регіональних центрів зайнятості був сформований план-графік підвищення кваліфікації керівних працівників і фахівців ДСЗ України на 2022 рік. Він передбачав охопленням навчанням 75 груп керівних працівників та фахівців разом за перше та друге півріччя загальною кількістю 2093 особи та мав становити 83,7 % від визначеного ліцензійного обсягу. Однак тимчасове припинення навчального процесу в ЦПК Інституту під час запровадження воєнного стану поставило під сумнів виконання цього плану-графіка.

З метою вдосконалення процесу планування підвищення кваліфікації працівників ДЦЗ на основі інформації, отриманої від регіональних центрів зайнятості, доцільно розробляти балансовий розрахунок додаткової потреби ДСЗ зайнятості в підвищенні кваліфікації керівників і фахівців та джерел її забезпечення на п'ятирічний період з розбивкою по роках. Планування підвищення кваліфікації варто здійснювати через визначення планового та непланового контингенту.

Контингент працівників, який включається до річного плану підвищення кваліфікації (довгострокового навчання) у центрах зайнятості, доцільно визначати за формулою:

$$Ч_{\text{дпо}} = Ч_{\text{зрф}} \pm \Delta Ч_{\text{кфп}} - Н_{\text{кфк}}, \quad (1)$$

де $Ч_{\text{дпо}}$ — контингент працівників, який включають до річного плану підвищення кваліфікації персоналу, осіб;

$Ч_{\text{зрф}}$ — загальна чисельність працівників на початок планового року, осіб;

$\Delta Ч_{\text{кфп}}$ — зміна чисельності працівників упродовж планового року внаслідок очікуваних змін, осіб;

$Н_{\text{кфк}}$ — контингент з числа працівників, який наступного року не підвищуватиме кваліфікацію, осіб.

Розрахунок чисельності контингенту з числа працівників центрів зайнятості, який наступного року не підвищуватиме кваліфікацію, здійснюють за формулою

$$Н_{\text{кфк}} = Ч_{\text{обн}} + Ч_{\text{пон}} + Ч_{\text{впн}} + Ч_{\text{ппн}} + Ч_{\text{ждв}} + Ч_{\text{пмр}} + Ч_{\text{пмф}}, \quad (2)$$

де $Ч_{\text{обн}}$ — чисельність працівників, які в плановому році навчатимуться в аспірантурі, докторантурі та у закладах вищої освіти більш високого рівня акредитації без відриву від виробництва за профілем займаної посади, осіб;

$Ч_{\text{пон}}$ — чисельність працівників, які пройшли навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації та програмами стажування за направленнями центрів зайнятості чотири роки тому й менше, осіб;

$Ч_{\text{впн}}$ — чисельність працівників, які в плановому році виходять на пенсію та з інших причин, осіб;

$Ч_{\text{ппн}}$ — чисельність керівників і фахівців, які в плановому році будуть направлені службою зайнятості на перепідготовку, осіб;

$Ч_{\text{ждв}}$ — чисельність жінок, які перебуватимуть в плановому році у відпустці зв'язку з вагітністю, пологами й доглядом за дитиною, осіб.

Підвищення якості навчання працівників ДСЗ передбачає більш активну участь у навчальному процесі підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників та наукових співробітників закладу післядипломної освіти «Центр підвищення кваліфікації служби зайнятості». Це має забезпечити актуалізацію рівня практичної підготовки науково-педагогічних працівників відповідно до сучасних вимог ринку праці. Для цього доцільно повніше використати потенційні можливості проблемних науково-дослідних лабораторій колишнього Інституту.

До реорганізації ІПК ДСЗУ в ньому функціонували три такі проблемні науково-дослідні лабораторії: професійної орієнтації та професійного навчання безробітних, інституційного забезпечення діяльності державної служби зайнятості та

партнерської взаємодії з роботодавцями, соціальних досліджень ринку праці. Продовження участі науково-педагогічних працівників у виконанні науково-дослідних робіт за тематикою на замовлення ДЦЗУ сприятиме підвищенню рівня їх практичної підготовки та впровадженню результатів теоретичних досліджень з актуальних проблем зайнятості населення та ринку праці.

Обговорення (Discussion). Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.08.2022 р. № 569-р «Утворення закладу післядипломної освіти «Центр підвищення кваліфікації служби зайнятості» ІПК ДСЗУ приєднаний до зазначеного закладу післядипломної освіти (Кабінет Міністрів України, 2022). В цьому зв'язку необхідно зробити зміни та доповнення до Положення про організацію підвищення кваліфікації працівників ДСЗ, підготувати Положення про центр підвищення кваліфікації служби зайнятості.

Ширше залучення науково-педагогічних працівників до виконання науково-дослідних робіт можливе за умов збільшення обсягів фінансування їх робіт з боку ДЦЗУ. Водночас практичній спрямованості занять з підвищення кваліфікації працівників ДСЗ сприятиме участь наукових співробітників проблемних науково-дослідних лабораторій в навчальному процесі, задіяних на виконанні прикладних науково-дослідних робіт. До проведення занять доцільно більше залучати працівників центрів зайнятості, які можуть проводити лекційні, практичні заняття, тематичні дискусії, брати участь в рецензуванні робіт слухачів, входити до складу екзаменаційних комісій тощо.

Удосконалення організації підвищення кваліфікації працівників ДСЗ вимагає більш обґрунтованого застосування непрямих методів оцінювання ефективності їх навчання. До них, насамперед, належать вхідний, поточний та вихідний контроль (іспити, заліки, тестування і т.п.), котрі проводяться відповідно до й після навчання і показують, в якій мірі поглибилися рівні компетентності слухачів.

Важливу роль у процесі оцінювання ефективності підвищення кваліфікації працівників ДСЗ повинні відігравати такі методи, як спостереження за реакцією й результатами діяльності слухачів у процесі навчання; спостереження за поведінкою працівників центрів зайнятості, які пройшли навчання; оцінювання ефективності навчальної програми самими працівниками за допомогою анкетування або відкритого обговорення; оцінювання рівня навчання керівниками впродовж визначеного періоду тощо.

З метою більш об'єктивного оцінювання ефективності навчальної програми тими, хто проходить підвищення кваліфікації, рекомендується проводити анкетування працівників, які починають навчання за професійною програмою. У цьому разі, варто з'ясувати освітньо-професійну підготовку тих, хто розпочинає навчання, причини та мотиви вибору професії та працевлаштування в ДСЗ, рівень їх знань про зміст, характер, умови, оплату праці з конкретної професії, її вимоги до особливостей людини.

Анкетування працівників, які закінчили підвищили кваліфікацію, має здійснюватися для оцінювання рівня їх компетентності до та після закінчення навчання, виявлення причин невисокого рівня засвоєння навчального матеріалу, якості його подання з боку викладачів Центру підвищення кваліфікації служби зайнятості, інших навчальних закладів освіти й визначення на цій основі їх рейтинг, з'ясування питань щодо того, чи мають працівники бажання працювати в центрах зайнятості, продовжити свій професійний розвиток і планування трудової кар'єри тощо.

Разом з тим варто виважено відноситися до результатів анкетування слухачів системи підвищення кваліфікації. Особливо це стосується їх оцінки якості подання навчального матеріалу з боку викладачів. Так, окремі працівники можуть давати низькі оцінки вимогливим викладачам, що стимулюватиме останніх знижувати рівень вимогливості до рівня опанування слухачами новітніх теоретичних знань і практичних

навичок. Це обумовить негативний вплив на якість та результативність підвищення кваліфікації.

Необхідно враховувати й ту обставину, що саме викладачі закладів підвищення кваліфікації мають бути ініціаторами та провідниками новітніх передових ідей, котрі частина консервативних працівників ДСЗ спершу можуть негативно сприйняти, вважати помилковими та непридатними для впровадження в практику. Як свідчить практика, для усвідомлення та реалізації принципово нових ідей та інновацій потрібен певний проміжок часу.

Для вдосконалення змісту, форм і методів підвищення кваліфікації працівників викладачам необхідно використовувати картку зворотного зв'язку, яка містить результати оцінювання керівниками центрів зайнятості якості й ефективності підготовки працівника. Картку після її заповнення в ДСЗ безпосереднім керівником оцінюваного працівника упродовж шести і дев'яти місяців треба повертати до закладу підвищення кваліфікації, де навчався працівник. Доцільність запровадження картки обумовлена ймовірністю кумулятивного ефекту, коли досить високі результати можна очікувати лише після серії практичних занять, тренінгів тощо.

В цьому зв'язку підвищенню ефективності підвищення кваліфікації працівників ДСЗ мають сприяти запровадження дієвого обліку та контролю за впровадженням у практику пропозицій, що містяться у творчих роботах і проектах слухачів, які закінчили навчання за професійними програмами. Необхідно, щоб керівники регіональних центрів зайнятості затверджували працівникам, які направляються на підвищення кваліфікації, індивідуальні завдання до творчих робіт і проектів з аналізу та вирішення конкретних проблем за їх місцем роботи.

В структурних підрозділах центрів зайнятості та їх філіях варто заслуховувати після завершення навчання звіти слухачів про очікуване впровадження за місцем роботи у практику запропонованих пропозицій та рекомендацій. По завершенню запланованого періоду впровадження, передбаченого раніше у звіті працівників, ДСЗ доцільно визначати фактичну економічну та соціальну ефективність від реалізації слухачами за місцем роботи їх пропозицій та рекомендацій.

Забезпечення високої якості підвищення рівня кваліфікації кадрів відповідно до сучасних вимог потребує значних фінансових, матеріальних і людських ресурсів. Наприклад, за даними глави Навчального командування 7-ї армії в Європі генерала Джозефа Хілберта, за останні сім років США натренували на території України близько 23 тисяч українських солдатів, на що було витрачено 126 млн. доларів (Вторгнення Росії в Україну. Онлайн, 2022). Таким чином, витрати коштів на підвищення кваліфікації в розрахунку на одного українського військового за цей за цей період склали 5478 доларів.

За вказаних умов важливого значення, в особливо під час подолання економічної кризи, набувають актуальності проблеми вдосконалення фінансового забезпечення підвищення кваліфікації працівників центрів зайнятості. Відповідно до Положення кошти на підвищення кваліфікації персоналу передбачаються у бюджеті Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття у межах видатків на утримання ДСЗ.

Положенням також встановлено, що можуть залучатися кошти з інших джерел, не заборонених законодавством України. Однак, як засвідчила практика вже кризових 2020-2021 рр., коли ДСЗ відчула нестачу коштів на підвищення кваліфікації працівників, залучення таких додаткових джерел було актуальним. Законом України «Про професійний розвиток працівників» передбачено, що професійне навчання працівника може здійснюватися за його бажанням за рахунок власних коштів або коштів інших фізичних чи юридичних осіб (Закон України «Про професійний розвиток працівників», 2012). Між тим цього виявилось недостатньо.

В 2022 р., в умовах загострення військово-політичної ситуації в Україні в результаті вторгнення Росії та очікуваного суттєвого недовиконання державного бюджету у цьому році, фінансування підвищення кваліфікації працівників ДСЗ за рахунок додаткових джерел набуло ще більш невідкладного значення. Це стосується залучення коштів від усіх зацікавлених соціальних партнерів, міжнародних проектів, зокрема коштів міжнародних партнерів (Трастового фонду Європейського Союзу, коштів Світового банку, Міжнародного валютного фонду тощо), репарації та компенсаційних виплат, що будуть направлені на післявоєнну відбудову України, та ін.

Оскільки очікується виснажливий затяжний воєнний конфлікт, тому доцільно передбачити етапний підхід щодо використання міжнародної допомоги Україні в інвестиції у людський капітал. На першому етапі варто забезпечити ефективне використання коштів Трастового фонду Європейського Союзу, коштів Світового банку, Міжнародного валютного фонду тощо. На третьому етапі міжнародна допомога може бути доповнена за рахунок коштів репарації, що надійдуть від Російської Федерації.

У фонді за Програмою «Відбудувати Україну» на третьому етапі його використання після завершення війни доцільно передбачити виділення додаткових коштів для забезпечення повноцінного функціонування ДЦЗУ, зокрема на підвищення рівня кваліфікації його працівників. Надання міжнародної допомоги щодо здійснення безперервного професійного розвитку персоналу ДСЗ має супроводжуватися контролем за витрачанням коштів, боротьбою з корупцією в сфері освітніх послуг, виконанням умов проведення реформ.

Україні доцільно використати можливості статусу кандидата у члени ЄС. Це має відкрити доступ до програм фінансової допомоги та підтримки. Для цього необхідно передбачити зміни та доповнення до чинного вітчизняного законодавства, особлива увага серед них має бути приділена започаткуванню формування та використання індивідуальних навчальних рахунків працівників. Застосування індивідуальних навчальних рахунків працівників з метою забезпечення їх професійного розвитку впродовж життя обумовлено тим, що ДСЗ є централізованою системою державних установ.

Звідси вона не може використати такі важелі, як податкові пільги, дотації та субсидії, котрі можуть бути надані ринковим суб'єктам господарювання. Про доцільність запровадження індивідуальних навчальних рахунків працівників свідчить тривалий позитивний досвід їх використання в США та країнах Європейського Союзу. Їх запровадження Україною може здійснюватися як кандидатом у члени ЄС. Використовуючи для цього кошти, зокрема, Програми ЄС «Відбудувати Україну».

Окрім того, запровадження в Україні після завершення війни формування та використання індивідуальних навчальних рахунків працівників у державному та недержавному секторах економіки сприятиме модернізації та відновленню країни в результаті підвищення якості людських ресурсів завдяки безперервному професійному навчанню персоналу організацій впродовж життя, скорішому подоланню наслідків нинішньої економічної кризи.

Висновки (Conclusion). Посилення економічної кризи в результаті загострення військово-політичної ситуації в Україні, пандемії нових штамів коронавіруса вимагає розробки ефективних антикризових стратегій і проведення активної політики у сфері зайнятості населення, вдосконалення організації підвищення кваліфікації працівників ДСЗ. Останнє має забезпечити збільшення обсягів якісного підвищення кваліфікації працівників, зменшити періодичність їх підвищення кваліфікації з нинішніх запланованих Положенням п'яти років до трьох років.

Однак за теперішніх кризових умов в економіці та військових дій без залучення значних додаткових джерел фінансування реалізувати плани підвищення кваліфікації

керівних працівників і фахівців ДСЗ на 2022 рік не неможливо, а протягом наступних років буде здійснити складно. Тому варто внести зміни та доповнення до чинного вітчизняного законодавства. Серед додаткових джерел фінансування особлива увага повинна бути приділена залученню коштів міжнародних партнерів, репарації, використанню можливостей України як кандидата у члени ЄС, формуванню та використанню індивідуальних навчальних рахунків працівників.

Бібліографічний список

- Вторгнення Росії в Україну. Онлайн, 2022. *Кореспондент.net*, [онлайн] 5 травня. Доступно: <<https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/4449684-vtorhnennia-rosii-v-ukrainu-onlain>> [Дата звернення 5 травня 2021].
- Гемма, М.Д., 2019. *Удосконалення професійного навчання працівників на підприємствах (на прикладі стивідорних компаній)*. Автореферат. Кандидат наук. Київський національний економічний університет.
- Державна служба статистики України, 2021. *Валовий внутрішній продукт у I–IV кварталах 2020 року й у 2020 році*. [онлайн] Доступно: <<https://ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/31.pdfw.ukrstat.gov.ua>> [Дата звернення 14 квітня 2021].
- Державна служба статистики України, 2022. *Валовий внутрішній продукт у I–IV кварталах 2021 року й у 2021 році*. [онлайн] Доступно: <<https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/03/25.pdf>> [Дата звернення 12 березня 2022].
- Державний центр зайнятості, 2020. *Положення про організацію підвищення кваліфікації працівників державної служби зайнятості*. [онлайн] Доступно: <<https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/Polozhennia-TSentr-pidvyshchennia-kvalifikatsii.pdf>> [Дата звернення 23 вересня 2021].
- Закон України «Про професійний розвиток працівників», 2012. *Верховна Рада України*. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text>> [Дата звернення 23 вересня 2021].
- Збрицька, Т.П., Савченко, Г.О. та Татаревська, М.С., 2013. *Управління розвитком персоналу*. Одеса: Атлант.
- Кабінет Міністрів України, 2022. Розпорядження «Про утворення закладу післядипломної освіти «Центр підвищення кваліфікації служби зайнятості». *Урядовий портал*. [онлайн] Доступно: <<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennia-zakladu-pisliadyplomnoi-osvity-tsentr-pidvyshchennia-kvalifikatsii-sluzhby-zainiatosti-569-070722>> [Дата звернення 15 липня 2022].
- Лелюк, О.Ю., 2021. *Трансформація корпоративних стратегій управління людських ресурсами в умовах кризи*. Кандидат наук. Автореферат. Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості.
- Мартиненко, М.В., 2016. *Розвиток системи організаційних знань: професійно-освітній аспект*. Харків: ФОП Александрова К.М.
- Маршавін, Ю.М., 2011. *Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу*. Київ: Альтерпрес.
- Міністерство освіти і науки України, 2013. Положення про дистанційне навчання. *Верховна Рада України*. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>> [Дата звернення 23 вересня 2021].
- Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, 2021. [онлайн] Доступно: <<https://pdp.nacs.gov.ua/providers/natsionalna-medychna-akademiia-pisliadyplomnoi-osvity-imeni-p-l-shupyka>> [Дата звернення 5 жовтня 2021].

- Савченко, В.А., 2015. *Розвиток персоналу*. 2-ге вид. Київ: КНЕУ.
- Савченко, В.А., 2022. Підвищення кваліфікації працівників державної служби зайнятості в умовах економічної кризи. В: Р.В. Войтович, С.П. Калініна, ред. *Глобалізація ринку праці: виклики для України*: збірник матеріалів доповідей круглого столу, м. Київ, 21 грудня 2021 р. Київ: ІПК ДСЗУ, с.9–12.
- Cooper, D., 2014. Raising the Federal Minimum Wage to \$10.10 Would Save Safety Net Programs Billions and Help Ensure Businesses Are Doing Their Fair Share. *Economic Policy Institute*. [online] October 16. Available at: <<https://www.epi.org/publication/safety-net-savingsfrom-raising-minimum-wage/>> [Accessed 4 July 2022].
- Dessler, G., 2017. *Human resource management*. 15th ed. New Jersey: Florida International University.
- European Commission, 2021. *Adult skills - Individual Learning Accounts: a tool to improve access to training*. [online] October 16. Available at: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12876-Individual-Learning-Accounts-A-possibility-to-empower-individuals-to-undertake-training_en> [Accessed 4 July 2022].
- Fitzpayne, A. and Pollack, E., 2018. Lifelong Learning and Training accounts helping workers adapt and succeed in a changing economy. *The Aspen Institute*, [online] May 24. Available at: <<https://www.aspeninstitute.org/publications/lifelong-learningand-training-accounts-2018/>> [Accessed 4 July 2022].

References

- Cabinet of Ministers of Ukraine, 2022. Rozporiadzhennia «Pro utvorennia zakladu pislidyplomnoi osvity «Tsentr pidvyshchennia kvalifikatsii sluzhby zainiatosti» [Order "On the establishment of the post-graduate education institution "Employment Service Training Center"]. *Government portal*. [online] Available at : <<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennia-zakladu-pislidyplomnoi-osvity-tsentr-pidvyshchennia-kvalifikatsii-sluzhby-zainiatosti-569-070722>> [Accessed 15 July 2022]. [in Ukrainian].
- Cooper, D., 2014. Raising the Federal Minimum Wage to \$10.10 Would Save Safety Net Programs Billions and Help Ensure Businesses Are Doing Their Fair Share. *Economic Policy Institute*. [online] October 16. Available at: <<https://www.epi.org/publication/safety-net-savingsfrom-raising-minimum-wage/>> [Accessed 4 July 2022].
- Dessler, G., 2017. *Human resource management*. 15th ed. New Jersey: Florida International University.
- European Commission. 2021. *Adult skills - Individual Learning Accounts: a tool to improve access to training*. [online] October 16. Available at: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12876-Individual-Learning-Accounts-A-possibility-to-empower-individuals-to-undertake-training_en> [Accessed 4 July 2022].
- Fitzpayne, A. and Pollack, E., 2018. Lifelong Learning and Training accounts helping workers adapt and succeed in a changing economy. *The Aspen Institute*, [online] May 24. Available at: <<https://www.aspeninstitute.org/publications/lifelong-learningand-training-accounts-2018/>> [Accessed 4 July 2022].
- Hemma, M.D., 2019. *Udoskonalennia profesiinoho navchannia pratsivnykiv na pidprijemstvakh (na prykladi styvidornykh kompanii)* [Improvement of the vocational

- training of employees at the enterprises (on an example of stevedoring companies)*]. PhD. Abstract. Kyiv National Economics University, [in Ukrainian].
- Leliuk, O.Iu., 2021. *Transformatsiia korporatyvnykh stratehii upravlinnia liudskykh resursamy v umovakh kryzy* [Transformation of corporate strategies for human resource management in a crisis]. PhD. Abstract. Institute of Personnel Training of the State Employment Service. [in Ukrainian].
- Marshavin, Yu.M., 2011. *Rehuliuвання ринку прати України: теорія і практика системного підходу* [Regulation of the labor market of Ukraine: theory and practice of the system approach]. Kyiv: Alterpres. [in Ukrainian].
- Martynenko, M.V., 2016. *Rozvytok systemy orhanizatsiinykh znan: profesiino-osvitnii aspekt* [Development of the system of organizational knowledge: professional and educational aspect]. Kharkiv: FOP Aleksandrova K.M. [in Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine, 2013. *Polozhennya pro dystantsiine navchannya* [Regulations on distance learning]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at : <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>> [Accessed 23 September 2022]. [in Ukrainian].
- Natsionalna medychna akademiia pisliadyplomnoi osvity imeni P.L. Shupyka* [P.L. Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education], 2021. [online] Available at: <<https://pdp.nacs.gov.ua/providers/natsionalna-medychna-akademiia-pisliadyplomnoi-osvity-imeni-p-l-shupyka>> [Accessed 5 October 2022]. [in Ukrainian].
- Savchenko, V.A., 2015. *Rozvytok personal* [Personnel development]. 2-nd ed. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
- Savchenko, V.A., 2022. *Pidvyshchennia kvalifikatsii pratsivnykiv derzhavnoi sluzhby zainiatosti v umovakh ekonomichnoi kryzy* [Improving the qualifications of employees of the state employment service in the conditions of the economic crisis]. In: R.V. Voytovych, S.P. Kalinin, eds. *Globalization of the labor market: challenges for Ukraine: collection of materials of round table reports*, Kyiv, December 21, 2021. Kyiv: IPK DSZU, pp. 9-12. [in Ukrainian].
- State Employment Center, 2020. *Polozhennya pro orhanizatsiyu pidvyshchennia kvalifikatsiyi pratsivnykiv derzhavnoi sluzhby zainiatosti* [Regulations on the Organization of Advanced Training of Employees of the State Employment Service]. [online] Available at : <<https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/Polozhennia-TSentr-pidvyshchennia-kvalifikatsii.pdf>> [Accessed 23 September 2022]. [in Ukrainian].
- State Statistics Service of Ukraine, 2021. *Valovyy vnutrishniy produkt u I-IV kvartalakh 2020 roku y u 2020 rotsi* [Gross domestic product in the I-IV quarters of 2020 and in 2020]. [online] Available at: <<https://ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/31.pdfw.ukrstat.gov.ua>> [Accessed 14 April 2021]. [in Ukrainian].
- State Statistics Service of Ukraine, 2022. *Valovyy vnutrishniy produkt u I-IV kvartalakh 2021 roku y u 2021 rotsi* [Gross domestic product in the I-IV quarters of 2021 and in 2021]. [online] Available at: <<https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/03/25.pdf>> [Accessed 12 March 2022]. [in Ukrainian].
- Vtorhnennia Rosii v Ukrainu. Onlain [Russia's invasion of Ukraine. online], 2022. *Korespondent.net*, [online] 5 May. Available at: <<https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/4449684-vtorhnennia-rosii-v-ukrainu-onlain>> [Accessed 5 May 2022]. [in Ukrainian].
- Zakon Ukrayiny «Pro profesiynny rozvytok pratsivnykiv» [Law of Ukraine «On Professional Development of Employees»], 2012. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text>> [Accessed 23 September 2022]. [in Ukrainian].

Zbrytska, T.P., Savchenko, H.O. and Tatarevska, M.S., 2013. *Upravlinnia rozvytkom personalu [Personnel development management]*. Odesa: Atlant. [in Ukrainian].
01.08.2022.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2022

V. Savchenko.

IMPROVING THE ORGANIZATION OF UPGRADING QUALIFICATION FOR EMPLOYEES OF STATE EMPLOYMENT SERVICE

Relevance: the article is devoted to improving the organization of upgrading qualification for employees of the state employment service in the context of the strengthening of the economic crisis in Ukraine due to the introduction of martial law, the pandemic of new strains of the COVID-19 coronavirus and the growth of mass unemployment. Overcoming these crisis phenomena is of great importance, requiring the development and implementation of anti-crisis strategies and active policies in the field of public employment, the transformation of management and the improvement of the level of qualifications for employees of employment centers.

***Aim:** substantiation of measures to achieve greater social and economic efficiency from improving the qualifications of employees for the state employment service thanks to the introduction of innovative forms and methods of training trainees.*

***Object of the research:** processes of organization for training of employees according to professional training programs and short-term thematic training, internship of trainees.*

***Methods:** general philosophical, general scientific and special research methods, which include methods of system analysis.*

***Results:** The analysis of the system of upgrading qualifications for employees of the state employment service showed that the crisis economic situation made it difficult to implement the plan for improving the qualifications of employees, and worsened the quality and scope of their training. In order to increase the efficiency of upgrading qualification improvement of the employees for the state employment service, the author proposed an anti-crisis strategy of improving their qualification in accordance with the modern conditions of the market economy in the conditions for martial law. Reasoned measures for planning the amount of training of trainees based on the development of a balance sheet calculation of the additional needs of the state employment service in the upgrading qualification of employees. Indirect methods of evaluating the effectiveness of upgrading qualification of employment center employees have been determined. The study revealed the reasons that led to the shortage of funds for improving the qualifications of employees. The conducted research made it possible to propose improvements in the forms and methods of staff training identified additional sources of funding to ensure the quality upgrading qualification of trainees. Among the additional sources of funding for upgrading qualification of the staff of the state employment service, special attention to the introduction of individual training accounts for employees in Ukraine.*

***Keywords:** organization, upgrading qualification, employees, state employment service, types, forms, training accounts.*

О.І. Ступницький

ПОКОЛІННЯ Z* ТА ЗМІНИ У СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ

У науковій роботі визначено, що сучасні процеси трансформації міжнародного ринку праці пов'язані як із тектонічними технологічними змінами у економіці Індустрії 4.0, так і з жорсткою реструктуризацією потреб у якості людського капіталу. Мова йде, перш за все, про зростання ролі та значення покоління Z як нової соціальної спільноти, що впливає на динаміку ринку праці в умовах цифровізації за рахунок зростання платформеної зайнятості, кількості нових професій і розширення дистанційних форматів підприємницької діяльності.

Доведено, що сучасні трудові і професійні відносини представників покоління Z на ринку праці генерують специфічну місію, яка суттєвим чином формує «нову» ментальність та складні феномени свідомості і поведінки. Вони не сприймають авторитарного стилю взаємовідносин, мають унікальні характеристики споживчої поведінки, самореалізації і самоактуалізації, культивують нестандартний підхід до придбання нових знань та навичок.

Обґрунтовано, що на сучасному ринку праці зростання платформеної зайнятості стимулює представників покоління Z започатковувати власний мікробізнес та ранню підприємницьку активність – наразі вони надзвичайно конкурентоспроможні, рішучі та працелюбні, з духом змагання та бажанням зростати професійно.

Ключові слова: ринок праці, покоління X, покоління Y, покоління Z, цифровізація, інформаційні технології, платформа зайнятості.

*У зв'язку з тим, що для України наразі буква Z є символом рашистської свастики, як автор я дозволяю собі замінити символ Z на літеру Z (враховуючи також цитати із джерел посилань).

DOI 10.34079/2226-2822-2022-12-23-41-51

Постановка проблеми. Сучасний світовий ринок праці останнього десятиліття зазнає масштабних трансформацій, що викликані появою нових галузей і професій, кардинальними зрушеннями між онлайн і офлайн сферами діяльності, глобальними змінами у демографічній структурі робочої сили, зростанням ролі і значення покоління Z як нової соціальної спільноти. Вихід на ринок праці покоління Z суттєво змінює пріоритети у виборі професій та умов праці у відносинах і «правилах гри» між роботодавцями і працівниками, вносить неоднозначні тренди у традиційні сфери зайнятості. Сьогодні покоління Z, поступово займаючи власну нішу на світовому ринку праці, корінним чином змінює структуру трудових відносин, що склалася в силу його когнітивних і психологічних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні термін «покоління Z» досить широко використовується в економічній літературі у контексті теорії циклічної зміни поколінь і закономірностей життєвих фаз розвитку соціуму (дитинство, молодість, зрілість і старість). Він уперше був введений у науковий обіг на початку 90-х рр. у США економістом-демографом Н. Хоу та істориком У. Штрауссом (Strauss and Howe, 1991). Зазначений термін являв собою не стільки понятійну базу «чистої» академічної економічної науки, яка має чіткі визначення і спирається на емпіричні дослідження, скільки належав до сфери «екосоціології». Істотний внесок у розвиток «теорії поколінь» внесли також американські вчені М. Пренські (ввів термін «цифрові аборигени» –

покоління «*Digitalnative*») (Prensky, 2001), Дж. Твендж (описав специфіку сучасних підлітків – «*igen*») (Twengem, 2017), а також К. Симіллер та М. Грейс, що запропонували методіку для аналітичних досліджень взаємозв'язку розвитку сучасної освіти і потреб покоління Z (Seemiller and Grace, 2015). Загальною основою «теорії поколінь» є історичний контекст, який визначає поведінку індивіда: у груп, що народилися у однаковий проміжок часу (цикли поколінь становлять 15-20 років) є подібні соціально-психологічні риси, універсальні для всього покоління. Однак, економічна складова проблеми адаптації ринку праці до нового виклику цифрового покоління Z і розробка ефективних системних сценаріїв у моделях регулювання і управління ринком праці як і раніше залишається однією із самих істотних у контексті як соціально-технологічних, так і факторів невизначеності майбутньої структури трудових відносин країн сучасного світового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Загальновизнаним сьогодні є той факт, що глобальна цифрова трансформація визначає бізнес-ландшафт сучасної світової економіки і ринку праці, стимулюючи інвестиції компаній у розвиток процесного управління інноваційним потенціалом на основі стійких бізнес-моделей. Тренд «ДНК інновацій» і очікуваний вектор цифрової трансформації в цілому, згідно даних звіту *Global Trends 2030: Alternative Worlds* (Національний Совет по разведке, 2012), призводить до генезису базисних напрямів *DARQ*-технологій (штучний інтелект, хмарні технології і аналітика даних-блокчейн), так і швидкість створення *інтегрованих корпоративних платформ, що забезпечують можливість вільного комбінування цифрових технологій і залучення широкого кола співробітників у проектування процесної архітектури та нових моделей ведення бізнесу (так звана «демократизація цифрової трансформації»)*. Однак загальне розуміння все більше пов'язується з тим, що мова йде не стільки про об'єднання ресурсів для масштабування застосування технологій і впровадження екосистемних бізнес-моделей, скільки про особливий взаємозв'язок технологій і талантів нового покоління Z як суттєвої бізнес-цінності Індустрії 4.0. Саме покоління Z відрізняється від усіх попередніх, а платформена зайнятість як результат технологічної революції максимально ефективно підходить цифровому поколінню. Сучасна типологізація циклів поколінь (згідно із класифікацією поколінь *Pew Research Centre*) має наступний вигляд (Generation Z is stressed, depressed and exam-obsessed, 2019):*

- «Бєбі-бумери», *Baby Boomers* (1944-1964 pp.), для яких характерне переосмислення традиційних цінностей, лояльне ставлення до культурних змін, помірний консерватизм, оптимізм, командний дух, амбіційність, ощадливість.

- «Покоління X», *Gen X* (1964-1984 pp.) демонструє високу технічну грамотність, самостійність, прагматизм і надію лише на себе, неформальність поглядів, недовіра до влади через пережиті різкі зміни і, як наслідок, аполітичність і скептицизм.

- «Покоління Y», *Gen Y* (1984-2005 pp.) («міленіали») високо цінує свободу, громадянський обов'язок і мораль, захоплене новими враженнями і саморозвитком, пізніше дорослішає, довше живе з батьками, не вважає приватну власність важливою цінністю, однак віддає перевагу негайній винагороді, характеризується наївністю та вмінням підкорятися.

- «Покоління Z», *Gen Z* (2005-2025 pp.) («цифрові аборигени», «пост-міленіали») вільне, незалежне (неприйняття ієрархій і невизнання авторитетів), віддає перевагу комп'ютерам перед книгами, текстовим повідомленням по мобільному телефону розмові, спілкуванню в мережі. Воно прив'язане до великої кількості пристроїв, довіряє інформації, що надається друзями, а також рекомендаціям блогерів і лідерів думок (концепція «*Word of Mouth*» – «з вуст у вуста»). Для представників покоління Z (покоління «лайків») характерна вдумливість, мотивованість, прямолінійність,

ощадливість, замкнутість, здатність до багатозадачності. Вони індивідуалісти (погано працюють у команді), не довіряють чужому досвіду, віддають перевагу роз'ясненням/інструкціям у роботі (прості/зрозумілі правила поведінки та побудова кар'єри, короткострокові індивідуальні задачі), конструктивний аналіз пріоритетів і невдач у формі гейміфікації, інформаційні технології з можливостями творчої самореалізації.

• «Покоління Альфа», *Gen Alpha* (2010(25)?-2025(45)? pp.) (типологія М. МакКриндла (McCrinkle and Fell, 2020) – рушійна сила прогресу ХХІ століття. Представники цього покоління більш урівноважені, позитивні, менш агресивні, переконані, що головне в житті – гармонічні відносини між людьми (відкриті до способу життя і думок, а не до структур, конфесій і організацій). Для них важлива цікава робота, пов'язана з новітніми технологіями і мобільністю, співробітництво, засноване на заохоченні (на відміну від позаекономічного примусу, погроз і покарань).

При цьому необхідно відзначити, що тимчасові кордони поколінь «плаваючі» (для різних країн вони складають п'ять-шість років і більше), що пов'язано, по-перше, з різними темпами індустріалізації, економічного розвитку і суспільно-політичними змінами. По-друге, зі стадією так званого «демографічного переходу» (зміни темпів народжуваності і смертності), у результаті чого відтворення населення зводиться до простого заміщення поколінь, а не приросту його чисельності. Покоління З – перше покоління, яке складається з дітей трьох поколінь батьків (бебі-бумерів, Х і Y), порівняно невелика частина покоління З – це діти молодших бебі-бумерів (*Stacy Wood*), а самі молодші – дітьми покоління Y. Переважно батьками покоління З є представники покоління Х, які відступили від твердого контролюючого стилю «вертолітних батьків». Згідно з низкою досліджень, до 2025 р. 27 % активної робочої сили сучасного світового господарства буде представлено поколінням З (40 % всіх споживачів), яке стане як домінуючою групою світового ринку праці, так і рушійною силою транснаціональної культури (*The Future of Time...*, 2021). І хоча ідентичність покоління З усе ще формується, для економістів-маркетологів, соціологів і роботодавців надто важливо сьогодні розуміти їх роль і специфіку проблем сучасного ринку праці. Проведений аналіз дозволяє виділити п'ять основних особливостей представників покоління З (відомі ще як «пост-міленіали»), які вступають у доросле життя у цьому десятиріччі і змінять мілленіалів (покоління Y), які ще п'ять років тому знаходились «у фокусі» маркетингу і реклами.

❖ По-перше покоління З, що формується, сьогодні набагато більш підприємницьке, ніж попередні покоління, його представники вважають за краще розпочати власний бізнес і прагнуть створення власного впливу в суспільстві та діловому світі. Так, сьогодні більше чверті населення США (25,9 %) – це представники покоління З, які прагнуть рано розпочати заробляти самостійно (76 % молодих людей сподіваються перетворити своє хобі у основне джерело доходу, тоді як для покоління Y цей показник відповідно 50 %), мріють працювати на себе і готові до суперництва з поколінням Y: 61 % віддають перевагу у майбутньому стати приватними підприємцями, ніж державними службовцями. Вони, фактично, претендують на покоління, яке: а) всебічно прагне вплинути на організаційну структуру – схильні шукати роботодавців з аналогічною культурою «на вимогу» і менталітетом «зроби сам», б) воліють мати власний робочий простір, в) є носіями цифрових технологій, г) віддають перевагу автономному спілкуванню на робочому місці і «пласкій» організаційній структурі. Остання передбачає корпоративне «спілкування віч-на-віч», «нульовий паперовий бізнес» та перевагу альтернативних варіантів зростання професійних компетенцій (Parker and Igielnik, 2020).

❖ По-друге, покоління Z відрізняється від покоління Y, підвищеним інтересом до визначних глобальних подій, пов'язаних з екологічними і соціальними проблемами, є найбільш розумним поколінням відносно факторів *ESG* із усіх попередніх поколінь. Сьогодні 60% «глобальних громадян» *Gen Z* прагнуть, щоб їх робота впливала на навколишню середовище (39% у покоління Y), близько 25% підлітків у віці 16-19 років виступають на провідних міжнародних конференціях і активні як волонтери, а одна з найбільш популярних кар'єрних сфер – соціальне підприємництво.

❖ По-третє, більшість представників пост-міленіалів покоління Z живуть онлайн, віддають перевагу пошуковим відеосистемам і цифровим платформам, численним цифровим засобам комунікації для миттєвого обміну повідомленнями, ніж особистому спілкуванню. Якщо для представників поколінь X і Y поява і розвиток соціальних мереж, смартфонів і пошукових систем було свідомством початку цифрової революції, то покоління Z вже народилося в ній і віддає перевагу: 1) глобальній інформації з високим ступенем обробки, 2) цілодобовим циклом новин, 3) конфіденційності особистої інформації у соціальних мережах (згідно з дослідженнями, більш 80% *Gen Z* поділяться особистою інформацією скоріше зі своїми свійськими тваринами, ніж на роботі зі своїм начальником (InvestGlass, 2021).

❖ По-четверте, пост-міленіали покоління Z очікують, що їм доведеться працювати більше, ніж попереднім поколінням, при цьому якщо міленіали покоління Y (і навіть X) є оптимістами завдяки своїм батькам з покоління бебі-бумерів періоду процвітання і можливостей, то *Gen Z* є реалістичним завдяки «оптимістичному скепсису» і «прямолинійності» у практиці прийняття рішень. Представник покоління Z не поважатиме керівника фірми лише за те, що той уже давно працює і старший за нього вдвічі, а за те, як він ефективно організував робочий процес. Вже сьогодні менеджери компаній повинні враховувати, що для мотивації талановитих представників покоління Z необхідні нові нестандартні методи управління персоналом.

❖ По-п'ятих, представники покоління Z вважають за краще частіше (ніж старші покоління) безпосередньо впливати на рішення урядів, а не на бізнес, підприємства і приватні особи (70% *Gen Z* вважають, що уряди повинні робити більше для рішення локальних і глобальних проблем (Generations X, Y, Z and the Others, 2004)). У той же час покоління X і Y більше довіряють окремим людям і своїм західним колегам, ніж представники покоління Z.

Сьогодні нові діджитал-технології започатковуються і розвиваються разом з поколінням Z, яке сприймає Інтернет більш серйозно, використовує соціальні мережі прагматично, перетворюючи блоги та ігри у серйозний бізнес. Багато у чому це пов'язане з розвитком сучасних технологій, яке змінило сам принцип сприйняття інформації, скоротивши його до двох простих принципів – «сподобалося\не сподобалося». Пост-міленіали покоління Z: а) не сприймають авторитарного стилю взаємин з боку державних, комерційних і освітніх структур (включаючи їх представників), що є одним з визначальних факторів споживчої поведінки (крім потреби у отриманні інформації і вимоги миттєвого доступу до неї); б) більшою мірою орієнтовані на задоволення соціально-пізнавальних, естетичних і потреб у спілкуванні; в) високо цінують гарантії конфіденційності і безпеки спілкування зі своїми друзями та близькими (використовують додатки *Snapchat* і *Whisper* із системами цілодобової антигеолокації і анонімних платформ для соціальних мереж), стабільність, спокій і комфорт (Морозова, 2017).

При цьому самореалізація і самоактуалізація, досягнення успіху та соціального визнання у соціумі є найбільш значимими факторами для покоління Z. «Технічну підкованість» (*tech savvy*) останнього в умовах широкого поширення новітніх інформаційних і цифрових технологій обумовило формування диференційованої

багатозадачності. Красномовною є наступна статистика: понад половина З-користувачів проводять до 10 годин онлайн із мобільними пристроями; у одного користувача в середньому на телефоні 37 мобільних додатків; за добу у середньому використовується 12 додатків, при цьому 80% часу використовується у межах п'яти самих популярних додатків (насамперед, *Facebook, Chrome, Youtube*) (Barr, 2016). У той же час покоління З сприймає інформацію за допомогою «кліпового мислення» – сприйняття інформаційного контенту у вигляді коротких кадрів, що швидко змінюються («високорозвинений 8-секундний фільтр»), що сприяє високій швидкості реакції та швидкому сприйняттю і обробці інформації. Це припускає миттєве задоволення інформаційних запитів, а якість допомагає швидко орієнтуватися і здійснювати цілеспрямований пошук оптимального алгоритму ухвалення рішення у кризових ситуаціях, що є важливою якістю і особливістю у майбутній професійній діяльності покоління З.

Гіперактивність, заснована на здатності концентруватися на певних завданнях, аутизація (власне сприйняття світу цифрового дозволу, об'ємного звуку, тривимірної графіки і віртуального простору), нестандартний підхід до придбання нових знань і навичок є основними соціально-психологічними характеристиками покоління З (Higa, 2016). Що стосується комунікативної поведінки, то воно має низку особливостей. З одного боку, воно припускає обов'язковий постійний зворотний зв'язок і обов'язкову для *Gen Z* комунікацію через візуальну мову-зображення (з використанням смайликів і стікерів), що заміняє текст. З іншого боку – засноване на швидкості і надійності передачі інформації, які є важливими факторами при виборі користувачами платформи соціальної мережі. Якщо покоління X вплинуло на музичну індустрію та інтернет-економіку, покоління Y змінило індустрію розваг – від відео до телебачення, то покоління З сьогодні трансформує освіту, технології і фінанси. Воно бачить аналоговий світ і цифрове суспільство як єдине ціле, професійно володіє *hard skills*, однак використовує і «м'які» навички – креативність, розважливість, відповідальність, здатності слухати і чути свого співрозмовника, критичне мислення та комфортне спілкування. Це покоління надзвичайно конкурентоспроможне, рішуче і працьовите, з духом змагання і бажання зростати професійно. Дійсно, «конкуренція» для них (на відміну від покоління Y і тим паче X, що звикли до командної роботи) є першочерговою. Представники покоління З схильні до фінансової консервативності і, як правило, шукають роботу з передбачуваним і стабільним доходом та з використанням *fintech*-додатків. Вони створюють свій бренд у соціальних мережах і намагаються висвітлити ті риси, які важливі для них у реальному житті, прагнуть індивідуалізації, уникнення «нудної» роботи, дружелюбності стосовно оточуючих.

З демографічної точки зору представники покоління З вважаються, що споконвічно важливим є створення власного добробуту, а лише потім необхідно замислюватися про народження дітей. Родина не є їх головним пріоритетом – основним є індивідуальний статус. Так, для 43% це можуть бути особисті досягнення – освіта або професійні успіхи. 42% усвідомлюють себе через хобі або розваги і лише для 15% родина має важливе значення. Згідно з аналітикою *Bank of America*, 65% представників покоління З бачать себе власниками власного бізнесу у найближчі 10 років, а зростання «економічної могутності» цифрового покоління З є визначальною тенденцією у межах сучасного світового господарства: доходи покоління З зростуть більш ніж на 400% протягом наступного десятиліття (до 33 трлн. дол.) і складуть до 2030 р. ¼ усіх доходів світової економіки, перевищивши купівельну спроможність Y-міленіалів (Spitalnik, 2021). Можливості і загрози сучасного світу сформувавши у покоління Y і Z різний підхід до життя – покоління Y додержується переконання, що «живуть лише одного разу», тому необхідно намагатися отримати максимум, насолоджуватися життям і бути готовим йти

на ризик заради яскравих вражень. Представники ж покоління З більш практичні (70% виберуть фізичний продукт, а не миттєве враження) і на основі доступності будь-якої інформації не просто мріють, а вірять, що їм під силу змінити світ на краще (65% опитаних), вважають, що гідні більшого, ніж мають. Вони впевнені у собі і вважають, що оточуючі (бренди, колеги, офіційні особи, представники різних інституцій) сприйматимуть їх всерйоз і допоможуть досягти поставленої мети (72% опитаних представників покоління З) (Jagaciak and Fink, 2017; Patel, 2017).

Сьогодні бурхливий розвиток підприємництва на різних ринках досягається саме за рахунок платформеної зайнятості, що стимулює представників покоління З започатковувати власний мікро-бізнес та ранню підприємницьку активність. Вони є одним із драйверів розвитку міжнародного бізнесу в силу їх підприємницької природи, причетності до ідеї бути незалежним і потреби реалізувати себе. Зазначена підприємницька природа покоління З знаходить своє відображення у його бажанні самостійно створювати компанії, взаємодіяти з партнерами і працювати на себе – більше половини платформених працівників-представників цифрового покоління (53%) віддають перевагу «бути «босом» самому собі» і розглядають це як перевагу платформної зайнятості. У поняття «гнучкості праці» для покоління З входить два напрями – гнучкість робочого місця (можливість працювати там, де прагне працівник) і гнучкість робочого графіка (можливість встановлення і дотримання власного робочого графіку). Географічна мобільність щодо платформеної зайнятості є для покоління З природним довідком на кожному етапі життєвого циклу (від найму і адаптації до щоденного досвіду роботи) – платформений працівник здійснює комерційну діяльність в ІТ-компанії з Канади, а фізично може перебувати в Іспанії або США. Ця практика у професійному середовищі покоління З отримало назву «цифрового кочівництва» (*digital nomadism*), яке пов'язано з незалежністю власного місця перебування від виконання робочих завдань, що є основною відмінністю платформеної зайнятості від традиційної. Зміна трудових відносин призводить до того, що за різними оцінками, до 2025 р. 70% глобальної робочої сили буде працювати на онлайн-платформах (What Are the Core Characteristics..., 2021), а це підтверджує зростаючу популярність географічної мобільності, оскільки можливість пересуватися по світу і працювати «на віддалених платформах» є зручною формою організації трудової діяльності.

У той же час покоління З – це досвідчені і досить прагматичні споживачі, які перейняли від покоління Y думку, що робота повинна бути цікавою, приносити задоволення та мати сенс. Згідно з опитуванням, проведеним компанією Zety серед представників покоління З, 95% респондентів відзначили, що для них важливою цінністю є їх зайнятість; понад 70% погодилися б на зменшення заробітної плати для виконання більш важливої для них роботи; 61% оберуть роботу в організації/компанії, мета діяльності якої виходить за межі отримання прибутку. Бажання бути незалежним від будь-кого і будь-чого, а у той же час мати відносно високий рівень заробітку зміщає фокус покоління З на нові Інтернет-професії, такі як SMM-менеджер, таргетолог, візуалізатор, контент-мейкер, сторіс-мейкер і т.д. та виникаючі нові інфраструктури з унікальними спеціалізаціями (блогінг, стримінг, кіберспорт і т.п.).

Дійсно, оскільки протягом останніх 5 років відбудеться зміна поколінь серед споживачів, у перспективі покоління З буде завойовувати усе більше позицій серед клієнтів багатьох компаній, при цьому для останніх важливо адаптувати свою корпоративну маркетингову стратегію до потреб нової споживчої аудиторії. Сьогодні унікальність кожного споживача покоління З є глобальним драйвером розвитку нових продуктів і послуг, підштовхуючи маркетинг у бік не лише більш диференційованої сегментації, але й до більшої кастомізації та колаборації брендів самих різних ринків і напрямів. *Microsoft, Apple, Amazon, Aliexpress, Facebook, Uber* і багато інших

технологічних компаній, використовуючи «підривні інновації» (*disruptive innovation*) не просто змінили ринок праці, але й трансформували звичну «класичну» модельну лінійку споживання товарів і послуг для представників *Gen Z*. Щодо ключових технологій і підходів до *digital*-маркетингу, то сьогодні у тренді «комфортне» цифрове середовище: мультіекранність, штучний інтелект і технології соціальних сервісів доповненої та віртуальної реальності (66% представників *Z* не уявляють своє життя, існування і діяльність поза цифровим оточенням) (IBM Institute for Business Value, 2017). Тому для бізнесу сьогодні важливим є вибір оптимальної *performance*-стратегії з використанням потенціалу технології *Big Data* – мікс каналів та інструментів, що забезпечують максимальну ефективність інвестицій у маркетинг. Це оптимізує ключові бізнес-процеси, зменшує регуляторні ризики, розкриває нові можливості для створення продукції, яка буде максимально відповідати актуальним споживчим перевагам покоління *Z*. У цілому, представники покоління *Z* – це добре обізнані та досвідчені споживачі, які досить скептично ставляться до реклами і маркетингу, однак цінують дизайн, якість, атмосферу, швидкість обслуговування (категорія «нетерплячих» споживачів). Вони активно використовують Інтернет-ресурси та соціальні мережі для пошуку необхідної інформації кращих пропозицій на ринку, порівнюють продукцію різних виробників, з'ясовують відгуки про конкурентів у реальному часі, переважно споживають унікальні, фірмові та модні товари, які відповідають їх образу і стилю життя.

Сьогодні покоління *Z* вносить істотні корективи в усі звичні патерни поведінки і життєдіяльності, послідовно та упевнено задає якісно інший ритм і створює нові тренди в усіх ланках і сферах економіки. У «топ-3» головних якостей молодих працівників покоління *Z* стрімко входить гедонізм, що змінює універсалізм покоління *Y*-міленіалів. Принцип «не я розпоряджаюся роботою, а робота розпоряджається моїм життям» повністю заперечується представниками покоління *Z* – вони готові відмовитися від значних грошей заради цікавих надихаючих проєктів, не лише легко переходять на нове місце роботи, але й обирають нову сферу діяльності, високо цінують особистий простір та соціальну відповідальність компаній і екологічний менеджмент. І хоча вони не готові до роботи повний робочий день із чітким функціоналом і контролем, можливість самореалізації і баланс між роботою та особистим життям в умовах альтернативних форм зайнятості (фріланс та гіг-зайнятість) формують основу ефективної трудової діяльності покоління *Z*. Тому сьогодні бізнесу доводиться: а) навчитися сприймати новий спосіб мислення покоління *Z*, б) проявляти гнучкість, враховуючи масштабні системні зміни (культурні і операційні), в) створювати і демонструвати корпоративну соціально-відповідальну поведінку, г) підтримувати культурне різноманіття і можливості альтернативної зайнятості (Francis and Hoefel, 2018). Тому, при аналізі структури купівельних переваг представників покоління *Z* і розробці бізнес-стратегій компаніям необхідно виходити з того, що поняття лояльності до бренда для них практично незастосовне. Необхідно, насамперед, орієнтуватися на мобільний маркетинг (мобільні версії сайту, механізми постійної взаємодії через соціальні мережі, включаючи рішення всіляких поточних конфліктів зі споживачами і т.п.) та *SMM* (дизайн, зручність, індивідуальність, функціональність і надійність бренда, чесність і прозорість компанії-виробника).

Висновок. Динаміка сучасного ринку праці в умовах цифровізації із вступом у трудову діяльність покоління *Z* характеризується стрімким зростанням кількості нових професій (в основному за рахунок фрілансерів) і розширенням дистанційних форматів підприємницької діяльності. Принципові соціальні тренди Індустрії 4.0, у тому числі й характер складних трудових і професійних відносин представників покоління *Z* на ринку праці, генерують «ядро» покоління, що визначає як місію покоління, яка істотно формує ментальність, так і складні феномени свідомості і поведінки. Сьогодні маркетологи при

впровадженні адаптаційних стратегій, перш за все, аналізують переваги представників технологічного покоління Z на основі досліджень їх середовища функціонування, гіпотез, опитувань та історії покупок. При прийомі на роботу представників покоління Z роботодавець повинен бути готовий до, з одного боку, неприйняття ними існуючої корпоративної ієрархії (рівноправні взаємини у колективі важливіші за перспективи кар'єрного зростання), важливість змістовної цінності роботи, прагнення до творчого самовираження і рішення креативних завдань. З іншого боку – з бажанням вирішувати різноманітні проектні завдання у контексті ефективності «витрати-результат» без особистої присутності на робочому місці і за гнучким графіком роботи. Якщо компанія не має сучасних комп'ютерів і не інвестує у інновації, має низький етичний стиль управління і використовує неетичні методи роботи, вона не буде привабливим роботодавцем для покоління Z. Також роботодавець повинен бути готовим до того, що покоління Z відчуває потребу у **конкуренції** і доказі своєї переваги у практиці прийняття нестандартних креативних рішень, що майже завжди призводить до конфліктів на робочому місці. У той же час конкуренція мотивує трансформацію ринку праці завдяки специфічним цифровим можливостям, які пропонує покоління Z, тим самим формуючи попит на унікальність.

Бібліографічний список

Морозова, С., 2017. Исследование Google: что круто для поколения Z. *Intalent. AdIndex.ru*, [онлайн] 4 апреля. Доступно: <<http://intalent.pro/article/issledovanie-google-cto-kruto-dlya-pokoleniya-z.html>> [Дата звернення 25 травня 2022].

Национальный Совет по разведке, 2012. *Глобальные тенденции 2030: Альтернативные миры*. [онлайн] Доступно: <http://www.nkib.rics.ru/system/asset_publications/data/53c7/b3a1/676c/7631/400a/0000/original/Global-Trends-2030-RUS.pdf?1408971903> [Дата звернення 25 травня 2022].

Barr, C., 2016. Who are Generation Z? The latest data on today's teens. *The Theguardian*, [online] December 10. Available at: <<https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2016/dec/10/generation-z-latest-data-teens>> [Accessed 25 May 2021].

Francis, T. and Hoefel, F., 2018. 'True Gen': Generation Z and its implications for companies. *McKinsey & Company*, [online] November 12. Available at: <<https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/true-generation-z-and-its-implications-for-companies>> [Accessed 25 October 2021].

Generation Z is stressed, depressed and exam-obsessed, 2019. *The Economist*, [online] 27 February. Available at: <<https://www.economist.com/graphic-detail/2019/02/27/generation-z-is-stressed-depressed-and-exam-obsessed>> [Accessed 25 May 2021].

Generations X, Y, Z and the Others, 2004 [online] Available at: <<http://socialmarketing.org/archives/generations-xy-z-and-the-others/>> [Accessed 25 May 2021].

Higa, D., 2016. Meet Generation Z: The Digital Natives. *Kaohana*, [online] February 9. Available at: <<http://kaohana.windward.hawaii.edu/2016/02/meet-generation-z-the-digital-natives/>> [Accessed 25 May 2021].

IBM Institute for Business Value, 2017. *Uniquely Generation Z: What brands should know about today's youngest consumers*. [online] Available at: <<http://www.935.ibm.com/services/us/gbs/thoughtleadership/uniquelygenz/?lnk=ushpv18f2&lnk2=learn>> [Accessed 25 October 2021].

InvestGlass, 2021. *Generation Z: How millennials are different and what we should know?* InvestGlass, [online] July 8. Available at: <<https://www.investglass.com/ru/generation-z-how-millennials-are-different-and-what-we-should-know/>> [Accessed 25 May 2021].

Jagaciak, A. and Fink, B., 2017. Shifts from Generation Y to Generation Z. *Medium*, [online] July 10. Available at: <<https://medium.com/the-future-of-things/shifts-from-generation-y-to-generation-z-43c353730b72>> [Accessed 25 October 2021].

McCordle, M. and Fell, A., 2020. *Understanding Generation Alpha*. [online] Available at: <<https://generationalalpha.com/wp-content/uploads/2020/02/Understanding-Generation-Alpha-McCordle.pdf>> [Accessed 25 May 2021].

Parker, K. and Igielnik, R., 2020. On the Cusp of Adulthood and Facing an Uncertain Future: What We Know About Gen Z So Far. *Pew Research Center*, [online] May 14. Available at: <<https://www.pewresearch.org/social-trends/2020/05/14/on-the-cusp-of-adulthood-and-facing-an-uncertain-future-what-we-know-about-gen-z-so-far-2/>> [Accessed 25 May 2021].

Patel, D., 2017. 8 Ways Generation Z Will Differ From Millennials In The Workplace. *Forbes*, [online] 21 September. Available at: <<https://www.forbes.com/sites/deepatell/2017/09/21/8-ways-generation-z-will-differ-from-millennials-in-the-workplace/?sh=54f68ae576e5>> [Accessed 25 October 2021].

Prensky, M., 2001. Digital Natives, Digital Immigrants. Part 1. *On the Horizon*, 9(5), pp.1–6. DOI: <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>

Seemiller, C. and Grace, M., 2015. *Generation Z Goes to College*. San Francisco: Jossey-Bass.

Spitalnik, I., 2021. Why Gen Z Doesn't Want To Work For You. *Forbes*, [online] 11 August. Available at: <<https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2021/08/11/why-gen-z-doesnt-want-to-work-for-you/?sh=6b1ed3cb159c>> [Accessed 25 October 2021].

Strauss, W. and Howe, N., 1991. *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: Harper Perennial.

The Future of Time. A global study fielded by Adobe Document Cloud, 2021. [online] Available at: <<https://www.adobe.com/content/dam/dx-dc/us/en/pdfs/the-future-of-time.pdf>> [Accessed 25 May 2021].

Twengem, J.M., 2017. *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy—and Completely Unprepared for Adulthood—and What That Means for the Rest of US*. New York: Atria Books.

What Are the Core Characteristics of Generation Z? 2021 *The Annie E. Casey Foundation*, [online] April 14. Available at: <<https://www.aecf.org/blog/what-are-the-core-characteristics-of-generation-z>> [Accessed 25 October 2021].

References

Barr, C., 2016. Who are Generation Z? The latest data on today's teens. *The Guardian*, [online] December 10. Available at: <<https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2016/dec/10/generation-z-latest-data-teens>> [Accessed 25 May 2021].

Francis, T. and Hoefel, F., 2018. 'True Gen': Generation Z and its implications for companies. *McKinsey & Company*, [online] November 12. Available at: <<https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/true-gen-generation-z-and-its-implications-for-companies>> [Accessed 25 October 2021]

Generation Z is stressed, depressed and exam-obsessed, 2019. *The Economist*, [online] 27 February. Available at: <<https://www.economist.com/graphic-detail/2019/02/27/generation-z-is-stressed-depressed-and-exam-obsessed>> [Accessed 25 May 2021].

Generations X, Y, Z and the Others, 2004 [online] Available at: <http://socialmarketing.org/archives/generations-xy-z-and-the-others/> [Accessed 25 May 2021].

Higa, D., 2016. Meet Generation Z: The Digital Natives. *Kaohana*, [online] February 9. Available at: <http://kaohana.windward.hawaii.edu/2016/02/meet-generation-z-the-digital-natives/> [Accessed 25 May 2021].

IBM Institute for Business Value, 2017. *Uniquely Generation Z: What brands should know about today's youngest consumers*. [online] Available at: <http://www.935.ibm.com/services/us/gbs/thoughtleadership/uniquelygenz/?lnk=ushpv18f2&lnk2=learn> [Accessed 25 October 2021].

InvestGlass, 2021. *Generation Z: How millennials are different and what we should know?* InvestGlass, [online] July 8. Available at: <https://www.investglass.com/ru/generation-z-how-millennials-are-different-and-what-we-should-know/> [Accessed 25 May 2021].

Jagaciak, A. and Fink, B., 2017. Shifts from Generation Y to Generation Z. *Medium*, [online] July 10. Available at: <https://medium.com/the-future-of-things/shifts-from-generation-y-to-generation-z-43c353730b72> [Accessed 25 October 2021].

McCrinkle, M. and Fell, A., 2020. *Understanding Generation Alpha*. [online] Available at: <https://generationalalpha.com/wp-content/uploads/2020/02/Understanding-Generation-Alpha-McCrindle.pdf> [Accessed 25 May 2021].

Morozova, S., 2017. Issledovanie Google: chto kruto dlya pokoleniya Z [Google Research: What's Cool for Generation Z]. *AdIndex.ru*, [online] 4 April. Available at: <http://intalent.pro/article/issledovanie-google-chto-kruto-dlya-pokoleniya-z.html> [Accessed 25 May 2021]. [on Russian].

National intelligence council, 2012. *Global Trends 2030: Alternative World*. [online] Available at: https://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf [Accessed 25 May 2021]. [on Russian].

Parker, K. and Igielnik, R., 2020. On the Cusp of Adulthood and Facing an Uncertain Future: What We Know About Gen Z So Far. *Pew Research Center*, [online] May 14. Available at: <https://www.pewresearch.org/social-trends/2020/05/14/on-the-cusp-of-adulthood-and-facing-an-uncertain-future-what-we-know-about-gen-z-so-far-2/> [Accessed 25 May 2021].

Patel, D., 2017. 8 Ways Generation Z Will Differ From Millennials In The Workplace. *Forbes*, [online] 21 September. Available at: <https://www.forbes.com/sites/deeppatel/2017/09/21/8-ways-generation-z-will-differ-from-millennials-in-the-workplace/?sh=54f68ae576e5> [Accessed 25 October 2021].

Prensky, M., 2001. Digital Natives, Digital Immigrants. Part 1. *On the Horizon*, 9(5), pp.1–6. DOI: <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>

Seemiller, C. and Grace, M., 2015. *Generation Z Goes to College*. San Francisco: Jossey-Bass.

Spitalnik, I., 2021. Why Gen Z Doesn't Want To Work For You. *Forbes*, [online] 11 August. Available at: <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2021/08/11/why-gen-z-doesnt-want-to-work-for-you/?sh=6b1ed3cb159c> [Accessed 25 October 2021].

Strauss, W. and Howe, N., 1991. *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York: Harper Perennial.

The Future of Time. A global study fielded by Adobe Document Cloud, 2021. [online] Available at: <https://www.adobe.com/content/dam/dx-dc/us/en/pdfs/the-future-of-time.pdf> [Accessed 25 May 2021].

Twengem, J.M., 2017. *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy—and Completely Unprepared for Adulthood—and What That Means for the Rest of US*. New York: Atria Books.

What Are the Core Characteristics of Generation Z? 2021 *The Annie E. Casey Foundation*, [online] April 14. Available at: <<https://www.aecf.org/blog/what-are-the-core-characteristics-of-generation-z>> [Accessed 25 October 2021].

Стаття надійшла до редакції 04.05.2022.

O. I. Stupnytskyy

GENERATION Z AND CHANGES IN THE STRUCTURE OF THE MODERN LABOR MARKET

ANNOTATION

The article is devoted to the analysis of the characteristics of representatives of generation Z on the basis of modern studies of "digital children" and the provisions of the theory of generations are outlined. The author analyzes the specificity and uniqueness of generation Z, considers the relationship of generations in the context of their influence on each other (Baby Boomers, Generation X, Y and Z), which influence the formation of values and attitudes of people of this era. Due to the inevitable change in the percentage of different generations in the workforce in 2025-2035 (an increase in the percentage of generation Z in the working population structure), employers need to understand the main characteristics of the next generation when designing new jobs and structures, as well as when planning changes in pre-existing corporate systems. The article analyzes the modern features of the functioning of the labor market in connection with the increase in the proportion of representatives of the Z generation, which strives for individuality both in work and in personal life, is quite skeptical and realistic, and is more prone to entrepreneurship. It has been proven that this generation, firstly, is more freedom-loving and less holding on to its workplace, wants to "change the world for the better" and serve society, adapts to changes more quickly, and also wants to be more successful than past generations. Generation Z is looking for more freedom to create and be inspired - they are more interested in creating their own unique content and will work for startups that give them the opportunity to innovate. Secondly, it is more ready to take risks and bear responsibility, sets new consumption patterns. Self-actualization is of paramount importance to them, along with a fulfilling job and a positive work environment. For Generation Z, work flexibility is especially important. The overall importance of work as a source of income is decreasing - the importance of the salary level itself is decreasing, the importance of moving up the career ladder is decreasing (a rather strong contrast with generation X and Y). Thirdly, generation Z knows from a very young age which career path they want to take. Many of these people are self-taught and use the many technologies around them such as webinars, YouTube, podcasts to get ahead in their early careers. Career development is an important part of their life and they are ready to work more not so much for money, but for promotion. Generation Z in the next decade will begin to take more and more places in companies and employers who are not ready for this will lose young talented candidates. It is substantiated that in the modern labor market, the growth of platform employment stimulates representatives of generation Z to open their own microbusiness and early entrepreneurial activity - they are extremely competitive, determined and hardworking, with a spirit of competition and a desire to grow professionally.

Key words: labor market, generation X, generation Y, generation Z, digitalization, information technologies, platform employment, communicative behavior.

УДК 33+343+005.44

О. В. Булатова

Е. В. Федоров

ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ ТА РИЗИКИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

У статті проведено аналіз сучасних підходів вчених до визначення сутності таких категорій як «виклик», «загроза», «ризик» у контексті формування національної економічної безпеки.

Автором побудовано площину взаємодії складної мережі подій у безпековому середовищі на основі взаємозв'язків, що формуються у глобальному середовищі. Проаналізовано глобальні ризики з точки зору їх основних характерних ознак (за рівнями виникнення та поширення, за групами, за імовірністю настання; за часом існування; за ступенем запобігання та/або подоланням негативних наслідків).

Автором обгрунтовано, що виклики, загрози та ризики економічної безпеки є взаємопов'язаними, взаємо обумовлюючими складниками національного безпекового середовища, які за умов всеохоплюючої глобалізації складно розподілити за рівнями (глобальний або національний), вони мають скоріше комплексний характер. Незважаючи на локальний характер виникнення викликів, загроз та ризиків вони не можуть розглядатися урядами державу ізольовано і потребують переважно тісної міжнародної співпраці.

Ключові слова: виклик, ризик, загроза, економічна безпека, глобалізація

DOI 10.34079/2226-2822-2022-12-23-52-65

Національна економічна безпека розвивається в певному глобальному середовищі, яке в тому числі, характеризуються сукупністю економічних умов розвитку підприємницького та ділового життя. Безумовно, на процес формування та стан національної економічної безпеки здійснює вплив дуалістичний характер глобалізації світогосподарського розвитку, що з одного боку, надає розширені можливості для оптимального комбінування наявних у країні ресурсів для поглиблення та збільшення ефективності від участі у міжнародному поділі праці, а з іншого боку, загострює конкурентну боротьбу на світових ринках та за рахунок фінансових та інвестиційних маніпуляцій унеможливує динамічний та справедливий розвиток країн із низьким та середнім рівнем економічного розвитку.

У додатку до Концепції національної безпеки України виклики трактуються як: прояви природної, зовнішньополітичної, внутрішньополітичної або будь - якою іншої ситуації, які породжують загрози національним інтересам України, чи обумовлюють потребу в адекватних діях держави з компенсації цих загроз (Юськів, 2016).

При цьому загрози національним інтересам України визначаються як - обумовлене природною, зовнішньополітичною, внутрішньополітичною та будь якою іншою ситуацією, виникнення реальної можливості заподіяння шкоди її національним інтересам, або закладення виразної тенденції до такого виникнення.

Взагалі, дослідження безпеки, як окремий самостійний науковий напрямок, міжнародних відносин виникли після Другої світової війни і були переважно англо-американським винаходом. До кінця 70-х – початку 80-х років цей напрям повністю перебував в парадигмі політичного реалізму, формулюючи свої основні принципи як чотири латинські S: States – держави, які виступають як основні актори безпеки; Strategy – стратегія, яка передбачала військове планування; Science – наука, у разі, точні науки,

куди спиралося військове планування; і Status quo – у тому сенсі, що безпека розглядалася як спосіб збереження повоєнного світоустрою (Williams, 2008).

Першим автором, який присвятив книгу концепту безпеки, багато хто вважає Б. Бузана – одного з батьків-засновників Копенгагенської школи досліджень безпеки (Copenhagen school of security studies), яка є однією з найвпливовіших і на сьогоднішній день (Buzan, 1983). Цей автор одним із перших відзначає, що розглядати безпеку щодо лише однієї держави – недоцільно та помилково. Б. Бузан також зазначає, що на міжнародній арені національні держави не є єдиними і безумовними акторами, в якості прикладу пропонує військово-політичні блоки, міжнародні, регіональні організації тощо. Очевидним фактом стає те, що національна безпека, з іншого боку, протиставлена міжнародній безпеці, і основним актором у цій сфері є Рада Безпеки ООН. Вже до початку 80-х років поняття національної безпеки виявляється надзвичайно проблемним для опису цілого ряду процесів, що відбуваються як «всередині», так і «ззовні» держави.

В цей час в світ виходять праці Б. Андерсона (Anderson, 1983), Е. Геллнера (Gellner, 1983), Е. Хобсбаума (Hobsbawm and Ranger, 1992), що також присвячені питанням національної безпеки. На зміну політичному реалізму в національних дослідженнях приходять конструктивістський підхід, а закінчення Холодної війни змінило погляд на систему міжнародних відносин у цілому та на роль національних держав у майбутньому світоустрої. У цей період відбувається зміна поглядів на світовий порядок і систему цінностей, пов'язану з попередніми структурами: «Глобалізація стала дуже потужною метафорою для опису сприйняття того, що світ стає все більш інтегрованим і взаємопов'язаним. Основне уявлення про глобалізацію будується на образі глобального потоку грошей, людей, образів, цінностей та ідей, що виходить за межі старої системи національних бар'єрів, які були призначені для збереження автономії та державного контролю. Саме глобалізація розглядалася як найважливіша зовнішня сила, що впливає, як на характер співтовариств, так і на основні типи управління» (Hurrell, 2007).

Посилення глобалізаційних процесів, що призводять до надзвичайної взаємозалежності держав, «spill-over effect», створення наддержавних структур управління, трансформували поняття національного суверенітету, національних інтересів і національних кордонів у складніші відносини, ніж вони були раніше (Held, McGrew, Goldblatt and Perraton, 1999).

З іншого боку, такий погляд сформував новий домен, в якому розглядатимуться питання безпеки, а саме – глобальна сфера. Прикладом цього є те, що деякі держави включають до стратегії національної безпеки питання глобального характеру, такі як: посилення глобальної безпеки у сфері охорони здоров'я; формування глобального економічного порядку; протистояння змінам клімату тощо (White House, 2021).

Значно ускладнилася, з погляду управління, картина світового порядку, що призвело до розвитку нової концепції – «багаторівневе управління» (Hooghe and Marks, 2001), яка стає дедалі більш затребуваною перспективою аналізу у світі. Говорячи про нові рівні управління Л. В. Лангенхове (Van Langenhove, 2011) вказує на глибокі трансформації, що відбуваються в сучасному світі, які полягають у тому, що до кінця ХХ століття основною одиницею управління була держава, а сьогодні управління знаходиться в руках різних акторів. Держава делегувала свої функції як нагору, – на наднаціональний, регіональний та глобальний рівні, так і вниз, – на субнаціональний та локальний. Ці зміни дали зростання новим конкурентам держав, які можуть бути представлені як різні рівні управління (Van Langenhove, 2011).

Поряд з тим, Копенгагенська школа досліджень безпеки створює принципово інший підхід до феномену безпеки, який став розглядатись максимально широко, а також розробляє інструментарій вивчення процесів, які вони назвали «сек'юритизацією».

До основних здобутків дослідників Копенгагенської школи, які кардинально вплинули на розвиток досліджень безпеки, можна віднести:

– відмова від чотирьох складових «S» і створення нової «регіональної» перспективи до вивчення безпеки. Регіональна перспектива розглядається швидше як підсистема глобального, а не розгляд регіональної організації як референтного об'єкта або як актора. По суті, першою серйозною кризою, яка призвела до серйозних наслідків у сфері безпеки за участю регіональної організації, варто розглядати Українську кризу.

– створення поглибленого розуміння поняття «безпека», яке більше не обмежується військовим дискурсом. Автори запропонували п'ять основних секторів, у яких питання безпеки постають як найбільш значущі: військовий; політичний; екологічний; економічний та соціальний.

– виокремлення досліджень безпеки зі сфери міжнародних відносин (Williams, 2008), надавши їм максимально міждисциплінарний характер.

– розробка аналітичного поняття сек'юритизація, яке допомагає у дослідженні того, як той чи інший випадок може бути віднесений чи не віднесений до питань безпеки.

Розуміння безпеки переноситься Копенгагенською школою зі сфери ординарних політичних практик до галузі екстраординарної політики, де формується дискурсивне поле навколо того чи іншого об'єкта, в якому він стає впізнаним і визнаним як загроза існуванню, а також як те, що призводить до зміни попереднього стану, правил, законів. Сек'юритизація передбачає, що «той чи інший випадок представлений як істотна загроза і вимагає термінових екстраординарних заходів, виправдовує вихід за межі нормальних політичних процедур» (Власюк, 2016). Принципово новим моментом є те, що загроза розуміється Копенгагенською школою як соціально створений феномен, а сам процес сек'юритизації того чи іншого випадку має дискусійну природу.

Важливим висновком, який робиться Копенгагенською школою, є те, що питання безпеки у меншому ступені відносяться до фізичної реальності чи об'єктивного стану справ, а скоріше відносяться до сприйняття того чи іншого феномену як загрози. У цьому сенсі будь-які «об'єктивні показники» навряд чи будуть однаково релевантними для вивчення сек'юритизації щодо різних об'єктів. Як приклад, наводиться абсолютно різне ставлення до відсотка іммігрантів і сприйняття порогового значення як такого, що становить суттєву загрозу в соціальному секторі: «Різні країни використовують різні порогові величини для визначення загрози: фіні, наприклад, стурбовані рівнем імміграції на рівні 0,3 % іноземців тоді як Швейцарія справляється з рівнем 14,7 %» (Buzan, Waever and Wilde, 1998).

Таким чином, пропонується розширене, не обмежене лише військовим дискурсом розуміння безпеки, яке включає різні види загроз. Таке розширене розуміння безпеки, сформоване у 90-х роках, лягло в основу стратегій національної безпеки держав у XXI столітті, які при цьому під впливом трансформаційних процесів глобалізації постійно корегуються.

Загрози розглядають як найбільш реальну та конкретну форму небезпеки, що втілена в певному прояві та способі дії, або має прояв в певній сукупності умов та факторів, які загрожують інтересам різних суб'єктів.

Що стосується загроз саме економічній безпеці, то їх можна окреслити як існуючі або потенційно існуючі дії, які носять деструктивний характер впливу, перешкоджають або роблять неможливим сталий розвиток соціально-економічної, політичної сфер держави та створюють небезпеку цінностям та свободам життя суб'єктів.

Підсумовуючи вищенаведене, можна узагальнити поняття загрози економічній безпеці країни в такому вигляді: комплекс передумов та факторів, що породжують небезпеку життєво важливим інтересам будь-якого суб'єкта при цьому обов'язково

призводять до збитків або деструктивно впливають на розвиток суб'єкта, розмір визначається ступенем зниження економічного потенціалу країни за певний період.

Аналіз сучасних наукових джерел (Buzan, Waever and Wilde, 1998), (Жаліло, 2003), (Парахонський, Яворська та Резнікова, 2013), (Мунтіян, 1999), (Шайдоров, 2011) дозволяє систематизувати загрози безпеці за багатоаспектними ознаками:

- за масштабами поширення (глобальні, національні, регіональні, локальні),
- за рівнями загрози безпеці держави, що забезпечує систему перерозподілу у суспільстві, безпеці суб'єкта господарювання (забезпечення сфери виробництва) та безпеці особи (забезпечення сфери споживання),
- за співвідношенням суб'єктів, що є джерелом загрози та її ціллю:

симетричні, джерелом та ціллю яких є держави, і асиметричні, спрямовані на держави і створюються позадержавними суб'єктами,

- за історичною вкоріненістю (традиційні й нетрадиційні),
- за відносним часом появи (традиційні й нові),
- за сферою виникнення (політичні, військові, економічні, інформаційні, екологічні та інші),
- за ступенем і масштабом їхніх наслідків:

- «жорсткі» (hard security threats) – пов'язані із забезпеченням воєнних та оборонних аспектів національної безпеки, виникають в наслідок військових дій, терористичних атак тощо,

«м'які» (soft security threats) – пов'язані із виникненням потенційних політичних, соціальних та економічних викликів національної безпеці, наслідком яких є погіршення екології, нелегальна міграція, міжетнічні конфлікти, кібертероризм тощо,

- за природою та напрямом походження:
 - внутрішні (корупція, злочинність, політичну нестабільність, слабкість державних інститутів та інші),
 - зовнішні (військова агресія, зовнішній тиск на зовнішньоекономічний та зовнішньополітичний курс),
- за інтеграційним спрямуванням:
 - загрози національній безпеці України як складової світової спільноти з боку міжнародного тероризму, транскордонної злочинності, поширення зброї масового ураження тощо),
 - загрози на шляху інтеграції України до світового господарства (виклики у процесі формування демократичного суспільства, здобуття членства в НАТО),
 - виклики, які пов'язані із забезпеченням суверенітету і виникають у процесі взаємодії з іншими країнами.

Серед теоретичних здобутків теорії національної безпеки немає єдиної думки, щодо сутності викликів національній безпеці. О. Бодрук зазначає, що виклик, це певна проблема, яка з тих чи інших причин в означений момент часу критично сприймається урядами країн та набуває пріоритетного значення для них (Бодрук, 2001). Н. Різник пропонує визначати виклик, як протидію здійсненню захисту, певним бар'єром безпечному розвитку держави (Різник, 2007). Якщо звернутися до Великого тлумачного словнику сучасної української мови, то «виклик» трактується як «вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин; заклик до змагання, до участі в чому-небудь; категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок» (Бусел, 2005).

Ми вважаємо, що виклик – це обставини природного, економічного, екологічного, демографічного, політичного або будь-якого іншого характеру які вимагають обов'язкового реагування. Виклики породжуються невинним розвитком суспільства і світу, з одного боку, вони можуть бути позитивним важелем розвитку, а з іншого,

серйозними перешкодами, що негативно впливають на стан безпеки та потребують пошуку конкретних правильних рішень щодо захисту.

В умовах всеохоплюючої глобалізації світу виклики національній економічній безпеці також набувають переважно глобального характеру, та їх можна розподілити на:

– *ресурсні* (енергобезпека, нові технології видобутку енергії, розподіл природних ресурсів, доступність та забезпечення енергією);

– *екологічні* (глобальне потепління і зміна клімату, збереження біорізноманіття планети);

– *економічні* (зростання активності багатонаціональних підприємств, формування правил і процедур вільного руху іноземних інвестицій, фінансова глобалізація, масштабні транскордонні злиття та поглинання, торговельні війни, створення глобальних інформаційних та освітніх мереж);

– *соціально-демографічні* (стан демографічної ситуації у світі, основні типи соціального відтворення, проблема голоду, поширення хвороб, стан здоров'я, проблеми світових ринків праці, міжнародна міграція, питання гендерної рівності);

– *геополітичні* (експорт демократії, асиміляційний характер глобалізації, транскордонна злочинність, тероризм, криза світового геополітичного становища, контроль озброєнь).

Що стосується ризику то його можна визначити як певний ступінь невизначеності, щодо майбутнього результату, від прийнятих рішень або настання подій/обставин. При цьому варто наголосити, що невизначеність – це саме такий стан, який може призвести не тільки до втрат, а й мати позитивні наслідки: прибуток, збільшення ефективності, позитивні структурні зрушення, тощо. В даному дослідженні ми, розглядаючи поняття «ризик», підкреслюємо дуалістичний характер цієї дефініції, адже воно може бути з одного боку, певною складовою *небезпеки* та одночасно певною дією, яка може бути обґрунтована необхідністю протидії *небезпеці* чи *загрозі*, або свідомому отриманню збитку, а з іншого боку складовою *загрози* і як свідомо дію, що може мати негативні наслідки та стати *загрозою* (Ляшенко О.М., 2011).

Наприклад, розвиток технологій, цифровізація всіх сфер життя, що з однієї сторони полегшує його якість та підвищує ефективність діяльності людини, з іншої сторони, спричиняє ризик здійснення кібератак та крадіжки персональних даних.

Розвиток транспорту призводить до активізації та нарощування обсягів міжнародної торгівлі, розвитку туризму, тощо але при цьому підвищує ризик розповсюдження вірусів та виникнення пандемій.

Аналіз сучасних наукових досліджень дозволяє систематизувати ризики за наступними ознаками (рис 1):

- *за рівнями виникнення та поширення* (глобальні, національні, регіональні, особисті);
- *за групами* (геополітичні, економічні, технологічні, соціальні, екологічні);
- *за імовірністю настання* (критичні, помірні, малоймовірні);
- *за часом існування* (короткострокові, середньострокові, довгострокові);
- *за ступенем запобігання та/або подоланням негативних наслідків* (відносно прості, середньої складності, складні).

Аналіз глобальних ризиків, які щорічно публікує Світовий економічний форум (World Economic Forum, 2022) свідчить, що останніми роками найбільш імовірними за настанням, рівнем впливу та важкістю для запобігання стали екологічні ризики, такі як екстремальні погодні коливання, екологічні та природні катастрофи, ризик втрати біорізноманіття. При цьому економічні та фінансові кризи, які розглядалися як найнебезпечніші за імовірністю настання до 2016 року та за рівнем негативного впливу до 2017 року відійшли на другий план.

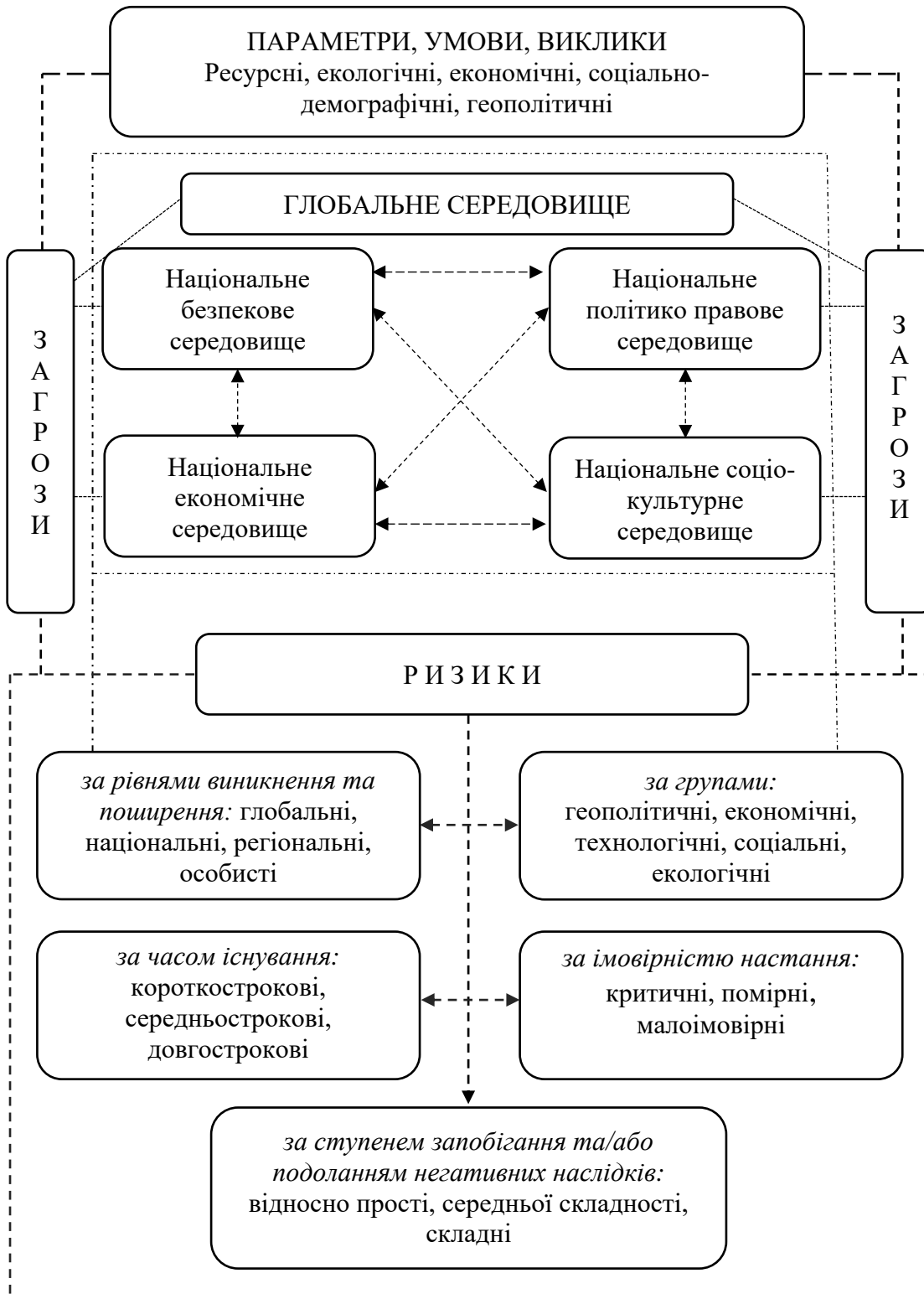

Рис 1. Площина взаємодії складної мережі подій у безпековому середовищі

Тут можна зауважити, що світова спільнота довгий час до найвпливовіших відносила ті ризики, що залежали напряму від людства (економічних та геополітичних криз), останнім часом, найважливішими вважають ті, які людство не може контролювати (клімат, природні стихії, природа). Серед істотних короткострокових та

середньострокових загроз виділяють також технологічні ризики, включаючи «цифрову нерівність» та питання кібербезпеки.

При цьому зберігається вірогідність, загострення економічної конфронтації та внутрішньополітичної поляризації, через послаблення економічного зростання та зростання фінансової нерівності збільшується ризик економічної стагнації. За цих умов зменшується можливість урядів стимулювати національні економіки за допомогою монетарної та фіскальної політик.

В свою чергу, економічна стагнація призводить до посилення напруження суспільства країн та втрату довіри до своїх політичних лідерів, результатом чого стають публічні протести, які цілком логічно послаблюють здатність урядів вживати рішучих дій для протидії економічному спаду. Тобто утворюється деструктивна взаємозалежність економічної та соціальної нестабільності.

Тому, до групи ризиків короткострокового характеру включено зростаючу соціальну нерівність, падіння доходів та значне погіршення ситуації із психічним здоров'ям, що в певній мірі обумовлено світовою пандемією COVID-19.

Важливим є також те, що визначаючи всі попередні ризики, класифікуючи їх за пріоритетністю, ВЕФ наголошує, що часи, в які ми живемо, характеризуються надзвичайною геополітичною та геоеконічною невизначеністю. Сьогодні вагомими та потужними економічними, демографічними та технологічними чинниками формують новий розподіл сил, при якому держави все частіше розглядають можливості та виклики лише з одного боку.

Отже, головною тезою можна вважати, що ризик – це не просто окрема незалежна імовірна подія, це частка складної мережі подій, через те, що настання певного ризику може з різновекторною вірогідністю та глибиною впливу викликати настання інших.

Національний рівень економічної безпеки в умовах глобалізації формується під впливом зовнішніх (міжнародних, глобальних тенденцій), і в той же час, від розміру і розвитку певної національної економіки залежить її вплив на регіон та / або взагалі на світове співтовариство.

Наприклад, зворотній вектор впливу (тобто позитивний вплив) спостерігається в результаті пандемічної кризи, яка кристалізувала і прискорила багато трендів, насамперед, цифровізацію (різних інфраструктур, освіти, ринку праці, медицини), протекціонізм (у тому числі зростання нетарифних бар'єрів і жорсткість регулювання прямих іноземних інвестицій), розвиток «зеленої» економіки (зростання уваги до ESG-повідстки, екологічної таксономії, випуску зелених облігацій).

Ще одним доказом системної дії ризиків є цілком обґрунтоване глобальне зниження викидів парникових газів, через зниження темпів виробництва в результаті обмежень пов'язаних з COVID-19 але в той же час, 2020 році зафіксовано прискорене зростання рівня викидів парникових газів, ніж у середньому за останнє десятиліття. Така ситуація обумовлена ризиком втрати конкурентних переваг країнами, які продовжують залежати від вуглецевих секторів, через вищу вартість вуглецю, та неспроможність цих країн використовувати технологічні інновації та обмеження у важелях впливу в торгових угодах. Відмова від інтенсивних вуглецевих виробництв, з мільйонами працівників, спричинить економічну нестабільність, поглибить безробіття та загострить соціальну та геополітичну напруженість.

Уряди, підприємства та суспільство перебувають під зростаючим тиском, пов'язаним із передчуттям найгірших наслідків від зміни клімату. При цьому, потрібно мати на увазі, що неузгоджений перехід на альтернативні джерела енергії з різними швидкостями спричинить траєкторії, що розходяться в різних країнах світу і секторах економіки. У свою чергу, це може призвести до роз'єднання країн та появи суттєвих відмінностей між ними. Отже, можуть з'явитися бар'єри для співробітництва між країнами, причиною яких може стати різна швидкість досягнення цілей декарбонізації.

Наразі, експерти прийшли до висновків, що під впливом багатьох факторів, сприйняття ризику змінилося – на перші позиції за ступенем вірогідності та впливу виносять екстремальну погоду, екологічні катастрофи, втрати біорізноманіття, природні катастрофи та неспроможність людства пом'якшити зміни клімату.

Попередні сім років були найтеплішими за тривалий час, і очікується, що у майбутньому зміна клімату буде ще сильнішою, відповідно погодні катастрофи – більш інтенсивними та частими.

Наслідки кліматичних змін призведуть до надзвичайної ситуації планетарного масштабу, яка проявлятиметься у людських втратах, соціальній та геополітичній напруженості та безумовно негативних економічних наслідках. В умовах неспроможності урядів розробити стратегії пом'якшення та адаптації до змін клімату даний ризик посідає перше місце серед інших в складній системі за силою впливу та друге за ймовірністю настання протягом наступних десяти років. Системність глобальних ризиків проявляється також в тому, що кліматичні зміни викликають втрату біорізноманіття на планеті, яка вважається другим за впливом та третім за ймовірністю ризиком на наступне десятиліття. Критичними для людства в цьому контексті наслідками стануть руйнування систем харчування та охорони здоров'я, в результаті призведуть до деструктивної трансформації цілих ланцюгів постачання продуктів.

Серед магістральних ризиків вагомими є: конфлікт між США та Китаєм, проблема переходу кількості в якість у глобальній енергетиці, порушення IT-інфраструктури, кібербезпека, бульбашки на ринках активів та вичерпання факторів зростання поточного технологічного циклу. Навпаки, позитивні перспективи можуть бути пов'язані з розвитком «зелених» технологій, зростанням частки освіти та охорони здоров'я у ВВП, запуском нових технологічно довгих економічних циклів (біотехнології, робототехніка, космічна галузь), комерціалізація яких почне давати вагоме зростання ВВП починаючи з 2030-х років.

Такі інструменти поведінки світової спільноти, яка дезінформація, кібератаки, цілеспрямовані страйки та захоплення ресурсів активізувалися останніми роками. Пандемія показала, як уряди можуть володіти теоріями змов у якості геополітичної зброї, звинувачуючи інші держави. Найімовірніше за оцінками експертів наступне десятиліття все частіше будуть використовуватися поширення дезінформації в питаннях геополітичного значення таких як вибори, гуманітарні кризи, громадські питання охорони здоров'я, безпека та культура (World Economic Forum, 2021). Держави та недержавні суб'єкти, швидше за все, будуть більше страждати через кібератаки, і ці атаки стануть більш витонченими.

Таблиця 1

Значні кібератаки 2006–2020 (Загальна кількість)

№	Країна	Кількість кібератак	№	Країна	Кількість кібератак
1	Сполучені Штати	156	11	Японія	13
2	Об'єднане Королівство	47	12	Канада	12
3	Індія	23	13	Франція	11
4	Німеччина	21	14	Ізраїль	11
5	Південна Корея	18	15	Пакистан	9
6	Австралія	16	16	Росія	8
7	Україна	16	17	Гонконг	7
8	Китай	15	18	В'єтнам	6
9	Іран	15	19	Туреччина	6
10	Саудівська Аравія	15	20	Північна Корея	5

Аналіз кількості кібератак за період з 2006 по 2020 роки свідчить, що Україна посідає сьому позицію серед чільної двадцятки країн-лідерів за цим показником. І навіть такі великі економіки як Китай, Японія, Канада та Франція займають нижчі позиції.

Карантинні обмеження обумовлені коронокризою викликали трансформації соціальних, екологічних, демографічних та технологічних звичок людства, що призвело до зростання кількості серцево-судинних та психічних захворювань, а також до значного підвищення витрат на хронічні захворювання, похитнуло стабільність систем охорони здоров'я багатьох країн світу. В результаті людство стикнулося не тільки з підвищенням ризиків по відношенню до існуючих проблем а й з появою нових, що знову підкреслює системність глобальних економічних ризиків.

Уповільнення темпів зростання найбільших економік світу, зокрема, США та Китаю – негативно вплине на зовнішній попит у країнах, що розвиваються, через відсутність у керівництва переважної кількості країн, що розвиваються, важелів для підтримки економічної активності. За умови повторних хвиль COVID-19, деструктивних змін у виробничо-збутових ланцюгах, які набувають системного характеру, інфляційних процесів, підвищеної фінансової нестабільності значної частини економік світу зростає ризик значного гальмування економічного розвитку національних господарств.

Економічні проблеми, що випливають із пандемії, зберігаються. Прогноз щодо економічного відновлення залишається песимістичним, за даними на початок 2022 року, очікується що до 2024 року світова економіка буде на 2,3 % меншою, ніж була б без пандемії. Новими глобальними ризиками, які безумовно відіб'ються на більшості національних господарств є зростання цін на сировину, інфляція та борги.

Відновлення світової економіки після рецесії, викликаной COVID-19, триває, але доволі повільними темпами. Після скорочення у 2020 році на 3,1 %, очікується, що зростання до 5,9 % у 2021 році і знову уповільнення у 2022 році до 4,9 %. Отже, пандемія створила вагомні виклики національним політичним інститутам та міжнародним відносинам які будуть діяти в довгостроковій перспективі та загрожує довготривалими наслідками. Численні заходи реагування на COVID-19 викликали нову геополітичну напруженість, яка за оцінками експертів ВЕФ, може призвести до критичних загроз, таких як крах держави та втрата багатосторонності протягом наступних п'яти-десяти років (MarshMCLennan, 2021).

За словами керуючого директора ВЕФ Саадії Західі, у звіті також наголошується, як соціальна згуртованість порушилася під час кризи, що зробило цей ризик найбільшим від початку пандемії.

Аналіз доходів 20 % найбагатших людей у світі, свідчить, що вони змогли відшкодувати близько половини втрат за останні кілька років; в той час коли аналіз доходів 20 % найбідніших людей у світі, свідчить, що вони втратили за цей період додатково 5 % свого доходу (Migliaccio, 2022).

В останньому звіті експерти ВЕФ зробили аналіз основних ризиків у розрізі країн світу, де відзначити топ-п'ять ризиків для кожної країни, щодо України то, за прогнозами експертів, найвагомнішими є: тривала економічна стагнація, на першій позиції; крах держави (тут мається на увазі розвал держави та її інститутів, втрата верховенства закону, через внутрішній конфлікт, військовий переворот), на другій позиції, на третій – йдуть разом: неспроможність дій у боротьбі зі зміною клімату; нездатність стабілізувати ціни; міждержавний конфлікт за допомогою відкритого військового втручання або проксі-війни з використанням біологічних, хімічних чи кібернетичних атак. У додатку до цього, Україна опинилася у переліку країн, поряд з Гватемалою, Гондурасом, Нікарагуа та іншими, де серед десяти найважливіших загроз є вимушена міграція (World Economic Forum, 2022).

Треба зауважити, що з 2020 року спостерігається негативна тенденція – перевищення історичного максимуму переміщених мігрантів (понад 34 мільйони осіб) через різного роду конфліктів. Багато країн світу посилили бар'єри на в'їзд мігрантів, які шукають нові ринки праці через втрату робочих місць внаслідок пандемії.

Згідно з концепцією комплексності безпеки, загрози що виникають перед безпекою країн світу глибинно взаємопов'язані, таким чином, що потреби безпеки однієї держави неможливо об'єктивно розглянути, не враховуючи потреби безпеки інших держав світу, що цілком очевидно породжує суперництво між державами (McSweeney, 2009).

Таким чином, виклики, загрози та ризики економічної безпеки (рис. 2.) є взаємопов'язаними, взаємобумовлюючими складниками національного безпекового середовища, які за умов всеохоплюючої глобалізації складно розподілити за рівнями (глобальний або національний), вони мають скоріше комплексний характер. Незважаючи на локальний характер виникнення викликів, загроз та ризиків вони не можуть розглядатися урядами держав у ізолювано і потребують у великій кількості випадків тісної міжнародної співпраці.

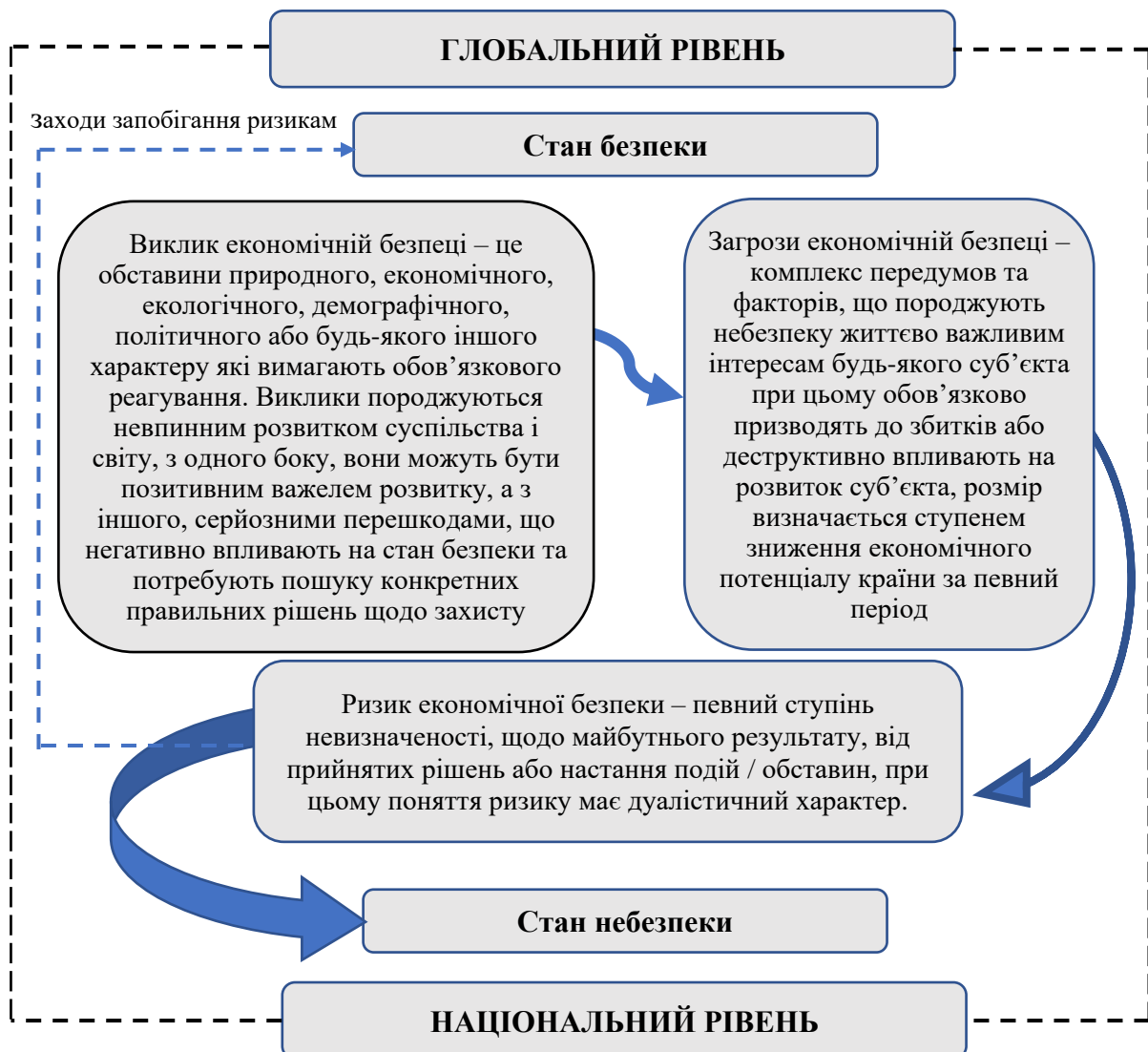

Рис. 2. Узагальнення складових економічного безпекового середовища

Отже, декомпозиція площини взаємодії складної мережі подій у глобальному безпековому середовищі розбиває її на: функціональні складові, притаманні кожній

національній економіці (економічне, політико-правове, соціо-культурне), які розвиваються в тісному взаємозв'язку в глобалізованому світі під впливом різноманітних параметрів, умов та викликів, що спроможні породжувати небезпеку життєво важливим інтересам будь-якого економічного агента з певним ступенем невизначеності, щодо майбутнього результату, від прийнятих рішень або настання подій/обставин. Відтак, нагальне завдання, яке стоїть перед урядами країн, в контексті формування стратегії економічної безпеки держави, полягає в урахуванні всіх чинників впливу, що знаходяться у складній різновекторній мережевій взаємодії глобального середовища, щоб вчасно адаптуватися до змін які самі себе обумовлюють.

Бібліографічний список

- Бодрук, О. С., 2001. *Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти*. Київ : НППМБ.
- Бусел, В. Т. (уклад. і голов. ред.), 2005. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)*. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун».
- Власюк, О. С., 2016. *Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики*. Київ : НІСД.
- Жаліло, Я. А., 2003. *Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика*. Київ: НІСД.
- Ляшенко, О. М., 2011. *Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства*. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля.
- Мунтіян, В. І., 1999. *Економічна безпека України*. Київ: КВІЦ
- Парахонський, Б. О., Яворська, Г. М. та Резнікова, О. А., 2013. *Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України: Аналітична доповідь*. В: Кононенко, К. А. (ред.). Київ: НІСД.
- Різник, Н. С., 2007. *Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку*. Харків : ХНТУСГ.
- Шайдоров, О. І., 2011. Економічна безпека в системі національної безпеки. *Університетські наукові записки*, 4, pp. 395–400.
- Юськів, Х. В., 2016. *Нові виклики та загрози для системи національної безпеки держави в умовах трансформації системи міжнародних відносин на глобальному та регіональному рівнях: теоретико-методологічні та прикладні аспекти [online]*
Доступно :
<https://www.researchgate.net/publication/343007211_Novi_vikliki_ta_zagrozi_dla_sistemi_nacionalnoi_bezpeki_derzavi_v_umovah_transformacii_sistemi_miznarodnih_vidnosin_na_globalnomu_ta_regionalnomu_rivniah_teoretiko-metodologicni_ta_prikladni_aspekti>
[дата звернення 4 квітня 2022].
- Anderson, B., 1983. *Imagined communities reflections on the origin and spread of nationalism*. London: (Verso).
- Buzan, B., 1983. *People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf books ltd.
- Buzan, B., Waeber O., and Jaap de Wilde, 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Gellner, E., 1983. *Nations and nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., and Perraton, J., 1999. *Global Transformations, Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Hobsbawm, E. and Ranger, T., 1992. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hooghe, L. and Marks, G., 2001. *Multi-level governance and European integration*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

- Hurrell, A., 2007. *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*. Oxford: Oxford University Press.
- McSweeney, B., 2009. Dynamic Diversity: Variety and Variation Within Countries. *Organization Studies*. 30(9), p. 933–957.
- Migliaccio, A., 2022. *These Are the Biggest Risks the World Faces in Next 10 Years*. Bloomberg. [online]. Available at: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-01-11/confidence-in-faster-global-recovery-in-short-supply-wef-finds>> (Accessed 4 March 2022).
- Van Langenhove, L., 2011. *Building regions: the regionalization of the world order*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- White House, 2021. *Interim National Security Strategic Guidance* [online]. Available at : <<https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>> (Accessed 4 April 2022).
- Williams, P. D., 2008. *Security Studies: An Introduction*. London: Routledge.
- World Economic Forum, 2021. *The Global Risks Report 2021*. 16th Edition. [online]. Available at: <https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2021.pdf> (Accessed 4 March 2022).
- World Economic Forum, 2022. *Global Risks Reports 2022*. 17th Edition. [online]. Available at: <<https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2021-2022>> (Accessed 4 April 2022).
- MarshMCLennan, 2021. *Global Risks 2021: Fractured Future*, [online] Available at: <<https://www.marsh.com/cz/en/risks/global-risk/insights/global-risks-2021-fractured-future.html>> (Accessed 4 April 2022).

References

- Anderson, B., 1983. *Imagined communities reflections on the origin and spread of nationalism*. London: (Verso).
- Bodruk, O. S., 2001. *Struktura voiennoi bezpeky: natsionalnyi ta mizhnarodnyi aspekty [The structure of military security: national and international aspects]*. K. : NIPMB (in Ukrainian).
- Busel, V. T. (uklad. i holov. red.), 2005. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin : VTF «Perun» (in Ukrainian).
- Buzan, B., 1983. *People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf books ltd.
- Buzan, B., Waever O., and Jaap de Wilde, 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Gellner, E., 1983. *Nations and nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., and Perraton, J., 1999. *Global Transformations, Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Hobsbawm, E. and Ranger, T., 1992. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hooghe, L. and Marks, G., 2001. *Multi-level governance and European integration*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Hurrell, A., 2007. *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Liashenko, O. M., 2011. *Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Conceptualization of management of economic security of the enterprise]*. Luhansk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia (in Ukrainian).

- MarshMCLennan, 2021. *Global Risks 2021: Fractured Future*, [online] Available at: <<https://www.marsh.com/cz/en/risks/global-risk/insights/global-risks-2021-fractured-future.html>> (Accessed 4 April 2022).
- McSweeney, B., 2009. Dynamic Diversity: Variety and Variation Within Countries. *Organization Studies*. 30(9), p. 933–957.
- Migliaccio A., 2022. *These Are the Biggest Risks the World Faces in Next 10 Years*. Bloomberg. [online]. Available at: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-01-11/confidence-in-faster-global-recovery-in-short-supply-wef-finds>> (Accessed 4 March 2022).
- Muntian, V. I., 1999. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic security of Ukraine]*. Kyiv: KVITs (in Ukrainian).
- Parakhonskyi, B. O., Yavorska, H. M. ta Reznikova, O. A., 2013. *Mizhnarodne bezpekove seredovyshe: vyklyky i zahrozy natsionalnii bezpetsy Ukrainy: Analitychna dopovid [International security environment: challenges and threats to the national security of Ukraine: Analytical report]*. In: Kononenko, K. A. (red.). Kyiv: NISD (in Ukrainian).
- Riznyk, N. S., 2007. *Teoretychni zasady formuvannia systemy diahnostryky ekonomichnoi bezpeky banku [Theoretical foundations of the formation of a system of diagnostics of the bank's economic security]*. Kh. : KhNTUSH (in Ukrainian).
- Shaidorov, O. I., 2011. Ekonomichna bezpeka v systemi natsionalnoi bezpeky [Economic security in the national security system]. *Universytetski naukovy zapysky*, 4, ss. 395–400 (in Ukrainian).
- Van Langenhove, L., 2011. *Building regions: the regionalization of the world order*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- Vlasiuk, O. S., 2016. *Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky [National security of Ukraine: evolution of domestic policy problems]*. Kyiv: NISD (in Ukrainian).
- White House, 2021. *Interim National Security Strategic Guidance* [online]. Available at : <<https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>> (Accessed 4 April 2022).
- Williams, P. D., 2008. *Security Studies: An Introduction*. London: Routledge.
- World Economic Forum, 2021. *The Global Risks Report 2021*. 16th Edition. [online]. Available at: <https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2021.pdf> (Accessed 4 March 2022).
- World Economic Forum, 2022. *Global Risks Reports 2022*. 17th Edition. [online]. Available at: <<https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2022>> (Accessed 4 April 2022).
- Yuskiv, Kh. V., 2016. *Novi vyklyky ta zahrozy dlia systemy natsionalnoi bezpeky derzhavy v umovakh transformatsii systemy mizhnarodnykh vidnosyn na hlobalnomu ta rehionalnomu rivniakh: teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty [New challenges and threats to the system of national security of the state in the conditions of transformation of the system of international relations at the global and regional levels: theoretical, methodological and applied aspects]* [online] Available at: <https://www.researchgate.net/publication/343007211_Novi_vikliki_ta_zagrozi_dla_sistemi_natsionalnoi_bezpeki_derzavi_v_umovah_transformacii_sistemi_miznarodnih_vidnosin_na_globalnomu_ta_regionalnomu_rivniah_teoretiko-metodologichni_ta_prykladni_aspekti> [Accessed 4 April 2022].
- Zhalilo, Ya. A., 2003. *Ekonomichna stratehiia derzhavy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Economic strategy of the state: theory, methodology, practice]*. Kyiv: NISD (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 16.05.2022.

O. Bulatova
E. Fedorov

CHALLENGES, THREATS AND RISKS OF THE NATIONAL ECONOMIC SECURITY FORMATION: GLOBAL AND NATIONAL LEVEL

The article analyzes the modern approaches of scientists to defining the essence of such categories as “challenge”, “threat”, “risk” in the context of the national economic security formation.

The author built the plane of interaction of a complex network of events in the security environment based on the relationships formed in the global environment. Global risks were analyzed from the point of view of their main characteristics (by levels of occurrence and spread, by groups, by probability of occurrence; by duration of existence; by degree of prevention and/or overcoming of negative consequences).

The analysis shows that in recent years environmental risks, such as extreme weather fluctuations, environmental and natural disasters, and the risk of biodiversity loss, have become the most probable in terms of occurrence, level of impact, and difficulty to prevent.

At the same time, it should be emphasized that for a long time the world community considered the most influential risks that depended directly on humanity (economic and geopolitical crises), recently, those that humanity cannot control (climate, natural elements, nature) are considered the most important. Among the significant short- and medium-term threats are also technological risks, including “digital inequality” and cybersecurity issues.

At the same time, the likelihood of an aggravation of economic confrontation and internal political polarization remains, and due to the weakening of economic growth and the growth of financial inequality, the risk of economic stagnation increases.

The author substantiates that the challenges, threats and risks of economic security are interconnected, mutually determining components of the national security environment, which under the conditions of all-encompassing globalization are difficult to divide by levels (global or national), they are rather complex in nature. Despite the non-local nature of the emergence of challenges, threats and risks, they cannot be considered by state governments in isolation and in many cases require close international cooperation.

Key words: challenge, risk, threat, economic security, globalization.

УДК 330.341.1

L. Tsymbal

I. Uninets

GREENING AS A TREND OF BECOMING A SMART ECONOMY

The article substantiates the need to understand the essence of the green economy as an ecosystem in which the processes of economic, social, ecological, and political development are balanced. This is manifested in the implementation of important global events, political decisions at various levels, and the strengthening of analytical activities. The green economy includes three main concepts: low-carbon, resource-saving and socially inclusive development. In a green economy, employment and income growth is supported by public and private investment in infrastructure and assets that reduce carbon emissions and pollution, improve energy and resource efficiency, and prevent biodiversity loss. Various indices and indicators for measuring the development of the green economy are distributed in international analytics. The main indexes of measuring the greening of the economy include social parameters, social inclusiveness and greening. The Green Growth Index measures the performance of governments in achieving sustainable development goals (efficient use of resources, protection of natural resources, opportunities for implementing environmental initiatives, and social integration). The UNEP Green Economy Progress Index (GEP) does not remain unchanged and is constantly being improved and filled with new content to measure progress in achieving an inclusive green economy. The Green Economy Progress Index is a key tool for policymakers, analysts and other stakeholders in understanding the progress of the green economy.

Keywords: globalization, green economy, green growth, inclusive green economy, Green Growth Index, Green Economy Progress Index.

DOI 10.34079/2226-2822-2022-12-23-66-77

Introduction. The growing attention of the world community to solving the problems of ensuring greening, ecologically oriented development of the economy is manifested in numerous initiatives, programs and real actions, which is confirmed by the above examples. In our opinion, the further development of the concept of green economy is its inclusion in a wider perception within the scope of understanding the realities and essence of smart economy. The latter represents a type of economy in which increased intellectualization is accompanied by digitalization (the spread of digital and other new technologies), a combination of economic and environmental interests, ethical and cultural values, as well as the inclusion of all these important goals in management at different levels.

Theoretical background. The study of the formation of the smart economy and the development of smart cities is the basis of a significant number of scientific works. Thus, the key issues of the formation of a new type of society and its formation are explored in the works of D. Bell (Bell, 1973), F. Makhлup (Махлуп, 1966), D. Lukyanenko (Лук'яненко та Кальченко, 2008) and others. The analysis of individual factors in the formation of a new type of economy is studied in the works of M. Heylin (Heylin, 2006), D. Kellner (Kellner, 2002), D. Held, A. McGrew (Held, McGrew, Goldblatt, & Perraton, 1999) and others. Research into the use of smart city technologies became the object of research by Marciniak K. (Marciniak and Owoc, 2013), Greenfield A. (Greenfield, 2013), Soldatov S. (Солдатов, 2015), Novotny R., Kuchta R., Kadlec J. (Novotny, Kuchta, & Kadlec, 2014). The issue of implementing the concept of greening in the developed countries of the world remains open.

The purpose of this article is determination of key criteria for evaluating greening trends in the formation of a smart economy.

Results. The growing role of greening is confirmed by the spread in international analytics of complex indexes and indicators that measure the degree of development of the green economy in the general context of a smart economy. In the modern world, not only ecological aspects of the economy, but also parameters of comfortable living and characteristics of well-being are becoming important.

It should be noted that in most approaches to assessing the development of the green economy, there are also indicators that relate to other aspects of life. Moreover, the degree of development of the green economy can most likely be assessed in combination with such parameters as social issues, social inclusiveness, etc. For example, within the Green Economy Progress Index, gender equality, education, life expectancy, well-being, etc. are determined. The purpose of calculating another index – the Green Growth Index – is to measure the results of the governments of countries in achieving the goals of sustainable development, including in particular four main aspects: efficient use of resources, protection of natural resources, opportunities for implementing environmental initiatives and social integration. The Green Growth Index is determined for each region separately, including five geographic regions – Africa, the Americas, Asia, Europe and Oceania. Thus, various methods of assessing the development of the green economy take into account their own characteristics: key aspects, target direction, a set of indicators. All this once again confirms the growing importance of various aspects of greening for the modern development of the world economy.

Greening is becoming the main trend of modern political activity, first at the global level, and then at the level of national governments. The international practice of state support for the ecological orientation of the country's entire life activity is becoming increasingly diverse and large-scale. The introduction of economic incentives affects the greening of investments and the production of goods and services in general. This, in turn, forms a new nature of demand – consumption of goods and services taking into account the ecological component. Not only the general and technical characteristics of products or services, but also their impact on human health and the environment become important for consumers.

The green economy as a part of the implementation of the smart economy today requires state support and the formation of balanced approaches to the greening of economic activity. The decisions of the governments need to be implemented in the political and investment spheres, which in turn requires the formation and determination of priority areas of investment and the development of implementation mechanisms and tools. Measures can accordingly be chosen according to the capabilities and needs of each specific country. However, within the framework of the concept of smart economy, a general trend of greening is implemented, which transfers to the governments of the leading countries of the world the responsibility for solving global environmental problems and developing measures that can be implemented by all countries of the world, regardless of their level of development, opportunities, available resources and needs, structure management and political system. Adaptation of development plans for the ecological component of economic activity to the specifics of each country requires the development of general implementation plans as a priority, since regional or national measures must be implemented within the framework of key trends and problems of global development.

Based on the analysis of the key indices for the evaluation of the greening of economic activity, we can note that the center of the leading countries is located in the European Union. The key indices for assessing the level of greening are the Global Green Economy Index (GGEI), which measures the effectiveness of countries' green economies through expert assessment. The GGEI uses quantitative and qualitative indicators to measure each country's performance across four key dimensions: leadership and climate change, performance sectors,

markets and investment, and the environment. The GGEI Perceptual Survey then collects ratings from expert practitioners on these same four dimensions.

The GGEI was first launched in 2010 and is today the most widely used product of its kind internationally, used by politicians, international organizations, civil society and the private sector. Like many indices, the GGEI is used to benchmark performance, communicate areas for improvement, and show various stakeholders how they too can contribute to progress. The GGEI is also useful as a framework for creating customized sustainability measurement systems for a diverse range of stakeholders. GGEI is prepared by Dual Citizen LLC, a private consulting company in the USA (table 1).

Table 1

**Global Green Economy Index (GGEI), TOP-10 rating countries, 2014–2018 year
 (GGEI, 2014; GGEI, 2016; GGEI, 2018)**

Country	2014	place in the rating	2016	place in the rating	2018	place in the rating
Sweden	0,681	1	0,7761	1	0,7608	1
Switzerland	0,631	6	0,6763	4	0,7594	2
Iceland	0,626	9	0,6368	7	0,7129	3
Norway	0,659	2	0,6911	2	0,7031	4
Finland	0,629	8	0,6783	3	0,6997	5
Germany	0,636	4	0,6601	5	0,689	6
Denmark	0,632	5	0,6184	9	0,68	7
Taiwan	0,475	30	0,4837	47	0,6669	8
Austria	0,63	7	0,6523	6	0,6479	9
France	0,564	13	0,5676	13	0,6405	10

The driver countries of modern progress determine the trends of globalization and economic development, but their list does not always coincide with the leading countries in terms of greening. As mentioned earlier, one of the indicators of the level of environmental awareness in countries is the Green Development Index, which indicates the level of attention of the governments of the specified countries to the issue of environmental safety. Table 2 presents data on the TOP EU countries (table 2).

Table 2

Green growth index of the TOP-15 EU countries, 2019 (Acosta et. al, 2019)

Countries	Indicators of green growth				Green growth index		
	Efficient and sustainable use of resources	Protection of natural capital	Opportunities of the green economy	Social inclusive development	Points	Level	Place in the rating
1	2	3	4	5	6	7	8
Denmark	75.50	72.52	63.84	92.07	75.32	High	1
Sweden	75.79	77.26	57.96	93.70	75.09	High	2
Austria	71.57	79.56	52.27	91.92	72.32	High	3
Finland	67.36	72.25	58.86	92.23	71.69	High	4
Czech Republic	63.04	78.40	61.85	84.48	71.29	High	5
Italy	58.31	83.15	57.63	87.01	70.22	High	6
Germany	55.02	81.52	60.55	88.65	70.04	High	7
Estonia	62.02	69.31	59.12	86.66	68.50	High	8

Continuation of table 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Latvia	72.05	74.43	49.40	81.87	68.24	High	9
Slovakia	61.57	83.35	49.51	82.21	67.60	High	10
Portugal	58.77	80.40	47.25	86.66	66.32	High	11
Belgium	46.51	75.74	55.88	90.34	64.94	High	12
Hungary	49.04	82.52	55.10	79.20	64.82	High	13
France	55.80	77.74	45.39	88.77	64.66	High	14
Croatia	64.05	81.37	44.29	74.94	64.49	High	15

The highest indicators and the highest positions are occupied by European countries, in particular, Denmark, Sweden, Austria and Finland lead the TOP rating, but the leader is determined separately for each region (table 3).

Table 3

Benchmarking the results of the Green Growth Index, 2019 (Acosta et. al, 2019)

Region	A leading country	Indicator
Asia	Singapore	58,43
America	Dominican Republic	55,1
Africa	Botswana	45,88
Oceania	New Zealand	52,17
Europe	Denmark	75,32

However, it is worth noting that the regional leaders are significantly behind the global leaders, although they have quite high indicators in their regions.

In general, we can determine that in the European Union there are norms regarding the conclusion of environmental agreements, their formats and standards on an international scale, in particular, such provisions are written in the Lisbon Treaty. In addition, in developed countries there are a significant number of approaches to environmental protection that cover all aspects of environmentally conscious consumption. General programs covering a significant part of issues related to environmental protection include: 7 program of actions of the European Union regarding the environment; strategies for the transition to a competitive low-carbon economy (until 2050) (European Commission, 2011). In addition to policies and programs of general direction in the European Union, there are separate programs that focus on certain aspects of greening economic activity. These include: Corporate social responsibility (CSR) strategies within the framework of Directive 2014/95/EU regulating the activities of companies (European Union, 2014b; European Commission, 2017a); Environmental Management and Audit Scheme (EMAS), which regulates environmental labeling and standards, in particular EU Regulation 2017/150520 regulates the information placed in EMAS appendices regarding the ISO14001 standard (What is EMAS?, 2016); the eco-labeling system includes not only standardization of production quality (European Union, 2009b); Directives of the European Union, which regulate the energy efficiency of various devices and construction in general (European Union, 2010), energy labeling (European Union, 2017; European Union, 2009a); directives on public procurement (2014) define and regulate public procurement according to the Single European Act (European Union, 2014a); standards for the use of chemicals, regulation of their production, etc. (REACH) (Understanding REACH, 2020); standards regarding chemical pollution also concern the issue of packaging and labeling of chemical and hazardous substances, which is generally regulated within the framework of EC No. 1272/2008 (Globally..., 2018); The “Europe 2020” strategy has separately identified 7 key initiatives, among

which is the “Europe with efficient use of resources” initiative (European Commission, 2010), as well as “Pathways to Europe’s energy efficiency”; Action plan for the transition of the economy to a closed cycle (European Commission, 2015); Directive 86/278/EEC is aimed at protecting soils from sludge, etc. (European Union, 1986); Directive 96/59/EC regulates the control of disposal of polychlorinated biphenyls and polychlorinated terphenyls, the key task of this Directive is the complete rejection of the use of these substances (European Union, 1996), Directive 2011/65/EU is aimed at limiting the use of certain items in the production of electronics and electronic or electrical products (European Union, 2011); Land Use and Natural Capital Directives, Biodiversity Strategy 2020, Action Plan for People, Nature and the Economy (2017) (European Commission, 2017), The EU strategy for forest protection (European Commission, 2013) etc.

In general, it should be noted that different countries of the European Union, adhering to the same standards and guided by the same Directives, implement different approaches to greening economic activity. The most conscious environmental standards are implemented by the countries of Northern Europe, in particular Sweden, which focuses on green growth and among the plans defines an efficient energy supply characterized by a low level of greenhouse gas emissions, the key tools are defined as informational, regulatory and market, which are aimed at ensuring the implementation of a balanced policy of economic growth, smart economy, multifaceted development. At the same time, Sweden also defines opportunities for community participation in environmental project management, for example, Directive No. 2003/4/EC and Directive No. 1367/2006 define opportunities for public access to environmental project management and environmental information, in addition, the Aarhus Convention on Access to Information defines opportunities for public participation in environmental justice, which corresponds to the concept of Smart City 3.0.

It is worth noting that a similar attitude towards environmental projects is characteristic of all the countries of Northern Europe (Norway, Finland, Denmark, Sweden and Iceland), within which the Nordic Eco label functions, as a voluntary environmental label, in accordance with the level of impact of products and goods on the environment, taking into account all stages of the life cycle and use of the product (The official ecolabel..., 2018).

The countries of North-Western Europe adhere to a similar policy, so Germany has put the concept of sustainable development as the basis of its national development strategy (Federal Government, 2002). Germany's overall national strategy is based on fair distribution of resources between generations, social cohesion, responsibility (including on an international scale) and quality of life. In general, a comprehensive approach to the formation of economic activity is based on the principles of reasonable management and includes economic indicators of activity, principles of environmental protection and social responsibility. In Germany, special institutions have been created for this purpose, in particular the Council for Sustainable Development, the Parliamentary Advisory Council. In accordance with this, an ecological tax reform was implemented, in the framework of which there is a gradual increase in taxes on fossil fuels and energy resources (Kohlhaas, 2005). Implementation of the strategy for the development of Austrian environmental policy takes place at the level of Ministries, Departments and municipalities. In general, the Conference of Regional Ministers for the Environment, the Austrian Committee for Sustainable Development and the National Committee on Climate Change are functioning (Nachmany et al., 2015). In Austria the policy of sustainable development is implemented within the framework of two key strategies aimed at the integration of the policy of environmental thrift and the policy of sustainable economic development. Among these key strategies are the National Strategy for Sustainable Development adopted in 2002 and the Austrian Strategy for Sustainable Development adopted

in 2010. The first of these strategies focuses on the integration of the principles of sustainable development into the national policy, 20 goals have been identified as key, covering various aspects of the quality of life, the formation of competitiveness, the preservation of the environment, and international responsibility. The Sustainable Development Strategy of 2010 is aimed at forming a common basis for the formation of policies at various levels of governance and economic activity (both at the national and sub-national levels - from the federal government, communities, regions to municipalities or provinces) (The Austrian..., 2017). Close to Austria is Denmark in terms of the key concept of development, which in general can claim global leadership in the process of transformation and greening of the economy. Key agreements in this regard are the Energy Agreement (2018), the Danish Climate Act (2020), and the Danish Climate Agreement for Energy and Industry (2020).

In general, we can note that the developed countries of the world are forming a purposeful policy of sustainable development, which is focused on the synergistic participation of all subjects of economic activity and their active cooperation, which would generally make it possible to adhere to the key principles of greening and socialization. As we can see, the developed countries of the world are guided by a significant number of documents that regulate and standardize the activities of companies, households, individuals and the state in general. Ecological values become decisive in political, economic, public, and social activities. They are increasingly taken into account when making investments, production activities, when forming consumer demand, general environmentally oriented consciousness and consumer behavior. An important tool for the promotion of greening is the newest technologies that create the necessary opportunities and tools for this.

Conclusions. The green economy as part of the implementation of the smart economy today requires state support and the formation of balanced approaches to the greening of economic activity at various levels. The formation of such a policy involves taking into account the peculiarities of management at different levels: at the level of the state, locality and individual enterprise. Such decisions can provide for implementation in the political plane, form a certain investment climate, which can contribute to the interest of each of the participants of economic activities in compliance with environmental standards or principles of economic activities in the most environmentally friendly world. Each country chooses measures, mechanisms and tools in accordance with its characteristics and needs, taking into account the realities of the functioning of both localities and enterprises. A vertical structure of environmentalization of an economic activity is being formed within the framework of the key tasks of the formation of a smart society. The developed countries of the world implement quite successful practices of greening economic activity at various levels of management, in particular at the level of state policy, determining the specifics of implementing the experience of greening the functioning of localities and enterprises. Adaptation of development plans for the ecological component of economic activity to the specifics of each subject of economic activity requires the development of general implementation plans as a priority, since specific measures must be implemented within the framework of key trends and problems of global development.

Бібліографічний список

- Лук'яненко, Д. та Кальченко, Т., 2008. Стратегії глобального управління. *Міжнародна економічна політика*, 1–2(8–9). Available from: <http://journals.uran.ua/jiep/article/view/27496/24678>.
- Махлуп, Ф., 1966. Производство и распространение знаний в США. Москва : Прогресс.
- Солдатов, С. А., 2015. «Smart sity» – город будущего. *Современные технологии автоматизации*, 2, с. 24–35.

- Acosta, L. A., Hartman, K., Mamiit, R. J., Puyo, N. M. and Anastasia O., 2019. Summary Report: Green Growth Index Concept, Methods and Application. Available at: <http://greengrowthindex.gggi.org/wp-content/uploads/2019/12/Green-Growth-Index-Summary-Report_20191216.pdf>
- Bell, D., 1973. *The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting*. N.Y.: Basic Books.
- European Commission, 2010. *Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*. COM(2010) 2020 final. Available at: <<https://sdgs.un.org/partnerships/europe-2020-strategy-smart-sustainable-and-inclusive-growth>>
- European Commission, 2011. *A Roadmap for moving to a competitive low carbon economy in 2050*; COM(2011) 112 final; Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, Belgium. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0112:FIN:en:PDF>>
- European Commission, 2013. *A new EU Forest Strategy: for forests and the forest-based sector*. COM/2013/0659 final; Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Available at: <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52013DC0659>>
- European Commission, 2015. *Closing the loop - An EU action plan for the Circular Economy*; COM(2015) 614 final; Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, Belgium. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015DC0614>>
- European Commission, 2017. *An Action Plan for nature, people and the economy*. COM(2017) 198 final. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, Belgium. Available at: <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2017%3A198%3AFIN>>
- European Commission, 2017a. *Guidelines on non-financial reporting (methodology for reporting non-financial information)*; Communication from the Commission. Available at: <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017XC0705%2801%29>>
- European Union, 1986. Council Directive 86/278/EEC of 12 June 1986 on the protection of the environment, and in particular of the soil, when sewage sludge is used in agriculture. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31986L0278>
- European Union, 1996. Council Directive 96/59/EC of 16 September 1996 on the disposal of polychlorinated biphenyls and polychlorinated terphenyls. Available at: <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:31996L0059>>
- European Union, 2009a. Directive 2009/125/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for energy-related products. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/125/oj>>
- European Union, 2009b. Regulation (EC) No 66/2010 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the EU Ecolabel (Text with EEA relevance). Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32010R0066>>
- European Union, 2010. Environment, consumers and health protection [online]. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32010R0066>>

- European Union, 2011. Directive 2011/65/EU of the European Parliament and of the Council of 8 June 2011 on the restriction of the use of certain hazardous substances in electrical and electronic equipment. Available at: <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0065&qid=1605463666049>>
- European Union, 2014a. Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession contracts. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32014L0023>; Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/. Available at: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0024>
- European Union, 2014b. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. Available at: <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1568651553866&uri=CELEX:32014L0095>>
- European Union, 2017. Regulation (EU) 2017/1369 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2017 setting a framework for energy labelling and repealing Directive 2010/30/. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1369/oj>>
- Federal Government, 2002. Perspectives for Germany. Our Strategy for Sustainable Development. Available at: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/issues/sustainability/the-strategy-214722>
- Global Green Economy Index (GGEI), 2014. Measuring National Performance in the Green Economy. 4th Edition. October 2014. Available at: <<https://sdgs.un.org/sites/default/files/publications/1678GGEI-Report2014.pdf>>
- Global Green Economy Index (GGEI), 2016. Measuring National Performance in the Green Economy. 5th Edition. September 2016. Available at: <<https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=2372&menu=1515>>
- Global Green Economy Index (GGEI), 2018. Measuring National Performance in the Green Economy. Available at: <<https://dualcitizeninc.com/global-green-economy-index/>>
- Globally Harmonized System of Classification and Labelling of Chemicals, 2018 *UNECE* [Website]. Available at: <https://www.unece.org/trans/danger/publi/ghs/ghs_welcome_e.html>
- Greenfield, A., 2013 *Against the Smart city*. Available at: <<https://urbanomnibus.net/2013/10/against-thsmart-city/>>.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J., 1999. *Global transformations*. Oxford. Polity Press.
- Heylin, M., 2006. Globalization of science rolls on. *Chemical and Engineering News*, 84(48), pp. 26–31. Available at: <<https://doi.org/10.1021/cen-v084n048.p026>>.
- Kellner, D., 2002. Theorizing globalization. *Sociological Theory*, 20(3), pp. 285–305. Available at: <<https://doi.org/10.1111/0735-2751.00165>>.
- Kohlhaas, M., 2005. Gesamtwirtschaftliche Effekte der ökologischen Steuerreform, *Band II der Quantifizierung der Effekte der Ökologischen Steuerreform auf Umwelt, Beschäftigung und Innovation*. Berlin: Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung. Available at: <<https://www.umweltbundesamt.de/sites/default/files/medien/publikation/long/2961.pdf>>
- Marciniak, K. and Owoc, M. L., 2013. Applying knowledge grid models in smart city concepts. In: Yiğitcanlar Tan, Bulu Melih (eds.): *Proceedings of the 6th Knowledge Cities World Summit, KCWS 2013*, 2013, Istanbul, Lookus Scientific, pp. 238–244.

- Nachmany, M., Fankhauser, S., Davidová, J., Kingsmill, N., Landesman, T., Roppongi, H., Schleifer, P., Setzer, J., Sharman A., Singleton, C. S., Sundaresan, J. and Townshend, T., 2015. Climate Change Legislation in Austria: An excerpt from the 2015 global climate legislation study a review of climate change legislation in 99 countries. Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, GLOBE International. Available at: <<https://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/wp-content/uploads/2015/05/AUSTRIA.pdf>>
- Novotny, R., Kuchta, R., & Kadlec, J., 2014. Smart City Concept, Applications and Services. *Journal of Telecommunications System & Management*, 3(2). Available at: <<https://doi.org/10.4172/2167-0919.1000117>>
- The Austrian Strategy for Sustainable Development, 2017. In: Federal Ministry of Agriculture, Forestry, Environment and Water Management. Available at: <https://sdgtoolkit.org/wp-content/uploads/2017/02/The-Austrian-Strategy-for-Sustainable-Development_en.pdf>
- The official ecolabel of the Nordic countries, 2018. *Nordic Ecolabelling*. Website. Available at: <<https://www.nordic-ecolabel.org/nordic-swan-ecolabel/>>
- Understanding REACH, 2020. *European Chemicals Agency (ECHA)*. [Website]. Available at: <<https://echa.europa.eu/regulations/reach/understanding-reach>>
- What is EMAS? *The EU Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)*. Website. Available at: <https://ec.europa.eu/environment/emas/index_en.htm>

References

- Acosta, L. A., Hartman, K., Mamiit, R. J., Puyo, N. M. and Anastasia O., 2019. Summary Report: Green Growth Index Concept, Methods and Application. Available at: <http://greengrowthindex.gggi.org/wp-content/uploads/2019/12/Green-Growth-Index-Summary-Report_20191216.pdf>
- Bell, D., 1973. *The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting*. N.Y.: Basic Books.
- European Commission, 2010. *Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*. COM(2010) 2020 final. Available at: <<https://sdgs.un.org/partnerships/europe-2020-strategy-smart-sustainable-and-inclusive-growth>>
- European Commission, 2011. *A Roadmap for moving to a competitive low carbon economy in 2050*; COM(2011) 112 final; Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, Belgium. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0112:FIN:en:PDF>>
- European Commission, 2013. *A new EU Forest Strategy: for forests and the forest-based sector*. COM/2013/0659 final; Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Available at: <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52013DC0659>>
- European Commission, 2015. *Closing the loop - An EU action plan for the Circular Economy*; COM(2015) 614 final; Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, Belgium. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015DC0614>>
- European Commission, 2017. *An Action Plan for nature, people and the economy*. COM(2017) 198 final. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the

- Regions. Brussels, Belgium. Available at: <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2017%3A198%3AFIN>>
- European Commission, 2017a. *Guidelines on non-financial reporting (methodology for reporting non-financial information)*; Communication from the Commission. Available at: <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017XC0705%2801%29>>
- European Union, 1986. Council Directive 86/278/EEC of 12 June 1986 on the protection of the environment, and in particular of the soil, when sewage sludge is used in agriculture. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31986L0278>
- European Union, 1996. Council Directive 96/59/EC of 16 September 1996 on the disposal of polychlorinated biphenyls and polychlorinated terphenyls. Available at: <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:31996L0059>>
- European Union, 2009a. Directive 2009/125/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for energy-related products. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/125/oj>>
- European Union, 2009b. Regulation (EC) No 66/2010 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the EU Ecolabel (Text with EEA relevance). Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32010R0066>>
- European Union, 2010. Environment, consumers and health protection [online]. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32010R0066>>
- European Union, 2011. Directive 2011/65/EU of the European Parliament and of the Council of 8 June 2011 on the restriction of the use of certain hazardous substances in electrical and electronic equipment. Available at: <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0065&qid=1605463666049>>
- European Union, 2014a. Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession contracts. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32014L0023>; Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/. Available at: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0024>
- European Union, 2014b. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. Available at: <<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1568651553866&uri=CELEX:32014L0095>>
- European Union, 2017. Regulation (EU) 2017/1369 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2017 setting a framework for energy labelling and repealing Directive 2010/30/. Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1369/oj>>
- Federal Government, 2002. Perspectives for Germany. Our Strategy for Sustainable Development. Available at: <<https://www.bundesregierung.de/breg-en/issues/sustainability/the-strategy-214722>>
- Global Green Economy Index (GGEI), 2014. Measuring National Performance in the Green Economy. 4th Edition. October 2014. Available at: <<https://sdgs.un.org/sites/default/files/publications/1678GGEI-Report2014.pdf>>
- Global Green Economy Index (GGEI), 2016. Measuring National Performance in the Green Economy. 5th Edition. September 2016. Available at: <<https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=2372&menu=1515>>

- Global Green Economy Index (GGEI), 2018. Measuring National Performance in the Green Economy. Available at: <<https://dualcitizeninc.com/global-green-economy-index/>>
- Globally Harmonized System of Classification and Labelling of Chemicals, 2018 *UNECE* [Website]. Available at: <https://www.unece.org/trans/danger/publi/ghs/ghs_welcome_e.html>
- Greenfield, A., 2013 *Against the Smart city*. Available at: <<https://urbanomnibus.net/2013/10/against-thesmart-city/>>
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J., 1999. *Global transformations*. Oxford. Polity Press.
- Heylin, M., 2006. Globalization of science rolls on. *Chemical and Engineering News*, 84(48), pp. 26–31. Available at: <<https://doi.org/10.1021/cen-v084n048.p026>>.
- Kellner, D., 2002. Theorizing globalization. *Sociological Theory*, 20(3), pp. 285–305. Available at: <<https://doi.org/10.1111/0735-2751.00165>>.
- Kohlhaas, M., 2005. Gesamtwirtschaftliche Effekte der ökologischen Steuerreform, *Band II der Quantifizierung der Effekte der Ökologischen Steuerreform auf Umwelt, Beschäftigung und Innovation*. Berlin: Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung. Available at: <<https://www.umweltbundesamt.de/sites/default/files/medien/publikation/long/2961.pdf>>
- Lukianenko D. ta Kalchenko T., 2008. Stratehii hlobalnoho upravlinnia [Global governance strategies]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*. 1–2(8–9). Available from: <<http://journals.uran.ua/jiep/article/view/27496/24678>> (in Ukrainian).
- Makhlup, F., 1966. Proyzvodstvo y rasprostraneniye znanyi v SShA [Production and dissemination of knowledge in the United States]. Moskva : Prohress (in Russian).
- Marciniak, K. and Owoc, M. L., 2013. Applying knowledge grid models in smart city concepts. In: Yiğitcanlar Tan, Bulu Melih (eds.): Proceedings of the 6th Knowledge Cities World Summit, KCWS 2013, 2013, Istanbul, Lookus Scientific, pp. 238–244.
- Nachmany, M. et al., 2015. Climate Change Legislation in Austria: An excerpt from the 2015 global climate legislation study a review of climate change legislation in 99 countries. Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, GLOBE International. Available at: <<https://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/wp-content/uploads/2015/05/AUSTRIA.pdf>>
- Novotny, R., Kuchta, R., & Kadlec, J., 2014. Smart City Concept, Applications and Services. *Journal of Telecommunications System & Management*, 3(2). Available at: <<https://doi.org/10.4172/2167-0919.1000117>>
- Soldatov, S. A., 2015. «Smart sity» – horod budushcheho [«Smart sity» – city of the future]. *Sovremennyye tekhnolohyy avtomatyzatsyy*, 2, pp. 24–35 (in Russian).
- The Austrian Strategy for Sustainable Development, 2017. In: Federal Ministry of Agriculture, Forestry, Environment and Water Management. Available at: <https://sdgtoolkit.org/wp-content/uploads/2017/02/The-Austrian-Strategy-for-Sustainable-Development_en.pdf>
- The official ecolabel of the Nordic countries, 2018. *Nordic Ecolabelling*. Website. Available at: <<https://www.nordic-ecolabel.org/nordic-swan-ecolabel/>>
- Understanding REACH, 2020. *European Chemicals Agency (ECHA)*. [Website]. Available at: <<https://echa.europa.eu/regulations/reach/understanding-reach>>
- What is EMAS? *The EU Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)*. Website. Available at: <https://ec.europa.eu/environment/emas/index_en.htm>

Стаття надійшла до редакції 17.05.2022

Л. Цимбал
І. Унінець

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЯК ТРЕНД СТАНОВЛЕННЯ РОЗУМНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті обґрунтовується необхідність розуміння сутності зеленої економіки як екосистеми, в якій збалансовано процеси економічного, соціального, екологічного та політичного розвитку. Це проявляється у реалізації важливих глобальних подій, політичних рішень на різних рівнях, посиленні аналітичної діяльності. Зелена економіка включає три основні концепції: низьковуглецевий, ресурсозберігаючий та соціально інклюзивний розвиток. У зеленій економіці зростання зайнятості та доходів підтримується державними та приватними інвестиціями в інфраструктуру та активи, які зменшують викиди вуглецю та забруднення, підвищують ефективність використання енергії та ресурсів, а також запобігають втраті біорізноманіття. У міжнародній аналітиці поширені різноманітні індекси та показники для вимірювання розвитку зеленої економіки. До основних індексів вимірювання екологізації економіки належать соціальні параметри, соціальна інклюзивність та екологізація. Індекс зеленого зростання вимірює ефективність урядів у досягненні цілей сталого розвитку (ефективне використання ресурсів, захист природних ресурсів, можливості реалізації екологічних ініціатив та соціальна інтеграція). Індекс прогресу зеленої економіки (GEP) ЮНЕП не залишається незмінним і постійно вдосконалюється та наповнюється новим вмістом для вимірювання прогресу в досягненні інклюзивної зеленої економіки. Індекс прогресу зеленої економіки є ключовим інструментом для політиків, аналітиків та інших зацікавлених сторін у розумінні прогресу зеленої економіки.

Ключові слова: глобалізація, зелена економіка, зелене зростання, інклюзивна зелена економіка, індекс зеленого зростання, індекс прогресу зеленої економіки.

УДК 338.22:351.865

С. М. Сарбаш

ГЛОБАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Публікація висвітлює питання глобальної трансформації та сучасні тенденції розвитку безпекового середовища. Робота містить огляд процесу глобалізації та глобальної трансформації, яка за своєю суттю є суперечливим процесом, в умовах якої змінюється характеристика контактів між соціальними групами та розглядаються просторові зв'язки, а також обґрунтування сучасної ієрархії рівнів економічної безпеки, видів конфліктів та географія їх охоплення. Глобальна трансформація характеризується інтенсифікацією науково-технічного прогресу та посиленням взаємодії між суспільствами. Вдосконалення транспортних та комунікаційних систем, інтенсифікація торгівлі створює більш інтегрований глобальний порядок в суспільстві. Глобальна трансформація має важливе значення для розуміння тенденцій міжнародних відносин та основних рис сучасного глобального порядку. Глобальний розподіл праці, завдяки розвитку виробничих технологій сприяє оновленню процесів економічної глобалізації та визначенню його позитивних та негативних тенденцій. Здатність національних економік еластично реагувати на глобальні трансформаційні процеси приводить до своєчасної адаптації державних інститутів потребам ринкової політики. Задля забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національних виробників національні уряди все активніше застосовують різноманітні інструменти захисного, стимулюючого, дискримінаційного та рестрикційного характеру, що впливають на економічну активність. Масштаби глобального миру і безпеки розширюються, вони мають багато ризиків та загроз, а архітектура управління сучасною глобальною безпекою являє величезну та фрагментовану систему, яка не здатна в повній мірі впоратись із новітніми тенденціями.

Ключові слова: глобалізація, глобальна трансформація, безпекове середовище, транснаціональні зв'язки.

DOI 10.34079/2226-2822-2022-12-23-78-99

Історія людства протягом всього її періоду характеризується розвитком міжнаціональних зв'язків, пошуком альтернативних форм існування та постійною трансформацією соціально-економічних систем. Вказані процеси призводять до збільшення динаміки інтеграційних процесів та зростання залежності країн одна від одної. Глобальна сучасність змінила фундаментальні основи міжнародного порядку, створила розрив між тими, хто використав конфлікти сучасності, та тими, кому було відмовлено у доступі до нових можливостей. Чисельні політичні, економічні, військові конфлікти формують сучасні засади міжнародних відносин. Глобалізація за своєю суттю є суперечливим процесом, що має просторовий характер, на що звертає увагу Д. Хелд, зазначаючи, що зазначений процес або їх сукупність втілюють трансформацію в просторовій організації соціальних відносин; вимірюються з точки зору масштабності, інтенсивності, швидкості та впливу; створюють трансконтинентальні або міжрегіональні зв'язки та мережі діяльності, взаємодії і здійснення влади» (Held, McGrew, Goldblatt and Perraton, 1999, p. 16). В умовах глобальної трансформації, змінюється характеристика контактів між соціальними групами від легких і повільних, до інтенсивних, які мають розгалужену мережу просторових зв'язків.

В умовах формування мультиполярного та мультиконцептуального світу (Global Risks Report, 2017) спостерігається посилення ризиковість глобального середовища та

поява нових напрямів конфліктів, про що свідчать дослідження У. Бека (Beck, 2009), М. Кабаллеро-Ентони (Caballero-Anthony, 2016). Г. Моргентау (Morgenthau, 1970), М. Реннера [Renner, 2002] Ст. Уолта (Walt, 1991). Наслідком глобальних трансформацій стають зміни національної та міжнародної економічної політики, реалізація якої зазнає нових викликів в умовах посилення взаємозалежності між країнами світу, на що вказують П. Акройд, С. Марсден (Ackroyd & Marsden, 2006). Х. Несадурай (Nesadurai, 2005), Н. Резнікова (Резнікова, 2018), В. Панченко (Reznikova, Panchenko and Bulatova, 2018). Враховуючи результати зазначених наукових робіт, є потреба у визначенні сучасних джерел трансформації впливу глобалізації на безпекове середовище, обґрунтуванні нових просторових зв'язків, що виникають у наслідок глобальних трансформацій.

Метою статті є визначення впливу глобалізації на сучасне безпекове середовище шляхом виокремлення джерел трансформації, визначення характеристик нових просторових зв'язків, що виникають у наслідок глобальних трансформацій, а також обґрунтування сучасної ієрархії рівнів економічної безпеки, видів конфліктів та географія їх охоплення.

За рахунок відкриття морських шляхів XV–XVI століття навколо Африки, через Атлантичний і Тихий океани (Buzan and Little, 2000) було закладено фундамент єдиної економічної системи. Просторові зв'язки того періоду були слабкими, повільними та обмеженими за масштабами. Лише у XIX столітті світ став глобальною системою, в якій «держави-ядра» могли швидко і рішуче проектувати новий спосіб влади по всьому світу. Таким чином, численні регіональні системи були залучені до складу міжнародної системи, в якій всі частини світу були тісно пов'язані, як в економічному і культурному, так і у військово-політичному плані (Buzan and Little, 2000; Osterhammel, 2014, p. 392–402).

Протягом XX століття глобальна трансформація змінювала структуру міжнародних економічних відносин. Розвиток промисловості та фінансової системи поряд із практикою колоніалізму, пов'язали народи та держави у рамках інтегрованої глобальної системи. Відкриття першого «трансатлантичного кабелю» і поширення транспортних комунікацій змінили уяву суспільства щодо простору та відстані. Вказані процеси мали глибокий та нерівномірний характер, це призвело до перерозподілу влади започаткував перехід від поліцентричного світу до порядку «ядро-периферія», розділивши світ на невелике «ядро» впливових, багатих держав, які переймали досвід на ранніх етапах (Великобританія, Німеччина, Сполучені Штати та Японія) та велику периферію слабких, бідних, часто колонізованих народів (Pomeranz, 2000, p. 4). Модель світ-системного аналізу стала однією з найпоширеніших серед моделей глобалізаційного дискурсу. Як підкреслює І. Валлерстайн, сучасний соціум має найскладніший та нестабільний характер, що відзначається відхиленням від стану рівноваги та знаходиться в стадії завершальної кризи (Валлерстайн, 2003, с. 5). Розвиток світового господарства доводить, що економічні кризи завжди призводили до реструктуризації влади (Булатова, 2012, с. 14), однак наявний рівень протиріч став, по-суті, безпрецедентним.

Глобальна трансформація ознаменувала проведення широкомасштабних політичних, економічних та культурних перетворень, відкрила доступ до значно ширшого пулу ресурсів, що зробило розрив між суб'єктами світової економіки більш значнішим, а відносини між ними складнішими. Крім того, що глобальна трансформація ознаменувала собою зрушення у розподілі влади, вона змінила основні її джерела, економічні та культурно-ідеологічні, стимулюючи подальшу еволюцію процесу глобалізації.

Ефекти глобальної трансформації сприяють формуванню повноцінної міжнародної системи і появи великої кількості нових учасників: регіональні об'єднання національних акторів, транснаціональні корпорації, міжурядові та неурядові організації, які стали провідними суб'єктами цієї системи (Osterhammel, 2014, p. 393), що поставило

питання дослідження тенденцій глобальної безпеки на підставі ускладнення її архітектури управління. Аналіз наукової літератури (Buzan, Lawson, 2013; Buzan and Little, 2000, p. 80–84; Teschke, 2003, p. 265; Darwin, 2007; Burbank and Cooper, 2010, p. 20–21; Ballantyne and Burton, 2012) дозволяє визначити декілька ключових процесів характеристик, що вплинули на характер сучасних трансформацій глобального простору.

Індустріалізація і розширення ринку до глобального масштабу створили нові можливості для взаємодії, яка визначається фізичними та організаційними функціями системи щодо переміщення ідей, товарів, людей, фінансів, збройних сил (Buzan and Little, 2000, p. 80–84). Сформована система мала суперечливі властивості, з одного боку її суб'єкти мали щільний та інтенсивний зв'язок, з іншого індустріалізація та маркетингізація сприяли виникненню нерівності між спільнотами, створюючи передумови конфлікту. Імперіалізм розвивався разом із державним будівництвом. У результаті структура «ядро-периферія» набула глобальної форми, виникла роздвоєна міжнародна система, в якій заснований на правилах порядок призначався для «цивілізованих народів», а територіальна анексія була направлена на «країни третього світу». Таким чином, «розвинені країни за рахунок військової та економічної експансії фінансували свою капіталізацію» (Бек, 1994). Саме це пояснює великий розрив у силі між тими, кому глобальна сучасність дала найбільші можливості, і тими, хто опинився у найбільш несприятливому становищі.

Нові ідеології, що набули широкого поширення в ХХ столітті, насамперед лібералізм, націоналізм, соціалізм та «науковий расизм», сприяли появі нових суб'єктів, дійових осіб та державних інститутів (поселенці, громадянське суспільство, підприємства з обмеженою відповідальністю) і нівелювали факт існування старих (держави, династизм). Ці ідеології, тісно пов'язані з поняттями прогресу, сформували нові стратегії, які легітимізували сучасні практики міжнародних відносин. У першу чергу мова йде про узаконення нових форм викривлення міжнародних економічних відносин шляхом імплементації відповідних інституційних норм, що прямо чи опосередковано спростовують та/або модифікують існуючі домовленості, що приймалися на міжнародному або регіональному рівні (Панченко, 2018, с. 536).

Тристороння конфігурація, що лежить в основі глобальної трансформації (індустріалізація, раціональне державне будівництво та ідеологія прогресу) не тільки сприяла розвитку глобального порядку «ядро-периферія», але й дестабілізувала відносини між великими державами, піддавши баланс сил тиску швидких технологічних та соціальних змін. Занепокоєння з приводу піднесення та падіння тих держав, які використали або не використали сучасність, почалася ще наприкінці ХІХ століття. Ця динаміка залишається головною особливістю відносин між великими державами по теперішній час.

Сучасність слід розглядати як тривалий, нерівномірний процес, у якому немає чіткого розмежування між епохами (Teschke, 2003, p. 265). В період коли сільське господарство та торгівельне судноплавство були важливою складовою світової економіки, капіталізм, як термін не набув широкого поширення до 1860-х років. Багато соціальних ієрархій виявилися стійкими до змін, імперії за рахунок диференціації влади були відроджені і залишалися центральними акторами політичної системи до Другої світової війни (Darwin, 2007; Burbank and Cooper, 2010, p. 20–21; Ballantyne and Burton, 2012). Аналогічно, не справедливо стверджувати, що існував єдиний підхід, який був застосований до всіх суб'єктів світового господарювання. Випадкове об'єднання соціальних сил, сплетіння міриад подій та процесів, оформлені у вигляді політичного режиму, містили у собі величезний трансформаційний потенціал, який у ХХ столітті створив невелику групу держав «ядра».

Глобальна трансформація характеризується інтенсифікацією науково-технічного прогресу та посиленням взаємодії між суспільствами. Вдосконалення транспортних та комунікаційних систем, інтенсифікація торгівлі, створили більш інтегрований глобальний порядок. Як наслідок, просторові зв'язки стали більш динамічними та чутливими, що зробило суспільства залежними від подій, які відбуваються в інших країнах. З іншого боку, протягом ХХ століття розрив між суспільствами помітно збільшився. Ніколи раніше нерівномірність не виявлялась в таких масштабах і з такою інтенсивністю. Розвинені країни Заходу отримали доступ до сучасної зброї, промислового виробництва, медицини та нових форм бюрократичної організації, це призвело до вагомій переваги над тими, хто мав обмежений доступ до перелічених джерел влади. Зазначена динаміка посилила розрив між невеликою групою «основних» держав та набагато більшою групою «периферійних» держав, а практика імперіалізму та інших форм примусового впливу значно ускладнили процес економічної еволюції держав «периферії».

Глобальна трансформація має важливе значення для розуміння тенденцій міжнародних відносин та основних рис сучасного глобального порядку. Велика кількість центральних проблем, від динаміки ведення війни до дебатів про зміну суверенітету, мають своє коріння в глобальній трансформації та потребують переосмислення сучасного порядку денного. Філософські розбіжності відносно недоліків та переваг трансформаційних процесів, які супроводжують глобалізацію, дали початок ідеологічним та громадським рухам. Ліберальна ідеологія вважала прогрес, результатом свободи заснованою на ідеях цілеспрямованих та автономних правах індивіда, створених раціональністю ринкового обміну (концепція приватної власності) і управлінням за згодою (конституційна демократія). Для індустріальних суспільств найпростішим способом впоратися з цим тиском глобальної трансформації є підтримання відповідного рівня життя (або створення ілюзії) достатнього для забезпечення ефективного управління суспільством. Проблема зростаючої нерівності лишається однією із самих важливих для світової спільноти ХХІ століття. Трансформація системи і в подальшому буде впливати на устрій суспільства, в тому числі на індивідуальному рівні, змінювати образ думок та способів дій (Бек, 2001, с. 26–28).

Після закінчення «Другої світової війни» структура міжнародних відносин із яскраво вираженим «ядром» і диференційованими відносно нього регіональними міжнародними суспільствами зберегла свою архітектуру. Це дозволяло функціонувати тонкому глобальному суспільству, основаному на ряді загальних інститутів. Але існували вагомій відмінності стосовно того, як ці інститути функціонували на практиці, особливо в питаннях невтручання у справи суверенних держав, захист прав людини та принципів демократії (Buzan and Gonzalez-Pelaez, 2009). Аналіз постулатів «Вашингтонського консенсусу» відображає ідею «ліги демократів», яка повинна взяти на себе управлінську відповідальність за міжнародне суспільство (Ikenberry and Slaughter, 2006; Geis, 2013). Ідея правової нерівності прослідковується протягом всього періоду еволюції міжнародних відносин, а країни «ізгої» (Іран, Північна Корея) існують по теперішній час (Simpson, 2004). Не зважаючи на те, що всі держави де-юре володіють суверенітетом, деякі з них мають більше формальних прав, як наприклад «п'ять постійних членів» Ради Безпеки ООН. В цілому, ієрархія сучасних міжнародних відносин свідчить про набуття офіційного статусу багатьма міжнародними недержавними організаціями, які відіграють важливу роль в системі просування західних цінностей в питаннях від захисту навколишнього середовища до стримування військових конфліктів (Clark, 1995; Clark, 2007, p. 189–193; Hurrell, 2007, p. 111–114; Armstrong, 1998).

Фундаментальні основи сучасних економічних відносин між «ядром» та «периферією» було закладено у ХІХ столітті. Вказані зміни закріпили розподіл між

«промисловим ядром», яке є організуючою компонентою світової економіки і «слаборозвиненою периферією» орієнтованою на постачання сировини. Взаємозалежність аспектів глобальної трансформації в економічному, військовому та політико-правовому секторах, дозволила сформувати єдину структуру управління і дати визначення такому поняттю, як військовий потенціал. «Промисловий центр» сформував глобальну політичну економіку на базі двох процесів, які вони використали для свого перетворення, це комерціалізація сільського господарства та промислова революція.

У свою чергу, Західні країни використали мережу транснаціональних зв'язків для розвитку глобальної економіки, де міжнародна торгівля та фінансова система індустріального світу проклали путь на «периферію», руйнуючи місцеві і регіональні економічні системи, нав'язуючи глобальну структуру цін та виробництва (Darwin, 2007). Інституціональні інновації, в особі компаній із обмеженою відповідальністю, використали переваги зазначених подій через інвестиції капіталу в довгострокові проекти. Європейські країни в рамках нової економічної конфігурації виробництва та фінансів отримали доступ до дешевих енергоносіїв та ресурсів, які з інших транснаціональних мереж (колонії, плантації) поставлялися до європейських столиць. Банківські установи, страхові компанії, маркетингові мережі стали основою для поширення європейського капіталу (Darwin, 2007, р. 16). Монетизована економіка, через систему комерційних кредитних організацій, банків та страхових компаній підтримувала інтенсивність економічної глобалізації.

Глобальний розподіл праці, завдяки розвитку виробничих технологій сприяв оновленню процесів економічної глобалізації, яка має дві версії, позитивну і негативну. Посилення взаємозалежності суб'єктів світової економіки створило центри споживання та виробництва, які більше не обмежені національними кордонами (Reich, 1991; Ohmae, 1990; Friedman, 1999). Інтелектуальний капітал вільно перетікає із одного місця в інше, між центрами виробництва інформаційних технологій. Національні держави майже не контролюють цей рух капіталу, тим самим втрачаючи можливість регулювати свої економіки. Ця версія передбачає, що глобалізація є природним і неминучим процесом, який має ненавмисні, але в цілому позитивні наслідки. Економічна глобалізація розглядає технологічні зміни і мобільність капіталу, як причину небажаних ефектів (Castells, 1993). У корпорацій, з метою збільшення рентабельності, з'явилась можливість переміщувати виробничі потужності не враховуючи вплив цих змін на місцеве населення. Ця стадія характеризується вільним рухом капіталу та ростом впливу транснаціональних корпорацій, які змогли нав'язати свої пріоритети національним державам і місцевому населенню.

Глобалізаційна ідеологія недооцінює неоднорідність процесу (який обумовлений економічними і політичними причинами) і ступінь нерівності між державами та акторами. Суб'єкти світової економіки по-різному відчують вплив глобалізації на свої державні інститути та суспільства. Поки одні райони отримують економічну вигоду, інші відчують культурну та соціально-політичну експансію. Великий розрив між тими хто виграв від глобалізації та тими хто відчуває її негативні наслідки, посилюють передумови для конфлікту. Глобалізація створює нові просторові зв'язки та організації, які мають чотири ключові характеристики:

- Екстенсивність – розповсюдження соціальної, політичної та економічної діяльності через кордони та рубежі. Подія в одному регіоні здійснює вплив на інших суб'єктів.
- Інтенсивність – закономірність щодо росту кількості взаємозв'язків між подіями, інститутами, особами.
- Швидкість – час необхідний для встановлення взаємозв'язку між суб'єктами глобального простору постійно скорочується.

- Вплив – за рахунок поглиблення процесів екстенсивності, інтенсивності та швидкості, віддалені події мають локальний вплив.

Капіталістичний захід, як суб'єкт, що створив систему промислового розвитку і експлуатації, традиційно домінує в системі міжнародних економічних відносин, а питома вага розвинутих країн у світовому ВВП складає майже 60 % (UNCTAD, 2021). Не зважаючи на таку динаміку, недоліки неоліберальної моделі глобальної економічної політики призвели до тяжких економічних та фінансових криз. Переважна більшість країн із розвинутою економікою у XXI столітті знаходяться у стані рецесії. Довгострокові стратегічні наслідки цих криз ставлять перед глобальними акторами питання побудови нового міжнародного фінансового порядку і стабілізації світової економіки. Відсутність дієвих інститутів створює нестабільну економічну систему, вплив на яку навіть незначної події може призвести до каскаду непередбачених наслідків.

В свою чергу, розвиток КНР та Азійського регіону констатує той факт, що розрив між «ядром» та «периферією» систематично скорочується. Глобальний розподіл можливостей вирівнюється, зростання ВВП на душу населення в Східній Азії є самим динамічним в історії та в 10 разів перевищує темпи росту Західних країн у порівнянні із темпами, які спостерігались на початку XXI століття (Maddison, 2005, p. 11). Сучасний капіталізм характеризується переміщенням виробництва (в значній мірі) та послуг в «периферійні» держави. Частка промисловості орієнтованої на обробку сировини у ВВП глобального Півдня перевищує держави Півночі (Panitch and Gildin, 2012). Колишні «периферійні» держави не лише стають помітними виробниками, а й конкурують, хоч і з низького старту, за перші позиції сучасного капіталізму. Продукція «Apple» виробляється в основному в Східній Азії, навіть якщо дорожчі аспекти виробничого процесу залишаються в США, а Індія та Китай є батьківщиною таких гігантів у сфері ІТ, як «Tata» та «Huawei». Ряд міст з «периферії» стали центрами фінансового капіталізму, включаючи Сінгапур та Гонконг.

Знання, наукові досягнення та технологічні інновації мають вирішальне значення для економічного процвітання та політичної привабливості будь-якої країни. Рівень технологічних інновацій оборонного сектору є фундаментальною основою домінування країни в регіоні та глобальному просторі. США, країни-члени ЄС та інші розвинені країни зберігають сильні позиції за всіма показниками: інвестиції у дослідженнях, розробки та інновації. Разом з тим нові тенденції демонструють зміну розподілу цих показників в системі «ядро-периферія» на користь Китаю та Азійсько-тихоокеанського регіону (таблиця 1) (Statista).

Таблиця 1

Інвестиції країн у НДДКР (науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи)

2006 рік		2021 рік	
Країна	млрд дол. США	Країна	млрд дол. США
США	330	Китай	621,50
Китай	90	США	598,70
Індія	24	Японія	182,36
Росія	20	Німеччина	127,25

Примітка: Складено автором на підставі інформації Statista.

Економічне зростання необхідне для підвищення рівня зайнятості у суспільстві. Якщо темпів економічного зростання буде достатньо для забезпечення такої зайнятості,

це значно знизить міжнародну напруженість та зменшить рівень загрози молодіжної ескалації. Бідність, у виключних випадках ставала рушійною силою революційних рухів і збройних конфліктів. У свою чергу, очікування, що зростають, дедалі частіше ставатимуть рушійною силою політики, війни та миру. Однак реальні катастрофи можуть статися, якщо темпи економічного зростання почнуть знижуватися. Перспективи економічного росту приховують низку соціальних проблем та нерівності. Так, результати різкого уповільнення зростання в Китаї може призвести до непередбачуваних наслідків і призвести до внутрішніх конфліктів або агресивної поведінки зовні.

Глобалізація прискорює настання змін за всіма векторами, це створює нові регіональні та глобальні мережі діяльності, взаємодії та використання влади – в кожному окремому випадку створюючи «переможців» та «переможених». Захист своїх національних інтересів має безпосередню залежність від військової потужності держави, яка оцінюється рівнем монополізації, легітимності та кількості територій, що контролюються. Ефективно мобілізовані економічні та людські ресурси, розвивають науково-технологічну базу, створюють тенденції розширювати межі свого протекторату за рахунок менш прогресивних та бідних держав (анексія, союзи, об'єднання, економічне поглинання). Для компенсації майбутніх військових витрат необхідна вдосконалена організаційно-промислова база і дієвий апарат отримання прибутку та додаткових ресурсів (Robertson, R. 2007). Здатність національних економік еластично реагувати на глобальні трансформаційні процеси виражається в своєчасній адаптації державних інститутів потребам ринкової політики.

Зростання кількості багатонаціональних корпорацій сприяє появі додаткових просторових зв'язків та росту динаміки процесів притаманних глобальним ринкам. Транснаціональні корпорації за своєю природою є вагомим аспектом глобалізації. Вони взаємодіють із різними суспільними групами незалежно від їх територіальної приналежності, розвивають та контролюють єдиний трансатлантичний ринок. Боротьба за дешеві ресурси та робочу силу, розташування шкідливого виробництва та утилізація відходів на територіях «відсталих» країн приводить до збільшення розриву між націями, що радикалізує питання культурних відмінностей (Sandu Cuterela, 2012).

Культурно-ідеологічна взаємодія суб'єктів світової економіки відіграє важливу роль у побудові стійкої системи зв'язків. Розмежування церкви і держави додало в систему нестабільний елемент, який ґрунтується на протиставленні ісламу і Заходу, це привнесло в сучасні реалії складне та економічно не ефективне поняття, як тероризм. З точки зору академічних дисциплін теракт 11 вересня 2001 року не має логічного обґрунтування, жорстока природа глобального конфлікту з релігійним підґрунтям, показала його нову сутність із жахливими економічними та соціальними наслідками (Robertson, 2007).

Терористичні атаки 11 вересня 2001 року продемонстрували той факт, що нове тисячоліття не є більш безпечним ніж епоха «холодної війни», а нові виклики матимуть істотний вплив і можуть значною мірою загрожувати більшості держав світу, навіть таким могутнім, як США. У той час як кількість міждержавних конфліктів скорочувалась, недержавні загрози тероризму розростались. Глобальний економічний вплив тероризму, який включає прямі та непрямі витрати на смерть, поранення, матеріальні збитки і втрати ВВП, сягнув свого максимуму у 2014 році та склав 116 мільярдів доларів США (рисунок 1). Ці оцінки вважаються досить консервативними, оскільки існує безліч статей, які не включені до методології через труднощі в отриманні глобально порівнянних даних, таких як скорочення туризму, ділової активності, виробництва та інвестицій, на додаток до витрат на боротьбу з тероризмом та державних витрат на сек'юритизацію (Global terrorism index, 2020).

Рисунок 1. Тенденція економічного впливу тероризма, 2000–2019 рр.

Джерело: Складено автором на підставі інформації (Global terrorism index, 2020, р. 31).

Загалом збройні конфлікти зумовлюють довгострокові наслідки для економіки, розвитку, політики, довкілля, охорони здоров'я та соціуму. За оцінкою ACLED загальне оціночне число жертв конфліктів у 2020 році зменшувалось щонайменше другий рік поспіль (таблиця 2). Вказані тенденції зумовлені подальшим скороченням на Близькому Сході та в Північній Африці, і в Азії та Океанії, де у 2020 році відбулося скорочення на 47 %. Цю тенденцію псували два регіони: в Європі спалах збройного конфлікту між Вірменією та Азербайджаном, а в Субекваторіальній Африці 18 із 20 збройних конфліктів мали вищі оціночні дані числа загиблих у конфліктах, ніж у 2019 році.

Таблиця 2

Оцінка числа загиблих у конфліктах за регіонами, 2018–2020 рр.

Регіон	2018	2019	2020
Америка	21 461	20 150	17 349
Азія та Океанія	49 469	48 715	25 785
Європа	1 092	480	7 304
Близький Схід і Північна Африка	76 340	52 805	33 683
Субекваторіальна Африка	26 072	26 063	36 750
Разом	174 434	148 213	120 871

Примітка: Дані про загиблих підсумовані для чотирьох типів подій: бойові дії; вибухи/ дистанційне насильство; протести, заворушення та стратегічно важливі події; насильство проти цивільних – див.: Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), ‘ACLED definitions of political violence and protest’, 11 Apr. 2019.

Джерело: ACLED, Dashboard, accessed 10 Apr. 2021.

Динаміка розвитку соціальних інститутів, транснаціоналізація виробництва та прискорення процесу генерації знань вивели загрози на новий рівень. При всьому різноманітті ризиків індустріального суспільства, їх наслідки носили як правило локальний або індивідуальний характер. У сучасному світі вплив ризиків, здебільшого, має тенденцію до зростання та прийматиме більш глобальне забарвлення (Бек, 1994). Відповідно, це вимагає міждисциплінарних підходів дослідження розуміння, формування та забезпечення економічної безпеки на глобальному рівні (Грибіненко,

2020, с. 11–13). Вигоди від конфронтації та війн значно поступаються місцем вигодам від взаємного співробітництва (Парахонський, Яворська та Резнікова, 2013, с.16), від так виникає об'єктивна потреба визначення сутності глобальної безпеки, її складових, особливостей функціонування, що дозволить оптимізувати механізми прийняття відповідних рішень на різних рівнях безпекового середовища.

Таблиця 3

Ієрархія рівнів економічної безпеки, види конфліктів та їх географія охоплення

Рівні економічної безпеки	Види конфліктів	Рівень охоплення	Приклади конфліктів за географічним масштабом
Глобальний	Глобальний	Глобальні регіони (метарегіони)	Перша світова війна Друга світова війна «Холодна війна» «Глобальна війна» США з тероризмом
Надціональний	Міжрегіональний	Мегарегіони	Японо-американська «торгова війна» 70–80 рр. Іспансько-американська війна (початок ХХ ст.)
Державний	Міждержавний	Макрорегіони	Арменія – Азербайджан
Внутрішньодержавний	Державний	Мезорегіони	Цивільна війна в США 1861–1865 рр. Конфлікт із незаконними збройними формуваннями в Пакистані
Локальний	Субнаціональний (окремі райони)	Мікрорегіони	Конфлікт між громадами в Індії Антиурядові протести (Ліван, Туніс, і т.д.)

Примітка. Складено автором на основі аналізу джерел (Булатова, 2012; Щорічник СІПРІ, 2021)

Нові реалії створили два напрями аналізу стану глобальної безпеки (Walt, 1991; Buzan, Wæver and Wilde, 1997). Перша, традиційна, її послідовники відстоюють концептуалізацію безпеки у військових та державно-центричних термінах, а дослідження глобальної безпеки визначають, як «вивчення загрози, застосування та контролю військової сили» (Walt, 1991, р. 212). Вказаний підхід був обґрунтовано вірним в період світових та міждержавних конфліктів. Для другої системи, притаманний більш глибокий підхід, який розглядає широкий порядок денний у сфері безпеки, включає в себе теорію сек'юритизації, критичні дослідження та гуманітарну безпеку, і переносить увагу з військових питань на невійськові загрози, з держави на окремих людей (Barkawi, 2011, р. 702). Її послідовники стверджують, що нові економічні, екологічні та соціальні ризики ставлять під загрозу життя окремих людей більше, ніж виживання держав (Грибіненко, 2020).

В умовах швидких темпів глобалізації та впливу її негативних чинників на навколишнє середовище першочерговим завданням є підтримка достатнього рівня безпеки, яка по праву вважається головним глобальним суспільним благом. Традиційно, осмислення меж безпекового простору невловиме так як має неоднозначне значення і нестабільний стан. Окрім того, що глобальна безпека не має широко прийнятого визначення, ця система не статична, вона трансформується та приймає зміст, який відповідає тенденціям сьогодення. Ця ідея передбачає, що за своєю суттю неможливо

створити загальноприйняте визначення безпеки в будь-якому загальному сенсі, оскільки це скоріше «область занепокоєння, а ніж точний стан» (Buzan, 1983, p. 6).

Розширення порядку денного у сфері безпеки є наслідком сучасних форм державного управління, які дедалі менше орієнтовані на військове вирішення конфліктних ситуацій, а поєднання політичної безправності, економічної нерівності, екстремістських настроїв та культурної відмінності відкривають новий вимір безпеки, пов'язаний із посиленням взаємозалежності суспільних процесів. Тому, концепція безпеки не має конкретного шаблону або універсального алгоритму дій. Це питання потребує комплексного підходу, який буде враховувати стан справ в політичному, військовому, економічному, соціальному та екологічному секторах на наступних рівнях: глобальний, наднаціональний, державний, внутрішньодержавний, локальний.

Військові загрози є найбільш очевидними та повинні становити найбільшу актуальність так, як здатні становити небезпеку для держави на кількох рівнях і торкнутися всіх компонентів. Вони можуть поставити під питання самий основний обов'язок держави – захист своїх громадян і вплинути на сферу соціальних та індивідуальних інтересів. При розгляді військового сектору безпеки доцільно розкрити етапи та наслідки його трансформації. Першим наслідком глобальної сучасності у військовому секторі вважається поява якісної конкуренції озброєнь між основними державами, з подальшою дестабілізацією відносин між ними. Суттєвий військовий розрив між «ядром» та «периферією» сприяли створенню надзвичайно ієрархічного міжнародного суспільства. Другим військовим наслідком глобальної сучасності стала швидка і безперервна ескалація руйнівної сили, яку забезпечили нові технології та науково-технічний прогрес. З появою ядерного озброєння стало зрозуміло, що традиційні функції війни не відповідають тенденціям сьогодення. Рівень ескалації та руйнівної сили нових типів озброєння поставив під загрозу регулярну практику війни, яка з точки зору економічної ефективності не мала раціональних перспектив. Третім військовим наслідком стало те, що зброя масштабної руйнівної сили опинилась у розпорядженні невеликих груп, мереж або окремих осіб. Після 11 вересня тероризм вийшла на передній план сек'юритизація. Глобальна війна с тероризмом поставила недержавних суб'єктів на один рівень із основними акторами міжнародних відносин. Занепокоєння з приводу придбання малими групами зброї масового ураження відбувається завдяки трьом відмінним рисам сучасності: створення дедалі більше руйнівної зброї; відносна легкість доступу до цих технологій у міру їх старіння та розповсюдження; підвищена вразливість, що створюється сучасною концентрацією людей у містах та транспортних системах.

Політичні загрози також потребують постійної зосередженості державних інститутів, однак вони можуть бути менш однозначними у порівнянні із військовими загрозами. Оскільки держава сама собою є політичною системою, політична загроза, спрямована на ослаблення цієї системи, може розглядатися нарівні з військовою загрозою. Вони можуть проявлятися як у формі конкуренції між ідеологіями, так і прямої агресії на саму державу. Проте важливо проводити різницю між навмисними політичними загрозами та «тими, які структурно виникають у результаті впливу іноземних альтернатив на легітимність держав» (Buzan, Barty, 2007 [1991], p. 120).

Економічна взаємозалежність суб'єктів міжнародних відносин в поєднанні із нестабільністю глобального капіталізму може призвести до негативних наслідків, які за своїми масштабами не будуть поступатись збройному конфлікту. Економічна безпека займає вагоме місце в системі глобальної безпеки, її загрози важко конкретизувати через природу самої економіки, для якої нормальним станом ринкової політики вважається – ризик, агресивна конкуренція і невизначеність. Виходячи з цього складно встановити, що є прийнятним, виходячи з властивої нестабільності, а що є загрозою. Гарантія доходу

виступає важливим аспектом економічної безпеки, зміцнює соціальні зв'язки та довіру до державних установ. Економічна стабільність і певний ступінь передбачуваності дозволяють планувати та інвестувати у своє майбутнє. Благополуччя окремих осіб та спільнот порушених конфліктами або іншими діями насильницького характеру в повній мірі залежить від рівня економічної безпеки. Вона дає основу, на якій можна будувати свою здатність адаптуватися до потрясінь та керувати майбутніми стресами та ризиками (Парахонський, Яворська та Резнікова, 2013). Військова безпека залежить від економічної через бюджетні обмеження та ліміти. В свою чергу, економічну безпеку можна вважати ключовим показником загальної безпеки держави. На прикладі розвинених країн видно, що за наявності економічної безпеки інші рівні безпеки легше встановити та спрогнозувати.

Соціальну безпеку, важко відокремити від політичного сектора. Загрози суспільству пов'язані з ідентичністю та балансом, який можна знайти у будь-якій конкретній державі. Економічно та політично слабкі держави часто погано пристосовані для вирішення проблем, пов'язаних із відмінностями в ідентичності та культурі. Більшість сучасних конфліктів мають суспільний фактор, які потенційно можуть призвести до політики дискримінації та виключення.

Екологічний сектор також важко піддається визначенню і вважається суперечливим. При аналізі можливих екологічних загроз часто згадують події які неможливо контролювати, землетруси та урагани. Сучасні наслідки впливу людини на планету призводять до таких явищ, як глобальне потепління, забруднення навколишнього середовища, руйнування озонового шару. Перелічені проблеми виходять на передній план та привертають все більшої уваги до екологічного сектору. Можливі ініціативи щодо вирішення цих проблем залежатимуть від економічної і політичної безпеки, оскільки ці проблеми можна розглядати не лише як загрозу окремій державі, а й як глобальні загрози, які матимуть розгалужений ефект.

«Оскільки безпека має реляційний характер, неможливо зрозуміти національну безпеку будь-якої конкретної держави без розуміння міжнародної моделі безпеки, в яку вона вбудована» (Buzan, 2007 [1991], р. 187). Спектр відносин між державами коливається в діапазоні від альянсів до конфліктів. На формування цих меж впливають такі речі, як ідеологія, територія, етнічні лінії та історичні прецеденти. Аналіз регіональної безпеки концентрує увагу на її важливих аспектах, концепція союзу або протиборства призводить до розуміння того, що називається «комплексом безпеки», який представляє інтереси «групи держав, чії основні проблеми пов'язані між собою настільки, що не можливо розглядати їх національні цінні папери окремо один від одного» (Buzan, 2007 [1991], р. 190). Комплекси безпеки можуть бути корисними для розвитку політичного вектору союзу, вони створюють підґрунтя для обговорення проблем, характерних для будь-якого одного регіону. Якщо рішення може бути знайдено лише у контексті комплексу, то й політика має проводитись у цьому контексті.

Закінчення «холодної війни» стало поворотним моментом в процесі досліджень безпекових концепцій. Протягом тривалого часу теорія демократичного світу стверджувала, що ліберальні демократії не воюють одна з одною (Doyle, 1986; Russett, 1993), а безпека окрім відсутності загроз політичного насильства та війни, являла системне впровадження політики сек'юритизації (Wæver, 1989; 1995; 1996). Факт того, що кілька національних держав на законних підставах зберігають за собою виняткове право мати ядерну зброю підтверджує глобальну монополію на легітимність. Після розпаду Радянського Союзу розпочався процес трансформації безпекових систем. Цьому періоду притаманні такі характеристики (Barkawi, 2011, р. 702; Krahnmann, 2005):

- переорієнтування національної безпеки із суто військового підходу, на широкий порядок денний – економіку, навколишнє середовище, суспільство;

- сили глобалізації та взаємозалежності почали підривати домінування традиційних військових загроз між наддержавами, надаючи більшого значення внутрішньодержавним конфліктам;
- ослаблення національних кордонів інтернаціоналізували місцеві та регіональні загрози – від організованої злочинності, сепаратизму та релігійного екстремізму до економічних криз та епідемій, і розширила поле діяльності недержавних суб'єктів, таких як транснаціональні злочинні мережі та терористичні групи.

Сучасний світ стикається із безпрецедентним злиттям глобальних загроз та нестабільності в системі глобального безпекового простору. Авторитарні держави запроваджують все більш репресивну внутрішню та зовнішню політику. Той факт, що ліберальна демократія створює загрозу їх політичному режиму, змушує їх здійснювати дії направлені на створення глобального порядку безпечного для автократії. Це передбачає втручання в економіко-політичні та суспільні справи демократичних країн. Ліберальна ідея тривалий час визначала політичний курс багатьох країн світу, міжнародних організацій (СОТ, МВФ та ін.), але потенціал подальшої лібералізації суттєво зменшується, поступаючись ідеям ліберального економічного патріотизму, дія якого спрямована на прагненнях: забезпечити більшу незалежність від ресурсів, що знаходяться поза контролем країни; досягнути диверсифікованої та збалансованої національної економіки як засобу покращення національного добробуту; забезпечити самостійне планування національного економічного розвитку в сучасних реаліях глобалізаційних процесів (Reznikova, Panchenko and Vulatova O., 2018, p. 280).

У сучасних розробках протекціонізм розглядається і як обмеження торгівлі, і як певна дискримінація учасників міжнародних економічних відносин. Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності сприяла економічному зростанню прогресивних економік, одночасно, саме вільна торгівля часто розглядається як один із факторів зростання нерівності у світі. Це вимагає застосування з боку країн цілеспрямованих політик, які забезпечать більш справедливі результати розподілу (Gunnella and Quaglietti, 2019).

Наведена нижче статистика (рисунок 2) розкриває тенденції політик торговельного втручання реалізованих у всьому світі з 2009 по 2022 рік. Так можна зробити висновки, що кількість фактів політичного протекціонізму, відповідно до ліберальних, постійно зростає. В свою чергу відсоток ліберальних політичних фактів по відношенню до фактів протекціонізму теж поступово збільшується (таблиця 4).

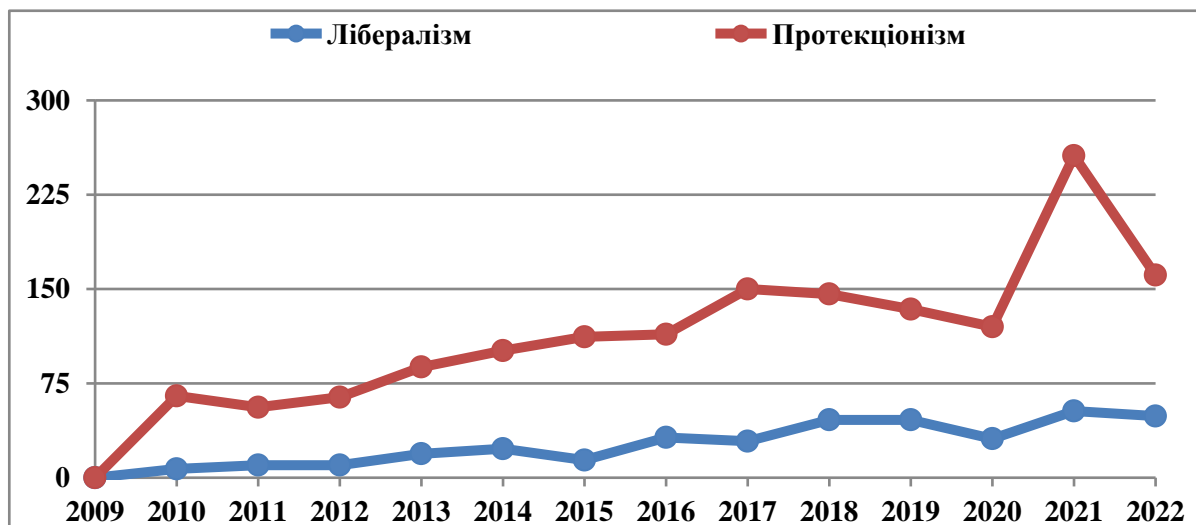

Рисунок 2. Кількість реалізованих політик торговельного втручання 2009–2022 рр.

Статистика та тенденції реалізованих політик торговельного
 втручання 2009–2022 рр.

	Протекціонізм	Лібералізм	Всього	Шкід. /Ліберал., %
2009	0	0	0	0
2010	65	7	72	90,27/9,73
2011	56	10	66	84,85/15,15
2012	64	10	74	86,49/13,51
2013	88	19	107	82,24/17,16
2014	101	23	124	81,45/18,55
2015	112	14	126	88,89/11,11
2016	114	32	146	78,1/21,9
2017	150	29	179	83,8/16,2
2018	146	46	192	76,04/23,96
2019	134	46	180	74,44/25,56
2020	120	31	151	79,47/20,53
2021	256	53	309	82,85/17,15
2022	161	49	210	76,67/23,33

Джерело: Побудовно за (Global trade alert, 2022).

Задля забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національних виробників національні уряди все активніше застосовують різноманітні інструменти захисного, стимулюючого, дискримінаційного та рестрикційного характеру, що впливають на економічну активність. Поширення використання протекціоністських заходів, перш за все, пов'язано із нетарифними інструментами, у тому числі прихованого характеру, оскільки подальша лібералізація тарифних інструментів просувається вкрай повільно, а її потенціал вкрай незначний, що підтверджується активним застосуванням інструментів внутрішньої економічної політики – податків, державних закупівель, стандартів та норм екологічного, фіто-санітарного характеру тощо. Кількість нових державних інтервенцій щороку зростає (Bulatova, Trofymenko, Karpenko and Fedorov, 2020). У поєднанні зі зростанням рівня національної та міжнародної злочинності, слід виокремити наступні тенденції:

1. Локальні та військові конфлікти стають дедалі інтенсивними та довготривалими, спектр нестабільності включає регіони та держави, які не обов'язково перебувають у відкритому конфлікті, але є інституційно та економічно вразливими для потрясінь. Діапазон загроз включає регіональний примус та втручання, транснаціональний тероризм, відсутність безпеки для здоров'я, використання хімічної та іншої нетрадиційної зброї, значне переміщення людей та населення, а також величезні гуманітарні кризи, що створюють складне операційне середовище. За оцінкою ООН станом на 2019 рік нараховується 79,5 млн осіб, які були змушені залишити місця постійного проживання через війни або страх переслідування, а вплив збройних конфліктів на світову економіку склав 519 млрд доларів США (Демидова, 2020).

2. В умовах сучасних глобальних конфліктів та криз (які посилила пандемія COVID-19) традиційні методи реагування виявляються все більш неефективними, при цьому поєднання сучасних загроз та нестабільності створює унікальні проблеми для системи глобального управління. Міжнародне співтовариство все більше покладається на модернізовані професійні установи орієнтовані на аналіз та управління ризиками для досягнення стабільності під час вирішення складних глобальних або регіональних загроз.

3. Пандемія COVID-19 вивела питання глобальної охорони здоров'я на передній план, вплинула на внутрішню політику і економіку країн, які формують тенденції в системі міжнародних економічних відносин. Криза COVID-19 ілюструє негативну синергію між суперництвом великих країн і транснаціональними загрозами, що має негативні наслідки для всіх складових системи. Сучасна пандемія підкреслює зростання впливу Китайської Народної Республіки на міжнародні інститути та економіки суверенних країн. В той час, як економіка Китаю у 2020 році зросла 2,3 %, економічний спад США склав 3,5 %, а в інших демократичних країнах цей показник був набагато більшим. За розрахунками аналітиків КНР випередив США на п'ять років і стане найбільшою економікою не к 2032 року, як прогнозувалось раніше, а к 2027 (Wright and Fellow, 2021).

4. Представники безпекових агенцій по всьому світу зазначають про значне зростання міжнародної злочинної діяльності (за останні три десятиліття). Збільшення впливу міжнародних злочинних організацій становлять значну загрозу для міжнародного співтовариства та викликають стурбованість глобальних організацій, бізнесу та урядів у всьому світі (AG Global strategies, 2021).

Поглиблення глобальних процесів впливає на виникнення та розвиток нових конфліктів, серед яких домінуючу роль відіграють боротьба за ресурси та екологічна деградація (Bulatova, Osaulenko and Zakharova, 2021, p. 27–28). Локальні конфлікти відображають сучасні світові тенденції. Те, як вони запалюються, підтримуються і погоджуються, відображають зміни у відносинах між великими державами, інтенсивність їхньої конкуренції та широту амбіцій регіональних гравців. Вони виносять на порядок денний та класифікують проблеми, які впливають на систему міжнародних відносин. Сучасні війни розкривають сутність глобальної системи, а дослідження взаємозв'язку економіки та конфлікту в умовах глобалізації обґрунтовує сучасні тенденції глобального безпекового середовища, розкриває відповідність теоретичної та практичної складової, виявляє закономірності між науково-технічним прогресом, військовими компаніями та промисловою революцією (Bulatova, Osaulenko and Zakharova, 2021).

Таблиця 5

**Зміна ВВП на душу населення в деяких збройних конфліктах
 з початку до кінця збройного протистояння**

	ВВП/ душу населення, \$, перед	ВВП/ душу населення, \$, після	Сукупна зміна, %	Середня зміна за рік, %
Бурунді 1993–2005	184	144	-21,73	-1,80
Сьєрра-Леоне 1991–2002	214	150	-29,91	-2,70
Сербія 1999	2441	870	-64,35	-64,30
Алжир 1991–2002	2359	1743	-26,11	-2,37
Ірак 2003	691	637	-7,80	-7,80
Чад 2005-2010	586	736	+15,59	+3,12
Грузія 2008	2900	2446	-15,65	-15,60
Лівія 2011	13400	6650	-50,37	-50,30
Малі 2012	739	715	-3,24	-3,20

Джерело: Побудовано за (Юрчишин, В. ред., 2017).

Елементи, які сприяють відновленню глобального миру та безпеки достеменно відомі. Так, Арнольд Уолферс (Wolfers, 1952, р. 484–486) визначив критерії які актуальні по теперішній час, а саме: міцні внутрішні інститути, сприятливі соціально-економічні умови, верховенство закону, інструменти для відновлення миру та безпеки, механізми запобігання конфліктам, системи раннього попередження, управління кризами та постконфліктне відновлення. Перелічені умови знижують ймовірність виникнення конфлікту та підвищують довіру у суспільстві.

В епоху зростаючого суспільного невдоволення, довіра до урядів та державних інститутів знижується. Її відновлення залежить від того, щоб люди могли почуватися впевнено та з надією дивитися у майбутнє. Катастрофічні витрати і великі борги приводять до того, що населення опиняється на межі бідності, а системи соціального захисту неспроможні уберегти від наявних ризиків або покрити їх наслідки. Сукупні доходи та особисті фінансові резерви, показують що 12 % населення в країнах ОЕСР живуть у відносній бідності, а більше третини людей (36 %) опиняться в бідності, якщо їм доведеться відмовитися лише від трьох місяців свого доходу (OECD, 2020). Масштабна невизначеність, викликана пандемією COVID-19, збільшення активності авторитарних режимів (з 2007 року зросли на 50 %) стимулює прагнення побудови дієвої системи глобальної безпеки (Jimenez and Roig, 2021).

Висновки:

Сучасні глобальні трансформації не тільки пов'язані із формуванням єдиної інтегрованої глобальної системи, під їх впливом відбувається зміна структури міжнародних економічних відносин, трансформується характер відносин між суб'єктами світової економіки. Джерелами трансформації визначено економічні та культурно-ідеологічні.

У результаті глобальних трансформації створюються нові просторові зв'язки та організації, основними характеристиками яких визначено екстенсивність (розповсюдження соціальної, політичної та економічної діяльності через кордони, у наслідок чого подія в одному регіоні здійснює вплив на інших суб'єктів), інтенсивність (закономірність щодо росту кількості взаємозв'язків між подіями, інститутами, особами), швидкість (час необхідний для встановлення взаємозв'язку між суб'єктами глобального простору постійно скорочується), вплив (за рахунок поглиблення процесів екстенсивності, інтенсивності та швидкості, віддалені події мають локальний вплив). Здатність національних економік відповідно реагувати на глобальні трансформаційні процеси виражається в своєчасній адаптації державних інститутів потребам ринкової політики.

Оскільки вигоди від конфронтації та війн значно поступаються місцем вигодам від взаємного співробітництва, існує об'єктивна потреба в обґрунтуванні механізму прийняття відповідних рішень на різних рівнях безпекового середовища. На кожному рівні економічної безпеки (глобальному, наднаціональному, державному, внутрішньодержавному, локальному) реалізуються відповідні види конфліктів (глобальний, міжрегіональний, міждержавний, державний, субнаціональний), що мають певний рівень регіонального охоплення (глобальний регіон, мегарегіон, макрорегіон, мезорегіон, мікрорегіон, локальний регіон). Основними вимірами безпеки обґрунтовано політичний, військовий, економічний, соціальний, екологічний.

Проведений аналіз стану глобального безпекового середовища свідчить про наявність великої кількості ризиків та загроз. Так великий розрив між тими хто виграє від глобалізації та тими хто відчуває її негативні наслідки, посилює передумови для конфлікту. Глобальна трансформація має важливе значення для розуміння тенденцій міжнародних відносин та основних рис сучасного глобального порядку. Поява додаткових просторових зв'язків, нових регіональних та глобальних мереж, сприяли тому, щоб ряд міст з «периферії» стали центрами фінансового капіталізму.

Масштаби глобального миру і безпеки розширюються, а архітектура управління сучасною глобальною безпекою являє величезну та фрагментовану систему, яка не здатна в повній мірі впоратись із новітніми тенденціями. Світовій системі потрібна кардинально нова глобальна угода, яка буде заснована на сприянні економічній безпеці та надасть можливість координувати питання трудових прав, мінімальних рівнів соціального захисту, охорони здоров'я та загального доступу до якісних громадських послуг.

Бібліографічний список

- Бек, У., 1994. От индустриального общества к обществу риска. *Thesis*. (5), с. 161–168.
- Бек, У., 2001. *Что такое глобализация?* Москва, с. 26–28.
- Булатова, О. В., 2012. *Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів*. Донецьк: ДонНУ.
- Валлерстайн, И., 2003. Конец знакомого мира: Социология XXI в. Переклад с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. М.: Логос.
- Грибіненко, О. М., 2020. *Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку : монографія*. Дніпро : Середняк Т. К.
- Демидова, О., 2020. *ООН: Число беженцев в мире достигло почти 80 млн человек*, [онлайн]. Доступно: <<https://p.dw.com/p/3dxYs>> [Дата звернення 5 грудня 2021].
- Панченко, В. Г. 2018. *Глобальні виміри неопротекціонізму: теорія і практика*. Київ: Аграр Медіа Груп.
- Парахонський, Б. О., Яворська, Г. М. та Резнікова, О. А., 2013. *Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України*. Київ : НІСД.
- Резнікова, Н. В., 2018. *Економічна незалежність країн в умовах глобальних трансформацій: монографія*. Київ: Аграр Медіа Груп.
- Щорічник СІПРІ, 2021. *Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*. Доступно: <https://razumkov.org.ua/images/sipri/SIPRI_2021_ukr.pdf>
- Юрчишин, В. ред., 2017. Виклики і ризики розгортання кризових процесів в Україні та напрями економічної політики їх запобігання. Київ: Заповіт. Доступно: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_vuklyky_ryzyky.pdf
- Ackroyd, P., & Marsden, S., 2006. Enhancing security culture – simple, effective approaches to making improvement. *Greenstreet Berman*. (151), pp. 479–501. Available at: <<https://www.icheme.org/media/9820/xix-paper-32.pdf>>
- AG Global strategies, 2021. *Global Security Threats. Threats we all face around the world*. [online]. Available at: <<https://www.ag-globalstrategies.com/global-security-threats>> [Accessed 5 December 2021].
- Armstrong, David, 1998. Globalization and the Social State. *Review of International Studies*, 24(4), pp. 461–478.
- Ballantyne, Tony and Antoinette Burton, 2012. Empires and the Reach of the Global, In: Emily S. Rosenberg (ed.), *A World Connecting, 1870–1945*. Cambridge, MA: Belknap Press, pp. 285–434.
- Barkawi, T., 2011. From war to security: Security studies, the wider agenda and the fate of the study of war. *Millennium: Journal of International Studies*. 39(3), pp. 701–716. Available at: DOI:10.1177/0305829811400656.
- Beck, U., 2009. Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision. *Constellations*, 16(1), p. 3–22.
- Bulatova, O., Osaulenko, O. and Zakharova, O., 2021. Monitoring and evaluation of the level of development of the European regional security complex. *Baltic Journal of Economic Studies*. 7(1), pp. 27–38. Available at: DOI: 10.30525/2256-0742/2021-7-1-27-38.

- Bulatova, Olena, Trofymenko, Mykola, Karpenko, Oleksandr and Fedorov Eduard, 2020. The external component of national economic security. *Przeegląd Strategiczny*. (13), pp. 425–437. DOI: 10.14746/ps.2020.1.26 (*Scopus*).
- Burbank, Jane and Frederick, Cooper, 2010. *Empires in World History*. Princeton University Press.
- Buzan, B., Wæver, O. and Wilde, J., 1997. *Security: A new framework for analysis*. Boulder, CO.
- Buzan, Barry and Gonzalez-Pelaez, Ana, 2009. *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Buzan, Barry and Lawson, George, 2013. The Global Transformation: The Nineteenth Century and the Making of Modern International Relations. *International Studies Quarterly*, 57(3), pp. 620–634.
- Buzan, Barry and Little, Richard, 2000. *International Systems in World History*. Oxford University Press.
- Buzan, Barry, 2007 [1991]. *People, States and Fear*. Colchester: ECPR Press.
- Buzan, B., 1983. *People, states and fear: National security problem in international relations*, [online]. Brighton : Wheatsheaf Books LTD. Available at: <<https://www.cusb.ac.in/images/cusb-files/2020/el/psc/11-Abhay%20Kr-MA-IV%20Sem.pdf>> [Accessed 5 December 2021].
- Caballero-Anthony, M., 2016. Understanding Non-traditional Security. In M. Caballero-Anthony (ed.) *Introduction to the Non-Traditional Security Studies. A Transnational Approach*. London: Sage Publications, pp. 3–19.
- Castells, Manuel, 1993. The International Economy and the New International Division of Labor. In: Martin, Carnoy, Stephen, Cohen and Fernando Herique, Cardoso, eds., *The New Global Economy in the Information Age: Reflections on our Changing World*. University Park, Pa.: The Pennsylvania State University Press.
- Clark, Ann Marie, 1995. Non-Governmental Organizations and their Influence on International Society. *Journal of International Affairs*. 48(2), pp. 507–525.
- Clark, Ian, 2007. *Legitimacy in International Society*. Oxford University Press.
- Darwin, John, 2007. *After Tamerlane: The Rise and Fall of Global Empires, 1400–2000*. London: Penguin.
- Doyle, M., 1986. Liberalism and World Politics. *American Political Science Review*. 80(4), pp. 1151–1163.
- Friedman, Thomas L., 1999. *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*. New York: Farrar, Straus, Giroux.
- Geis, Anna, 2013. The “Concert of Democracies”: Why Some States are More Equal than Others. *International Politics*. 50(2), pp. 257–277.
- Global Risks Report, 2017. *World Economic Forum*: official website. 2017. Available at: <<https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2017>>
- Global terrorism index, 2020. *Measuring the impact of terrorism*. Available at: <https://visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2020/11/GTI-2020-web-1.pdf>
- Global trade alert, 2022. *Global dynamics*. Available at: https://www.globaltradealert.org/global_dynamics/day-to_0208
- Gunnella, V. and Quaglietti, L., 2019. The economic implications of rising protectionism: a euro area and global perspective. *Economic Bulletin Articles, European Central Bank*, (3). Available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/articles/2019/html/ecb.ebart201903_01~e589a502e5.en.html>
- Held, David, Anthony McGrew, David Goldblatt and Jonathan Perraton, 1999. *Global Transformations*. Cambridge: Polity Press.
- Hurrell, Andrew, 2007. *On Global Order: Power, Values and the Constitution of International Society*. Oxford University Press.

- Ikenberry, John and Anne-Marie Slaughter, 2006. *Forging a World of Liberty Under Law: U.S. National Security in the 21st Century*. Princeton: Princeton Project Papers, Woodrow Wilson School of Public and International Affairs.
- Jimenez, M., Roig, M., 2021. A new global deal must promote economic security. United Nations. Department of Economic and Social Affairs Social Inclusion, [online]. Available at: <https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/PB_90.pdf> [Accessed 5 December 2021].
- Krahmann, E., 2005. *Security governance and networks: New theoretical perspectives in transatlantic security*. Cambridge Review of International Affairs, [online]. 18(1). pp. 15–30. Available at: DOI: 10.1080/09557570500059514.
- Maddison, Angus, 2005. *Growth and Interaction in the World Economy*. Washington, DC: AEI.
- Morgenthau, H., 1970. *Truth and Power: Essays of a Decade, 1960-70*. N. Y: Praeger Publishers, p. 462.
- Nesadurai, H., 2005. Conceptualising Economic Security in an Era of Globalisation: What Does the East Asian Experience Reveal? *CSGR Working Paper*. 157/05. Institute of Defence and Strategic Studies (IDSS), Nanyang Technological University, February.
- Ohmae, Kenichi. 1990. *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy*. New York: Free Press.
- Osterhammel, Jürgen, 2014. *The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century*, trans. Patrick Camiller, Princeton University Press.
- Panitch, Leon and Sam Gindin, 2012. *The Making of Global Capitalism*. London: Verso.
- Pomeranz, Kenneth, 2000. *The Great Divergence*. Princeton University Press.
- Reich, Robert B., 1991. *The Work of Nations*. New York: Alfred A. Knopf.
- Renner, M. 2002. *The Anatomy of Resource Wars*. Worldwatch Institute. Available at: <<http://www.worldwatch.org/system/files/WP162.pdf>>
- Reznikova, N., Panchenko, V. and Bulatova, O., 2018. The Policy of Economic Nationalism: from Origins to New Variations of Economic Patriotism. *Baltic Journal of Economic Studies*. 4(4). pp. 274–281.
- Robertson, R., 2007. Global Millennialism: A Post-mortem on Secularization. In: Beyer, P., and Beaman, L. (eds.), *Globalization, Culture and Religion*. Leiden: Brill. pp. 9–34.
- Russett, B., 1993. *Grasping the Democratic Peace*. Princeton: Princeton University Press.
- Sandu Cuterela, 2012. Globalization: Definition, Processes and Concepts Revista. *Română de Statistică*. (4). pp. 137–146.
- Simpson, Gerry, 2004. *Great Powers and Outlaw States: Unequal Sovereigns in the International Legal Order*. Cambridge University Press.
- Statista. Available at: <https://www.statista.com/statistics/732247/worldwide-research-and-development-gross-expenditure-top-countries/>
- Teschke, Benno, 2003. *The Myth of 1648*. London: Verso.
- UNCTAD, 2021. Gross domestic product. Available at: <https://unctad.org/system/files/official-document/tdstat46_en.pdf>
- Wæver, O., 1989. Security, the Speech Act: Analyzing the Politics of a Word. *Working Paper 19*. Copenhagen: Center for Peace and Conflict Research.
- Wæver, O., 1995. Securitisation and Desecuritisation, In: R. D. Lipschutz (ed.) *On Security*. New York: Columbia University Press.
- Wæver, O., 1996. European Security Identities, *Journal of Common Market Studies*, 34(1), pp. 103–132.
- Walt, S., 1991. The renaissance of security studies. *International Studies Quarterly*. 35(2). pp. 211–239, [online]. Available at: <<https://users.metu.edu.tr/utuba/Walt%20Renaiss.pdf>> [Accessed 5 December 2021].

- Wolfers, A., 1952. «National security» as an ambiguous symbol. *Political Science Quarterly*, 67(4), pp. 481–502.
- Wright, T. and Fellow, 2021 *Prepared Testimony to the Senate Armed Services Committee Hearing on Global Security Challenges and Security*. Available at: <https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/Wright_03-02-21.pdf>

References

- Ackroyd, P., & Marsden, S., 2006. Enhancing security culture – simple, effective approaches to making improvement. *Greenstreet Berman*. (151), pp. 479–501. Available at: <<https://www.icheme.org/media/9820/xix-paper-32.pdf>>
- AG Global strategies, 2021. Global Security Threats. Threats we all face around the world. [online]. Available at: <<https://www.ag-globalstrategies.com/global-security-threats>> [Accessed 5 December 2021].
- Armstrong, David, 1998. Globalization and the Social State. *Review of International Studies*, 24(4), pp. 461–478.
- Ballantyne, Tony and Antoinette Burton, 2012. Empires and the Reach of the Global, In: Emily S. Rosenberg (ed.), *A World Connecting, 1870–1945*. Cambridge, MA: Belknap Press, pp. 285–434.
- Barkawi, T., 2011. From war to security: Security studies, the wider agenda and the fate of the study of war. *Millennium: Journal of International Studies*. 39(3), pp. 701–716. Available at: DOI:10.1177/0305829811400656.
- Beck, U., 2009. Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision. *Constellations*, 16(1), p. 3–22.
- Bek, U., 1994. *Ot yndustrialnoho obshchestva k obshchestvu ryska*. [From industrial society to risk society]. *Thesis*. (5), pp. 161–168. (In Russian).
- Bek, U., 2001. *Chto takoe hlobalyzatsyia?* [What is globalization?]. Moskva, pp. 26–28. (In Russian).
- Bulatova, O. V., 2012. *Rehionalna skladova hlobalnykh intehratsiinykh protsesiv*. [Regional component of global integration processes]. Donetsk: DonNU. (in Ukrainian).
- Bulatova, O., Osaulenko, O. and Zakharova, O., 2021. Monitoring and evaluation of the level of development of the European regional security complex. *Baltic Journal of Economic Studies*. 7(1), pp. 27–38. Available at: DOI: 10.30525/2256-0742/2021-7-1-27-38.
- Bulatova, Olena, Trofymenko, Mykola, Karpenko, Oleksandr and Fedorov Eduard, 2020. The external component of national economic security. *Przegląd Strategiczny*. (13), pp. 425–437. DOI: 10.14746/ps.2020.1.26 (*Scopus*).
- Burbank, Jane and Frederick, Cooper, 2010. *Empires in World History*. Princeton University Press.
- Buzan, B., Wæver, O. and Wilde, J., 1997. *Security: A new framework for analysis*. Boulder, CO.
- Buzan, Barry and Gonzalez-Pelaez, Ana, 2009. *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Buzan, Barry and Lawson, George, 2013. The Global Transformation: The Nineteenth Century and the Making of Modern International Relations. *International Studies Quarterly*, 57(3), pp. 620–634.
- Buzan, Barry and Little, Richard, 2000. *International Systems in World History*. Oxford University Press.
- Buzan, Barry, 2007 [1991]. *People, States and Fear*. Colchester: ECPR Press.
- Buzan, B., 1983. *People, states and fear: National security problem in international relations*, [online]. Brighton : Wheatsheaf Books LTD. Available at:

- <<https://www.cusb.ac.in/images/cusb-files/2020/el/psc/11-Abhay%20Kr-MA-IV%20Sem.pdf>> [Accessed 5 December 2021].
- Caballero-Anthony, M., 2016. Understanding Non-traditional Security. In M. Caballero-Anthony (ed.) *Introduction to the Non-Traditional Security Studies. A Transnational Approach*. London: Sage Publications, pp. 3–19.
- Castells, Manuel, 1993. The International Economy and the New International Division of Labor. In: Martin, Carnoy, Stephen, Cohen and Fernando Herique, Cardoso, eds., *The New Global Economy in the Information Age: Reflections on our Changing World*. University Park, Pa.: The Pennsylvania State University Press.
- Clark, Ann Marie, 1995. Non-Governmental Organizations and their Influence on International Society. *Journal of International Affairs*. 48(2), pp. 507–525.
- Clark, Ian, 2007. *Legitimacy in International Society*. Oxford University Press.
- Darwin, John, 2007. *After Tamerlane: The Rise and Fall of Global Empires, 1400–2000*. London: Penguin.
- Demydova, O., 2020. *ООН: Число беженцев в мире достигло почти 80 млн человек* [UN: The number of refugees in the world has reached almost 80 million], [online]. Available: <<https://p.dw.com/p/3dxYs>> [The application date is 5 December, 2021]. (In Russian).
- Doyle, M., 1986. Liberalism and World Politics. *American Political Science Review*. 80(4), pp. 1151–1163.
- Friedman, Thomas L., 1999. *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*. New York: Farrar, Straus, Giroux.
- Geis, Anna, 2013. The “Concert of Democracies”: Why Some States are More Equal than Others. *International Politics*. 50(2), pp. 257–277.
- Global Risks Report, 2017. *World Economic Forum*: official website. 2017. Available at: <<https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2017>>
- Global terrorism index, 2020. *Measuring the impact of terrorism*. Available at: <https://visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2020/11/GTI-2020-web-1.pdf>
- Global trade alert, 2022. *Global dynamics*. Available at: https://www.globaltradealert.org/global_dynamics/day-to_0208
- Gunnella, V. and Quaglietti, L., 2019. The economic implications of rising protectionism: a euro area and global perspective. *Economic Bulletin Articles, European Central Bank*, (3). Available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/articles/2019/html/ecb.ebart201903_01~e589a502e5.en.html>
- Held, David, Anthony McGrew, David Goldblatt and Jonathan Perraton, 1999. *Global Transformations*. Cambridge: Polity Press.
- Hrybinenko, O. M., 2020. *Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку : монографія*. [International economic security in the context of sustainable development: monograph]. Dnipro : Serednyak T. K. (in Ukrainian).
- Hurrell, Andrew, 2007. *On Global Order: Power, Values and the Constitution of International Society*. Oxford University Press.
- Ikenberry, John and Anne-Marie Slaughter, 2006. *Forging a World of Liberty Under Law: U.S. National Security in the 21st Century*. Princeton: Princeton Project Papers, Woodrow Wilson School of Public and International Affairs.
- Jimenez, M., Roig, M., 2021. A new global deal must promote economic security. United Nations. Department of Economic and Social Affairs Social Inclusion, [online]. Available at: <https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/PB_90.pdf> [Accessed 5 December 2021].
- Krahmann, E., 2005. *Security governance and networks: New theoretical perspectives in transatlantic security*. *Cambridge Review of International Affairs*, [online]. 18(1). pp. 15–30. Available at: DOI: 10.1080/09557570500059514.

- Maddison, Angus, 2005. *Growth and Interaction in the World Economy*. Washington, DC: AEI.
- Morgenthau, H., 1970. *Truth and Power: Essays of a Decade, 1960-70*. N. Y: Praeger Publishers, p. 462.
- Nesadurai, H., 2005. Conceptualising Economic Security in an Era of Globalisation: What Does the East Asian Experience Reveal? *CSGR Working Paper*. 157/05. Institute of Defence and Strategic Studies (IDSS), Nanyang Technological University, February.
- Ohmae, Kenichi. 1990. *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy*. New York: Free Press.
- Osterhammel, Jürgen, 2014. *The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century*, trans. Patrick Camiller, Princeton University Press.
- Panchenko, V. H., 2018. *Hlobalni vymiry neoproteksionizmu: teoriia i praktyka*. [Global dimensions of neoprotectionism: theory and practice]. Kyiv: Ahrar Media Hrup. (in Ukrainian).
- Panitch, Leon and Sam Gindin, 2012. *The Making of Global Capitalism*. London: Verso.
- Parakhonskyi, B. O., Yavorska, H. M. ta Reznikova, O. O., 2013. *Mizhnarodne bezpekove seredovyshe: vyklyky i zahrozy natsionalnii bezpetsi Ukrainy*. [International security environment: challenges and threats to Ukraine's national security]. Kyiv : NISS. (in Ukrainian).
- Pomeranz, Kenneth, 2000. *The Great Divergence*. Princeton University Press.
- Reich, Robert B., 1991. *The Work of Nations*. New York: Alfred A. Knopf.
- Renner, M. 2002. *The Anatomy of Resource Wars*. Worldwatch Institute. Available at: <<http://www.worldwatch.org/system/files/WP162.pdf>>
- Reznikova, N., Panchenko, V. and Bulatova, O., 2018. The Policy of Economic Nationalism: from Origins to New Variations of Economic Patriotism. *Baltic Journal of Economic Studies*. 4(4). pp. 274–281.
- Reznikova, N. V., 2018. *Ekonomichna neozalezhnist krain v umovakh hlobalnykh transformatsii: monohrafiia*. [Economic independence of countries in the conditions of global transformations: monograph]. Kyiv: Ahrar Media Hrup. (in Ukrainian).
- Robertson, R., 2007. Global Millennialism: A Post-mortem on Secularization. In: Beyer, P., and Beaman, L. (eds.), *Globalization, Culture and Religion*. Leiden: Brill. pp. 9–34.
- Russett, B., 1993. *Grasping the Democratic Peace*. Princeton: Princeton University Press.
- Sandu Cuterela, 2012. Globalization: Definition, Processes and Concepts Revista. *Română de Statistică*. (4). pp. 137–146.
- Shchorichnyk SIPRI, 2021. *Ozbroiennia, rozzbroiennia ta mizhnarodna bezpeka*. [Armament, disarmament and international security]. Available at: <https://razumkov.org.ua/images/sipri/SIPRI_2021_ukr.pdf> (in Ukrainian).
- Simpson, Gerry, 2004. *Great Powers and Outlaw States: Unequal Sovereigns in the International Legal Order*. Cambridge University Press.
- Statista. Available at: <https://www.statista.com/statistics/732247/worldwide-research-and-development-gross-expenditure-top-countries/>
- Teschke, Benno, 2003. *The Myth of 1648*. London: Verso.
- UNCTAD, 2021. Gross domestic product. Available at: <https://unctad.org/system/files/official-document/tdstat46_en.pdf>
- Vallerstain, Y., 2003. Konets znakomoho myra: Sotsyolohyia XXI v. [The End of the Known World: Sociology of the 21st Century]. Translated from English by V. Ynozemtseva. M.: Lohos. (In Russian).
- Wæver, O., 1989. Security, the Speech Act: Analyzing the Politics of a Word. *Working Paper 19*. Copenhagen: Center for Peace and Conflict Research.
- Wæver, O., 1995. Securitisation and Desecuritisation, In: R. D. Lipschutz (ed.) *On Security*. New York: Columbia University Press.

- Wæver, O., 1996. European Security Identities, *Journal of Common Market Studies*, 34(1), pp. 103–132.
- Walt, S., 1991. The renaissance of security studies. *International Studies Quarterly*. 35(2). pp. 211–239, [online]. Available at: <<https://users.metu.edu.tr/utuba/Walt%20Renaiss.pdf>> [Accessed 5 December 2021].
- Wolfers, A., 1952. «National security» as an ambiguous symbol. *Political Science Quarterly*. 67(4). pp. 481–502.
- Wright, T. and Fellow, 2021 *Prepared Testimony to the Senate Armed Services Committee Hearing on Global Security Challenges and Security*. Available at: <https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/Wright_03-02-21.pdf>
- Yurchyshyn, V. red., 2017. Vyklyky i ryzyky rozghortannia kryzovykh protsesiv v Ukraini ta napriamy ekonomichnoi polityky yikh zapobihannia. [Challenges and risks of unfolding crisis processes in Ukraine and directions of economic policy for their prevention]. Kyiv: Zapovit. Available at: <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_vuklyky_ryzyky.pdf> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 10.05.2022 р.

S. Sarbash

GLOBAL TRANSFORMATION AND MODERN TRENDS OF SECURITY ENVIRONMENT DEVELOPMENT

The paper touches upon the issue of global transformation and modern trends in the development of the security environment. The study contains an overview of the process of globalization and global transformation, which is inherently a contradictory process, in the conditions of which the characteristics of contacts between social groups change and spatial connections are investigated, as well as the rationale for the modern hierarchy of levels of economic security, types of conflicts and the geography of their coverage. The intensification of scientific and technological progress and increased interaction between societies characterize the global transformation. Either the improvement of transport and communication systems or the intensification of trade create a more built-in global order in society. Global transformation is of no small importance for understanding the trends of international relations and the main features of the modern global order. The global division of labour, thanks to the development of production technologies, contributes to the renewal of the processes of economic globalization and the determination of its positive and negative trends. The ability of national economies to respond flexibly to global transformational processes leads to the timely adaptation of state institutions to the needs of market policy. In order to ensure a high level of competitiveness of national producers, national governments are increasingly using various instruments of a protective, stimulating, discriminatory and restrictive nature that affect economic activity. The scale of global peace and security is expanding, they have many risks and threats, and the management architecture of modern global security is a huge and fragmented system that is not able to cope with the latest trends.

Key words: globalization, global transformation, security environment, transnational relations.

УДК 336:338

М. В. Савченко

У. П. Братчук

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТУРИ

Статтю присвячено визначенню глобальних трендів трансформації світової фінансової архітектури. Розглянуто погляди вчених на термін «світова фінансова архітектура», вивчено інституційний та економічний аспект цього терміну в контексті фінансової глобалізації.

Визначено, що глобальна економіка знаходиться на етапі значних фінансових та валютних криз, що супроводжуються слабкістю фінансового сектора в країнах з ринками, що розвиваються, збільшенням чисельності офішорних фінансових центрів, обмеженням можливості міжнародних інститутів у наданні фінансової підтримки країнам, що розвиваються тощо.

Обґрунтовано, глобальна фінансова архітектура та необхідність її трансформаційних зрушень напряду залежить від тенденцій на світовому фінансову ринку та стабільності світової економіки, яка останніми роками переживає кризові явища.

Надано аналіз тенденцій світових цін на сировинні товари, що детермінує високу інфляцію споживчих цін, яка є особливо високою в країнах, що розвиваються. Визначено, що національні регулятори розвинених країн застосовують більш жорстку монетарну політику та згортають заходи підтримки економіки.

Зроблено висновок, що ситуація на світових товарних ринках, висока інфляція, зростання вартості запозичень і слабше зростання провідних економік суттєво підривають перспективи зростання країн, що розвиваються. Ця група країн знаходиться у більш несприятливому стані, ніж інші і підривають глобальну стабільність світової фінансової архітектури. Необхідним є проведення стабілізаційних заходів якщо показники інфляції будуть зростати не лише в країнах, що розвиваються, але й у розвинених країнах також, чий дестабілізаційний вплив на глобальну економічну систему буде більш вражаючим.

Ключові слова: *глобалізація, фінанси, фінансова архітектура, інфляція, ключова ставка центрального банку, монетарна політика.*

DOI 10.34079/2226-2822-2022-12-23-100-108

Постановка проблеми. Однією з найважливіших особливостей розвитку сучасного світу є глобалізація. Процеси глобалізації впливають на найрізноманітніші аспекти нашого життя – економіку, політику, культуру, ідеологію, безпеку, навколишнє середовище. Економічний вимір глобалізації включає в себе набагато збільшені за останні десятиліття міждержавні потоки товарів і послуг, капіталу та інформації, а також інтернаціоналізацію виробничих процесів та мобільність людей в міжнародному масштабі. У цілому, глобалізацію світової економіки можна охарактеризувати як посилення взаємозалежності національних економік, взаємовплив і взаємопереплетення різних сфер і процесів у світовому господарстві.

Процесу становлення глобальної економіки та фінансової глобалізації не можна уникнути. Фінансова глобалізація виступає детермінантом глобалізаційних процесів, вона якісно й кількісно змінює інституційне середовище світової фінансової системи. Характерною особливістю фінансової глобалізації є можливість вільного руху

фінансового капіталу, становлення єдиного ринку та тісна взаємодія країн. Під впливом загальносвітових трансформацій змінюється і глобальна фінансова архітектура. Питання визначення сучасних глобальних трендів цих трансформацій є актуальним для світу загалом та України зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням структури та тенденцій світової фінансової архітектури присвячено роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, таких, як А. Вожжова (Вожжов та Гринько, 2012), М. Житар (Житар, 2019), Т. Повод (Повод та Адвокатова, 2020), М. Савченко (Савченко та Братчук, 2022) та інші. Однак, завжди актуальним залишається питання сучасних глобальних трендів світової фінансової архітектури.

Метою дослідження є визначення глобальних трендів світової фінансової архітектури.

Виклад основного матеріалу. Термін «світова фінансова архітектура» з'явився у 1990-х роках в умовах посилення кризових явищ і необхідності підвищення ефективності контролю за ситуацією на фінансових ринках. Світова (міжнародна) фінансова архітектура – це сукупність визнаних міжнародних стандартів і принципів функціонування фінансового сектора, а також засобів діагностики його ефективності. Йдеться насамперед про низку правил, які використовують для оцінювання стабільності фінансових ринків та їх секторів (Савченко та Братчук, 2022).

Уперше термін «фінансова архітектура» був озвучений під час виступу президента США Б. Клінтона в Нью-Йоркській раді із зовнішніх зв'язків (New York's Council on Foreign Relations) у вересні 1998 року. Тоді він закликав країни Великої сімки адаптувати міжнародну фінансову архітектуру до ХХІ століття. Майже тоді сценарій реформування світового валютного порядку був викладений міністром фінансів Великобританії Г. Брауном у статтях «Нова глобальна фінансова архітектура» (стаття Дж. Сороса під такою ж назвою була опублікована в «Вопросах економіки» наприкінці 2000 року) і «Будівництво міцної світової фінансової системи».

Можна погодитися з думкою А. Вожжова, який вважає, що архітектура сама по собі включає не лише «регулятор» фінансових процесів (інститути), а й структури (організації), що визначають вектор і стандарти регулювання. У багатьох визначеннях відсутні елементи ринкової системи, діяльність яких організовується за певною схемою і в сукупності з регламентуючими організаціями та заходами формує нову архітектуру фінансового простору: фінансові установи й агенти (суб'єкти підприємництва й населення), а також ринки, на яких вони функціонують, та їхні взаємозв'язки (Вожжов та Гринько, 2012).

Український дослідник М. Житар пропонує розглядати поняття «фінансова архітектура економіки», з одного боку, як інституційну матрицю національної фінансової системи із чітко вибудованою конструкцією упорядкованих складових компонентів, функціональних взаємозв'язків між ними, питомої ваги та пропорцій організаційних, фінансово-економічних та інституціональних відносин у загальній ємності національної економіки з урахуванням впливу змін зовнішнього середовища; з іншого – як сукупність інститутів, норм, правил, законів, домовленостей тощо – соціальних, політичних, формальних і неформальних, за допомогою яких формуються взаємовідносини суб'єктів фінансово-економічної діяльності, що забезпечують ефективне функціонування та стійкість фінансової системи у динаміці розвитку, наведемо власне бачення щодо її структурних компонентів із характеристикою взаємозв'язків між ними (Житар, 2019).

За економічною будовою фінансова архітектура – сукупність державних фінансів, фінанси суб'єктів підприємницького сектора, фінанси домогосподарств, міжнародні фінанси та фінансовий ринок. За організаційно-правовим складом фінансова архітектура –

це сукупність централізованих і децентралізованих фінансів і фінансова інфраструктура, що є більш ємною щодо попереднього виду конфігурації структурних компонентів фінансової архітектури (Лісничук, 2022).

Глобальна економіка та ринки переживають сьогодні незвичайний час. Повторювані глибокі фінансові та валютні кризи; слабкість фінансового сектора в країнах з ринками, що розвиваються; збільшення чисельності офшорних фінансових центрів; обмежені можливості міжнародних інститутів у наданні фінансової підтримки країнам, що розвиваються, в порівнянні з розмірами приватного капіталу; поява нового класу міжнародних інвесторів. Збільшення кількості інвестиційних інститутів, фінансових інструментів і обсягу операцій визначили необхідність реформування світової фінансової системи (Савченко та Братчук, 2022).

Необхідно зазначити наступні недоліки фінансової глобалізації, з якими стикається світова економіка:

- асиметричність результатів для різних груп країн (переваги отримують лише розвинуті країни), що призводить до виникнення конфліктів на регіональному, національному та інтернаціональному рівнях;

- нестабільність світової фінансової системи, що спричиняє регіональну та глобальну нестабільність через взаємозалежність національних фінансових систем на світовому рівні;

- зниження регуляторної ролі національних держав, що підсилює значення наднаціональних утворень та впливу ТНК (Повод та Адвокатова, 2020);

- дестабілізація економіки через масовий відтік капіталу, що призводить до підризу стабільності курсу національної грошової одиниці та зниження золотовалютного резерву;

- зростання світової заборгованості країн за зовнішніми запозиченнями, що призводить до боргової залежності країн-боржників від країн-кредиторів;

- поширення використання офшорних зон у міжнародному бізнесі, що призводить до приховування неоподатковуваних коштів від національного та міжнародного контролю (Довгалюк, 2016).

Світова фінансова архітектура знаходиться під впливом структурних зрушень, важливість яких не тільки в них самих, але й в їх взаємодії, що визначає необхідність перегляду принципів її функціонування. На основі орієнтованого підходу до управління інституційним розвитком як ендегенним процесом, в ході якого процеси, в які вони залучені, можна визначити такі принципи функціонування світової фінансової архітектури:

1. Залучення всіх учасників інституціонального розвитку світової фінансової архітектури в ідентифікацію (визначення) проблеми. Недотримання даного принципу призводить до того, що рішення, яке не спирається на цей принцип, може бути заблоковано на будь-якій стадії інституційного процесу.

2. Зацікавленість усіх учасників інституційного розвитку світової фінансової архітектури у її зміні. Прозорість інституційного розвитку світової фінансової архітектури, у тому числі правил і процедур прийняття рішень та їх реалізації.

3. Захищеність основних цінностей та ключових інтересів учасників інституційного розвитку світової фінансової архітектури.

4. Багатоваріантність форм координації дій учасників інституційного розвитку світової фінансової архітектури (Савченко та Братчук, 2022).

Глобальна фінансова архітектура та необхідність її трансформаційних зрушень на пряму залежить від тенденцій на світовому фінансовому ринку та стабільності світової економіки, яка останніми роками переживає кризові явища.

Світова економіка переживає стабільно високу інфляцію – найвищу за останні десятиліття, на тлі загострення економічної та геополітичної невизначеності та збоїв на

енергетичних і товарних ринках, спричинених пандемією COVID-19 і триваючою війною Росії в Україні. Після світової фінансової кризи, коли інфляційний тиск був приглушений, центральні банки роками підтримували процентні ставки на надзвичайно низькому рівні, а інвестори звикли до середовища з низькою волатильністю.

Глобальна інфляція підживлюється дефіцитом на енергетичних ринках і стає дедалі всеохоплюючою. Це активізувало ужорсточення монетарної політики, яке, утім, за очікуваннями, матиме короткостроковий характер. В умовах збереження шоків пропозиції та посилення світових фінансових умов, яке призвело до пригнічення й так слабкого попиту, протягом кількох кварталів спостерігатиметься глобальна рецесія. Надалі зростання глобального ВВП відновиться, проте залишатиметься млявим через повільне налагодження логістики та слабе пожвавлення світової торгівлі. Ціни на світових товарних ринках під тиском млявого економічного зростання знижуватимуться, однак доволі помірно через обмежене нарощування пропозиції, у тому числі внаслідок агресивних дій Росії.

У 2022 р. економіки країн у Північній Америці та Європі насамперед Центральної та Східній різко сповільнилися, зокрема через війну та пришвидшену нею інфляцію. Китайська економіка також сповільнилася, у тому числі через політику подолання COVID-19. Темпи зростання світової торгівлі у 2022–2023 рр. скоротяться з понад 10 % торік (відновлення після пандемії) до 2,5 % наступного року. У 2023 р. очікується подальше уповільнення найбільших економік світу – США, Євросони та Китаю, причому у деяких країнах Євросони, включно з Німеччиною та Італією, очікується спад.

Сповільнення світової економіки, «зерновий коридор» з України, фактичні та очікувані надходження газу та нафти від альтернативних постачальників знизили ціни на світових товарних ринках із рекордних рівнів першого півріччя 2022 р. (рис. 1). Так, ціни на зернові, включно на пшеницю та кукурудзу, знизилися від рекордних значень першого півріччя, зокрема, завдяки відновленню українського експорту. Очікується, що завдяки продовженню роботи «зернового коридору» та розширенню посівних площ у країнах Південної півкулі пшениця дешевшатиме далі. Ціни на сталь та залізну руду скорочувалися через млявий попит, спричинений сповільненням.

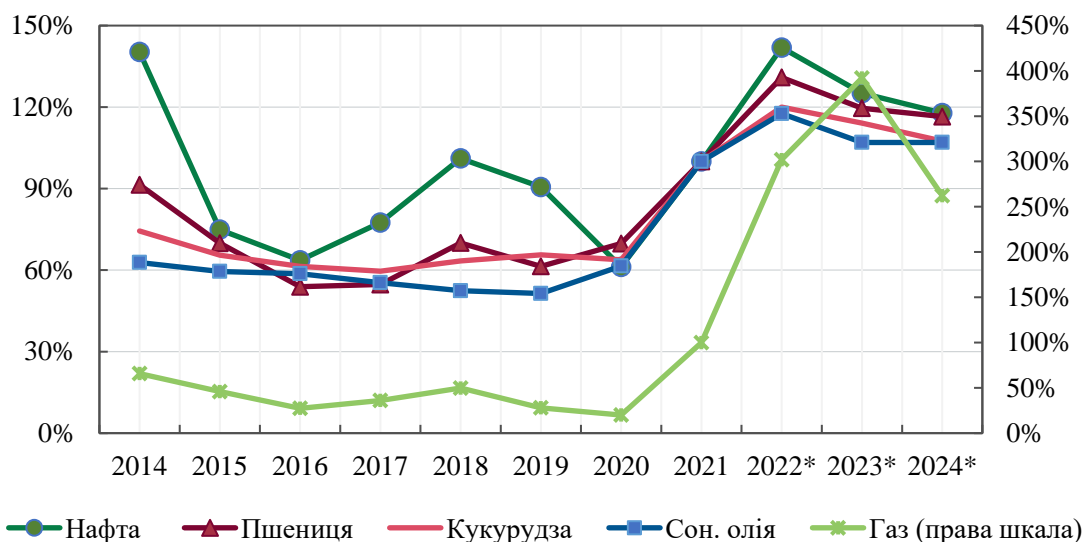

Рисунок 1. Світові ціни на сировинні товари, 2014–2024 рр.
 (2022–2024 рр. – проноз), 2021 = 100 %

Джерело: IMF, 2022.

Динаміка цін на нафту є низхідною передусім через уповільнення світової економіки. Попри російський шантаж, ціни на природний газ у Європі відчутно скоротилися завдяки м'якій погоді восени, заповненню газосховищ, збільшенню постачань з Норвегії та надходжень скрапленого газу (зокрема зі США, Катару, Алжиру та Австралії). Зниження цін на енергоносії є позитивним чинником також для України. Проте з початком холодного сезону ціни залишаються високими і волатильними.

Стабільність та полегшення фінансових умов сприяло економічному зростанню, але воно також сприяло прийняттю ризику та накопиченню фінансової вразливості. Зараз, коли інфляція досягла максимумів за десятиліття (рис. 2), монетарні органи в розвинутих економіках прискорюють темпи нормалізаційної політики, щоб запобігти закріпленню інфляційного тиску та зниженню інфляційних очікувань. Це змусило центральні банки надалі ужорсточувати монетарну політику та згортати заходи підтримки економіки.

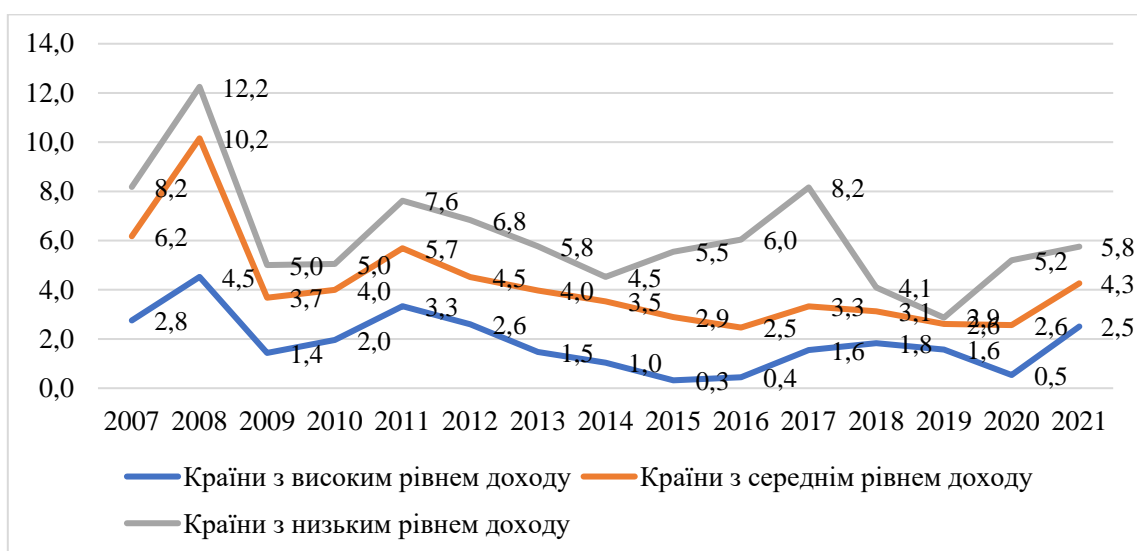

Рисунок 2. Інфляція споживчих цін по групах країн за рівнем доходу, 2007–2021 рр., у % до попереднього року

Джерело: World Bank, 2022

Інфляція в США, попри уповільнення у серпні-вересні, значно перевищує довгострокову ціль, а рівень базової – більше ніж півроку стійко перевищує 5 % р/р. Тому ФРС агресивно підвищувала ставки (до 3–3.25 % у вересні). Очікується, що така політика разом із скороченням балансу активів триватиме й наступного року, але поступово пом'якшиться в міру затухання інфляційних шоків.

Інфляція в Єврозоні надалі зростала, насамперед через подорожчання енергії. Причому високі ціни на енергію були наслідком не лише рекордних цін на природний газ, але й аномально високої маржі переробки дизельного палива та маржі розподілу палива для приватного транспорту. Тому ЄЦБ продовжить підвищення ставок, а цикл посилення може завершитися на 2.25–2.5 %. У міру дії ефекту від посилення монетарної політики та вичерпання факторів пропозиції інфляція знизиться, але досягне цілі лише наприкінці 2024 року (IMF, 2022).

Інфляція в країнах, що розвиваються, також стрімко зростала, що спонукало їх центральні банки пришвидшити посилення монетарної політики. Натомість цикл посилення окремими ЦБ країн ЦСС, ймовірно, підійшов до завершення, зокрема в Угорщині, Польщі та Чехії. Утім, зростаючий тиск на валюти цих країн, зокрема внаслідок рішучих дій ФРС, може спонукати ЦБ відновити підвищення ставок. Винятками залишилися ЦБ Росії,

Туреччини, Китаю. Також усе більше країн, що розвиваються, визнають, що в короткостроковому періоді займуть вичікувальну позицію для аналізу впливу проведеного посилення на макроекономічну ситуацію в країні.

Більшість монетарних органів у всьому світі продовжують посилювати політику для приборкання інфляції та відновлення цінової стабільності. Державні регулятори у країнах, що розвиваються, почали підвищувати процентні ставки на початку 2021 р., та у 2022 р. продовжують цю політику на тлі зростання інфляції та валютного тиску, хоча й із значними регіональними відмінностями. У розвинутих економіках центральні банки прискорили нормалізацію. На ринках, що розвиваються, де політики вже почали підвищувати процентні ставки в 2021 р., посилення продовжувало йти в ногу зі зростанням інфляції та валютним тиском, який посилювався вищими ставками в Сполучених Штатах та інших країнах (рис. 3). Глобальна грошово-кредитна політика стала жорсткішою, кількість центральних банків, які підвищили облікову ставку, помітно зросла, але деякі відмінності заслуговують на увагу.

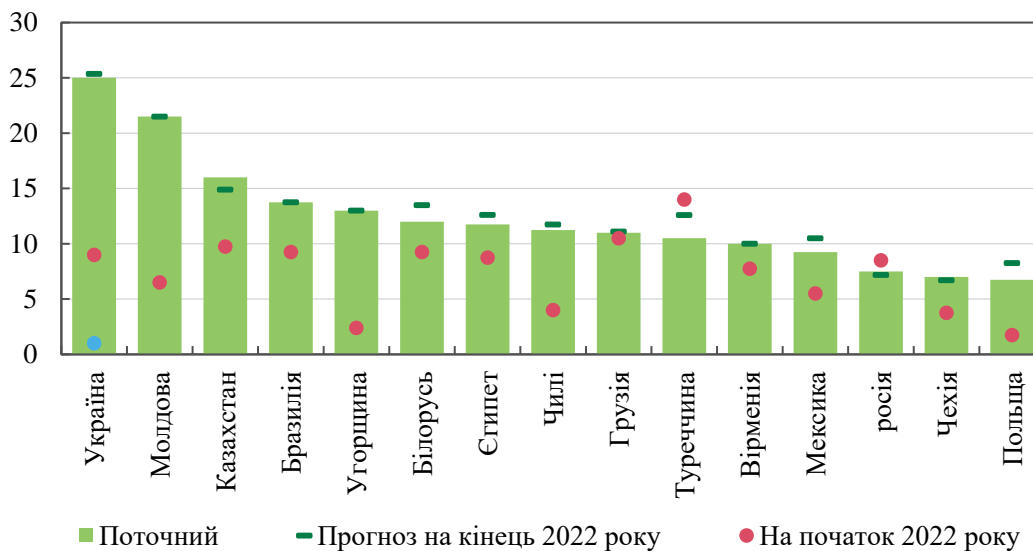

Рисунок 3. Ключові процентні ставки в окремих країнах, що розвиваються, %, 2022 р. – 2023 р. (прогноз)

Джерело: НБУ

Цикл посилення політики Федеральної резервної системи є лідером інших центральних банків у розвинутих економіках. Навпаки, в Японії контроль кривої дохідності продовжується. Серед ринків, що розвиваються, пом'якшення політики Народного банку Китаю різко відрізняється від інших країн. Зміцнення долара США може сприяти інфляційному тиску в деяких країнах і призвести до подальшого посилення політики в деяких країнах (IMF, 2022).

Висока інфляція, зростання вартості запозичень і слабше зростання провідних економік суттєво підривають перспективи зростання країн, що розвиваються. Ця група країн знаходиться у більш несприятливому стані, ніж інші і підриваються глобальну стабільність світової фінансової архітектури.

Тривалий період сприятливих фінансових умов призвів до стрімкого нарощування зовнішнього боргу урядами та нефінансовими компаніями переважно в іноземній валюті (становить близько 80 %). Однак більшість країн, що розвиваються накопичили достатні резерви для покриття потреб у зовнішньому фінансуванні. Лише у Туреччині та Аргентині, як і під час попередніх криз, обсяг резервів менший, ніж короткостроковий

зовнішній борг. Проте розширення дефіциту поточного рахунку через зростання цін на енергоносії та продовольство створює ризики й для багатьох інших країн, що розвиваються, зокрема Єгипту, Румунії, Грузії. Ще вразливішими є прикордонні ринки, зокрема Туніс, Ефіопія, Кенія, Гана, а Шрі-Ланка вже оголосила дефолт. Загалом 25 % країн, що розвиваються та 60 % країн із низьким доходом мають високий ризик або вже у стані боргової кризи.

У міру деескалації війни в Україні та налагодження глобальної логістики поживляться споживання та інвестиції, що призведе до активного відновлення економік країн, що розвиваються. Натомість у Китаї зниження попиту внаслідок жорстких карантинів, скорочення виробництва в енергоємних галузях і посилення рецесії в секторі житлової нерухомості стримуватимуть зростання економіки на прогнозованому горизонті попри суттєву державну підтримку.

За поточного ужорсточення світових фінансових умов за наявних масштабних боргового навантаження й розбалансованих бюджетних дефіцитах, виражена макроекономічна і фіскальна політика є ключовими чинниками послаблення негативного зовнішнього впливу.

Воєнна ситуація в Україні безумовно впливає на світові ринки. Масштаб та затяжний характер війни в Україні надалі підвищують ризики для світової економіки. Посилена війною глобальна інфляція та відповідне ужорсточення монетарної політики сповільнюють економіки та загрожують рецесією ключовим партнерам України. Проте фінансова, військова та гуманітарна допомога Україні лише посилюється, як і санкційний тиск на Росію. Ціни на світових товарних ринках дещо знизилися після рекордних рівнів першого півріччя 2021 р. та стабілізувались.

Висновки. Таким чином, на засадах проведеного дослідження можна зробити висновок, що у 2021–2022 рр. світова фінансова архітектура знаходиться у кризовому стані, що був викликаний спочатку пандемією COVID-19 з подальшим зниженням ділової активності, а у 2022 р. військовими діями Російської Федерації в Україні. Сучасні трансформаційні процеси у глобальній фінансовій системі направлені на нівелювання результатів зазначених кризових явищ. Передусім, найбільшою проблемою є стабільно висока інфляція – найвища за останні десятиліття, на тлі загострення економічної та геополітичної невизначеності та збоїв на енергетичних і товарних ринках. На сьогоднішній день, найбільш постраждалими є країни, що розвиваються, проте значні показники інфляції також і у розвинених країнах. Дії національних фінансових регуляторів направлені на підтримку монетарної стабільності та попиту на національних та глобальних ринках. З іншого боку, інститути глобальної фінансової архітектури для підтримки стабільності світової фінансової системи мають бути готові проводити відповідні стабілізаційні заходи у разі, якщо показники інфляції будуть зростати не лише в країнах, що розвиваються, але й у розвинених країнах також, чий дестабілізаційний вплив на глобальну економічну систему буде більш вражаючим.

Бібліографічний список

- Вожжов, А. та Гринько, О., 2012. Про архітектуру фінансового стимулювання економічного зростання. *Вісник НБУ*, 5, с. 22–29.
- Довгалюк, В. В., 2016. Роль фінансової глобалізації у розвитку фінансового ринку. *Ефективна економіка*, 7. Доступно за: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_7_26> [Дата звернення 2 вересня 2022].
- Житар, М. О., 2019. Фінансова архітектура національної економіки: конфігурація та структурні компоненти. *Проблеми економіки*, 3(41). DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-194-201>

- Ліснічук, О. А., 2022. Особливості та наслідки фінансової глобалізації в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал*. 25(53), с. 95–101. Острог: Вид-во НаУОА.
- Повод, Т. М. та Адвокатова, Н. О., 2020. Сучасні тенденції фінансової глобалізації «Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка», 3, с. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.3.3>
- Савченко, М. та Братчук, У., 2022. Концептуальні засади інституційного розвитку світової фінансової архітектури [online]. *Галицький економічний вісник*, 2(75), с. 112–121. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.02
- IMF, 2022. *Global financial stability report. Navigating the High-Inflation Environment* [online]. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2022/10/11/global-financial-stability-report-october-2022> [Дата звернення 5 вересня 2022].
- World Bank, 2022. *World development indicators* [online]. Available at: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> [Дата звернення 5 вересня 2022].

References

- Dovhalyuk, V. V., 2016. Rol' finansovoyi hlobalizatsiyi u rozvytku finansovoho rynku [The role of financial globalization in the development of the financial market]. *Efektivna ekonomika*, 7, Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_7_26 [Accessed 2 September 2022] (in Ukrainian).
- IMF, 2022. *Global financial stability report. Navigating the High-Inflation Environment* [online]. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2022/10/11/global-financial-stability-report-october-2022> [Accessed 5 September 2022].
- Lisnichuk, O. A., 2022. Osoblyvosti ta naslidky finansovoi hlobalizatsii v Ukraini. [Peculiarities and consequences of financial globalization in Ukraine]. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". "Economics" series: a scientific journal*, 25(53), p. 95–101. Ostrog: NaUOA (in Ukrainian).
- Povod, T. M. and Advokatova, N. O., 2020. Suchasni tendentsiyi finansovoyi hlobalizatsiyi [Modern trends of financial globalization]. *Tavriysky scientific bulletin. Series: Economy*, 3, p. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.3.3> (in Ukrainian).
- Savchenko, M. and Bratchuk, U., 2022. Kontseptualni zasady instytutsiinoho rozvytku svitovoi finansovoi arkhitektury [Conceptual fundamentals of institutional development of world financial architecture]. *Galician economic journal*, 75(2), pp. 112–121 (in Ukrainian).
- Vozhzhov, A. and Grynko, O., 2012. Pro arkhitekturu finansovoho stymuliuвання ekonomichnoho zrostannia [About the architecture of financial stimulation of economic growth]. *Bulletin of the NBU*, 5, p. 22–29 (in Ukrainian).
- World Bank, 2022. *World development indicators* [online]. Available at: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> [Accessed 5 September 2022]
- Zhitar, M. O., 2019. Finansova arkhitektura natsionalnoi ekonomiky: konfihuratsiia ta strukturni komponenty. [Financial architecture of the national economy: configuration and structural components]. *Problems of the economy*, 3(41). DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-194-201> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 10.05.2022 р.

M. Savchenko
U. Bratchuk

GLOBAL TRENDS OF TRANSFORMATION OF WORLD FINANCIAL ARCHITECTURE

The article is devoted to the determination of global trends of the world financial architecture transformation. The views of scientists on the term "world financial architecture" were considered, the institutional and economic aspect of this term was studied in the context of financial globalization.

It was determined that the global economy is at the stage of significant financial and currency crises. This is accompanied by the weakness of the financial sector in emerging markets, the increase in the number of offshore financial centres, the limitation of the international institutions' ability to provide financial support to developing countries, etc.

Reasonably, the global financial architecture and the need for its transformational shifts directly depends on the trends in the world financial market and the stability of the world economy, which has been experiencing crisis phenomena in recent years.

The global economy is experiencing persistently high inflation, the highest in last decade, amid heightened economic and geopolitical uncertainty and disruptions in energy and commodity markets caused by the COVID-19 pandemic and Russia's ongoing war in Ukraine.

An analysis of world commodity price trends is provided. It determines the high inflation of consumer prices, that is especially high in developing countries. It was determined that the national regulators of developed countries apply a stricter monetary policy and curtail measures to support the economy.

It was concluded that the situation on the world commodity markets, high inflation, the increase in the cost of borrowing and the weaker growth of the leading economies significantly undermine the growth prospects of developing countries with emerging markets. This group of countries is in a more unfavourable condition than others and undermines the global stability of the world financial architecture. It is necessary to carry out stabilization measures if inflation indicators will grow not only in developing countries, but also in developed countries, whose destabilizing effect on the global economic system will be more impressive.

Key words: globalization, finance, financial architecture, inflation, key rate, monetary policy.

УДК 330.8 : 339.97

А. В. Шлапак

ГЛОБАЛЬНІ ФІНАНСОВІ ЦИКЛИ І ПРОБЛЕМА РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ПОТОКІВ КАПІТАЛУ: РОЛЬ БАНКІВ І МАКРОПРУДЕНЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У ПРОТИДІЇ КРИЗАМ

Загострення кризових процесів у світовій фінансовій системі продукує запит на пошук інструментів усунення системного ризику глобальної нестабільності, що виникає насамперед через взаємодію між глобальним фінансовим циклом, ключовими глобальними факторами (глобальний ризик та монетарна політика в основних економіках) та транскордонною діяльністю банків. Ситуація у грошово-кредитній та фінансовій сферах країн з великими відкритими економіками здійснює потужний вплив на економічну кон'юнктуру, загострюючи асиметрії взаємодії в глобальних масштабах, що актуалізує перед макропруденційними органами країн з малими відкритими економіками необхідність вжиття превентивних заходів для збереження внутрішньої рівноваги від руйнівних наслідків кризових процесів в ключових економіках світу. У статті здійснено комплексний аналіз підходів до обґрунтування каналів взаємовпливу внутрішнього фінансового циклу, глобального фінансового циклу і макропруденційної політики, а також оцінка потенціалу останньої у згладжуванні проциклічних процесів із метою стимулювання економічного зростання. Визначено взаємозалежність глобальних банків від динаміки глобального фінансового циклу і навпаки, адже глобальні банки визначають специфіку проявів останнього, з огляду на спосіб, в який вони керують своєю ліквідністю у глобальному масштабі, тим самим сприяючи міжнародній трансмісії шоків. Встановлено, що існування внутрішнього ринку капіталу для глобальних банків загострює міжнародне поширення внутрішніх потрясінь ліквідності через ефект стратегічної взаємодоповнюваності, який виникає в результаті стратегічної взаємодії між банками, іншими фінансовими установами та агентами, які можуть посилювати системну вразливість під час підйомів і під час спадів внаслідок посилення конкуренції між банками. Виявлено, що вплив глобального фінансового циклу на внутрішнє фінансове середовище банків та фінансових установ через механізми зовнішніх зобов'язань національних банків та визначення вартості фінансування, відбивається на доступності запозичень для компаній та домогосподарств. Це означає, що економіка країн із малою відкритою економікою більш вразлива до зовнішніх потрясінь та знаходиться під впливом умов фінансування, що визначаються у світових фінансових центрах. За цих умов динаміка глобальної ліквідності обмежує ефективність національної грошово-кредитної політики, а відтак затребуваність дієвої міжнародної координації макропруденційної політики набуває ще більшої нагальності. Необхідність перегляду грошово-кредитної політики з міркувань підвищення її спроможності нівелювати ризики фінансової нестабільності залежать від: (1) ефективності макропруденційної політики (наприклад, здатності управляти фінансовим циклом); (2) внеску грошово-кредитної політики (включаючи її традиційні та нетрадиційні інструменти) у загострення фінансової нестабільності; (3) ступеня незалежності грошово-кредитної політики, особливо під час кризи.

Ключові слова: *глобальний фінансовий цикл, глобальні банки, фінансова система, міжнародні потоки капіталів, макропруденційна політика, грошово-кредитна політика, системний ризик, країни з великими і малими відкритими економіками.*

DOI 10.34079/2226-2822-2022-12-23-109-119

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Науковий інтерес до осмислення макропруденційної політики зростає на тлі загострення кризових процесів у світовій фінансовій системі, що продукує запит на пошук інструментів усунення системного ризику. Посилення ролі макропруденційної політики відбувається як на рівні міжнародних регуляторів, до числа яких відносимо Міжнародний валютний фонд, Раду з питань фінансової стабільності, Банк міжнародних розрахунків, так і на рівні національних регуляторів. Емпіричний досвід свідчить, що хоча в періоди світових фінансових криз процес глобальної фінансової інтеграції і сповільнюється, існуючий ступінь фінансових взаємозв'язків між економіками значно вищий, ніж у найстабільніші періоди в минулому столітті. Загальновизнаним є існування тісного взаємозв'язку між глобальним фінансовим циклом (ГФЦ) та грошово-кредитною політикою країн із провідними економіками, як то США. Міжнародні потоки капіталу, що спрямовуються на ринки країн-членів ЄС, демонструють переважно позитивну кореляцію із міжнародними потоками капіталу до інших регіонів із розвиненими фінансовими центрами, що також надає аргументи на користь концепції глобального фінансового циклу. Ситуація у грошово-кредитній та фінансовій сферах країн з великими відкритими економіками здійснює потужний вплив на глобальну економічну кон'юнктуру, загострюючи асиметрії взаємодії в глобальних масштабах, що актуалізує перед макропруденційними органами країн з малими відкритими економіками необхідність вжиття превентивних заходів для збереження внутрішньої рівноваги від руйнівних наслідків кризових процесів в ключових економіках світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз процесів міжнародної синхронізації фінансових циклів у країнах G7 доводить важливість глобальних факторів, що пояснюють особливості динаміки ГФЦ (Eller, Huber and Schuberth, 2018), які, серед іншого, вимірюються індикаторами глобального неприйняття ризику (Rebucci and Ma, 2019) та індексами волатильності (Obstfeld, Ostry, and Qureshi, 2018). Іншими факторами, що визначають глобальний фінансовий цикл, є монетарна політика в країнах з розвинутою економікою (Tenreiro and Thwaites, 2016) та в країнах-емітентах резервної валюти (Jiang, Krishnamurthy and Lustig, 2020). Емпіричні дані свідчать про те, що зростання активності іноземних інвесторів на ринках нерухомості внаслідок міжнародної фінансової інтеграції призвело до зростання синхронізації цін на житло у великих світових містах (International Monetary Fund, 2018), що дозволяє припустити наявність глобального циклу на ринках нерухомості. Глобальні фінансові умови, такі як акомодатійна грошово-кредитна політика в основних економіках (США, Євросоюз, Японія, Китай та Великобританія), яка прагне розширення загальної грошової маси центральним банком для активізації економічного зростання, сприяє тенденції зростання синхронізації на світових ринках нерухомості (Hirata, Kose, Otrok and Terrones, 2013). В разі, якщо очікування прибутковості за кордоном стають сприятливішими або зростає невизначеність ринкової кон'юнктури, іноземні інвестори схильні виводити свої капітали із ринків нерухомості швидше, ніж вітчизняні інвестори (BIS, 2012), а відтак волатильність цін на ринках нерухомості може впливати на ситуацію у банківському секторі і у реальній економіці (Duca, Muellbauer and Murphy, 2010). Міжнародні потоки капіталу можуть пришвидшити зростання вартості активів, і хоча ціни на деякі з них не обов'язково справляють визначальний вплив на національну економіку, завищення вартості фізичних активів, таких як нерухомість, може спотворити економічну активність у бік зростання обсягів будівництва житла за рахунок інших галузей. Зокрема, вплив масштабного відтоку капіталу із Китаю на ринок житла США призвів до зростання ціни на нерухомість на 8–15 % (Gorback and Keys, 2020).

У фаховій літературі визначають принаймні два канали, через які макропруденційна політика може нівелювати негативні наслідки глобального фінансового циклу: по-перше, вона може обмежити прояви фінансових криз (Claessens, Ghosh and Mihet, 2013), пришвидшити післякризове відновлення ділової активності (Bekaert and Porov, 2012) та зменшити періоди низької продуктивності; по-друге, тією мірою, якою макроекономічна і фінансова волатильність знижує зростання і тією мірою, якою макропруденційна політика знижує таку волатильність, макропруденційна політика може бути позитивно пов'язана із довгостроковим зростанням (Kormendi and Meguire, 1985).

Метою дослідження є комплексний аналіз підходів до обґрунтування каналів взаємовпливу внутрішнього фінансового циклу, глобального фінансового циклу і макропруденційної політики, а також оцінка потенціалу останньої у згладжуванні проциклічних процесів із метою стимулювання економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. Внутрішні фінансові цикли (ВФЦ) і глобальні фінансові цикли (ГФЦ) є фундаментально пов'язаними поняттями, маючи ту саму аналітичну основу, що спирається на поняття «проциклічності», яке визначається як схильність фінансових ринків або фінансової системи в більш широкому розумінні посилювати, а не згладжувати економічні коливання. Ця схильність відображає ті механізми, які призводять до взаємодії, що самопосилюється, між умовами фінансування, прийняттям ризиків, цінами на активи і накопиченням дисбалансу запасів, здебільшого у формі боргу, і така взаємодія має циклічний характер. Фаза стиснення є наслідком попередньої фази розширення, і навпаки, а спади пов'язані з попередніми бумами, і в основі цієї перспективи лежить поняття ризику, що має чіткий міжчасовий вимір. Такий підхід символізує альтернативне осмислення поняття ризику, коли останній не є низьким під час експансії та високим під час спаду: швидше ризик накопичується під час експансії і матеріалізується під час спаду. В аналізі як ВФЦ (що зводиться здебільшого до аналізу циклів кредитування та динаміки цін на нерухомість, так і ГФЦ (що зводиться до дослідження міжнародних потоків капіталу та цін на високоризикові фінансові активи) саме грошово-кредитній політиці відводиться визначальна роль, адже саме вона здійснює вирішальний вплив на фінансові умови, як усередині країни, так і за її межами, особливо тоді, коли реалізується урядами країн із великою відкритою економікою (Резнікова, Панченко та Іващенко, 2021а; 2021b).

Хоча Бреттон-Вудська система розпалася у 1970-х роках, долар США продовжує домінувати на світових ринках і сьогодні. Наприклад, понад 60 % непогашених міжнародних боргових цінних паперів та більше половини торгових рахунків номіновано у доларах США (European Central Bank, 2019). Його позиція основної світової валюти для торгових рахунків та фінансування означає, що долар США передає монетарну політику США решті світу (Obstfeld, 2019). Грошово-кредитна політика США впливає на реальні обмінні курси, інфляцію та конкурентоспроможність експорту у всьому світі. Наприклад, посилення грошово-кредитної політики США та подальше зростання вартості долара США призведе до зростання цін на імпорт у національній валюті для країн, які виставляють рахунки за імпорт у доларах США (за умови, що обсяг імпорту залишається незмінним). Враховуючи, що рахунки за експорт також виставляються в доларах США, зростання вартості долара США сприятиме збільшенню експорту цих товарів порівняно з експортом, що виражається в інших (національних) валютах. Таким чином, зміцнення долара США може призвести до скорочення економіки цих країн (Obstfeld, 2019). Більше того, якщо долар США виступає як валюта фінансування, посилення грошово-кредитної політики США, що призводить до зростання вартості долара США, погіршить балансові позиції неамериканських позичальників з доларовими зобов'язаннями, що спричинить скорочення потоків

капіталу по всьому світу (Bruno and Shin, 2015). Як емітент резервної валюти США мають унікальну низку переваг: казначейські облігації США розглядаються як безпечні активи, на які існує глобальний попит (Caballero and Krishnamurthy, 2009); прибутковість зовнішніх активів вище, ніж зовнішніх зобов'язань (Habib and Venditti, 2019); можливість мати великий дефіцит торговельного балансу та рахунків поточних операцій. Однак «надмірний привілей» США (Eichengreen, 2010) супроводжується «надмірним обов'язком», оскільки США, по суті, страхують решту країн світу під час глобальних потрясінь за допомогою своїх безпечних активів (Gourinchas, Rey and Govillot, 2017). Втім дедалі потужніше розгортається дискусія навколо спроможності США забезпечувати глобальну стабільність особливо за умов зниження відносної ваги США у світовій економіці та дестабілізації їхньої макроекономічної політики, а також за умов, коли виникає стимул девальвувати американську валюту з метою підвищення конкурентоспроможності експорту. У зв'язку з цим все частіше звучать заклики до створення багатопольярної міжнародної валютно-фінансової системи, в центрі якої буде не лише долар США (Eichengreen, 2010; Gourinchas, Rey and Sauzet, 2019). Економіка країн ЄС має особливий статус по відношенню до глобального фінансового циклу: з одного боку, разом країни-члени утворюють одну із основних складових глобальної економіки поряд із США, Китаєм та Японією, але в той же час вони окремо піддаються впливу ГФЦ. Однак той факт, що окремі країни-члени ЄС зберігають суверенітет у продукуванні фіскальної та макропруденційної політик, окремі економіки ЄС, в силу їхніх масштабів та складності структури, по-різному підпадають під вплив проявів ГФЦ. Більше того, в той час, як існують значні докази впливу грошово-кредитної політики США на глобальний фінансовий цикл, аналогічні докази для Єврозони більш обмежені. При цьому рух капіталу між країнами ЄС (розглядаючи окремо зону євро) має суттєві відмінності від руху капіталу до решти світу: наявність єдиної грошово-кредитної політики в Єврозоні є характерною рисою руху капіталу в країнах ЄС, оскільки вона здебільшого детермінує потоки капіталу в межах ЄС (Darracq Pariès, Kok and Rancoita, 2019).

Після світової фінансової кризи 2008–2012 рр. у ЄС відбулося уповільнення темпів фінансової інтеграції, що відбилось і на роботі банківського сектору. У перспективі зростаюче значення країн із економікою, що розвивається (і, насамперед, Китаю) у світовій фінансовій системі, ймовірно, призведе до посилення міжнародних побічних ефектів від дій монетарної політики в цих країнах. На сьогоднішній день емпіричні дані щодо глобального впливу грошово-кредитної політики Китаю на ГФЦ обмежені, в основному через відсутність адекватних даних про фінансову систему Китаю. Зростання значення Китаю на світовій арені дозволяє припустити, що динаміка китайської економіки також вноситиме суттєвий внесок у глобальний фінансовий цикл. Політика, яку проводив Народний банк Китаю щодо нарощування масштабних іноземних резервів, а потім їх скорочення в 2015–2016 роках у рамках своєї мети підтримки валютної стабільності, було названо важливим чинником, що впливає на глобальні умови ліквідності. Існування глобального фінансового циклу має важливі наслідки для системного ризику, що виникають насамперед через взаємодію між глобальним фінансовим циклом, ключовими глобальними факторами та транскордонною діяльністю банків. Глобальний фінансовий цикл має взаємопідсилювальний зв'язок із транскордонною діяльністю глобальних банків, зокрема, через їхнє управління ліквідністю та відношенням до ризику (Borio and Zhu, 2012).

Поведінка глобальних банків (ГБ) є водночас результатом глобального фінансового циклу і фактором, що визначають його специфіку, адже ГБ керують своєю ліквідністю у глобальному масштабі, тим самим сприяючи міжнародній трансмісії шоків. По суті, існує внутрішній ринок капіталу, на якому кошти активно переводяться між

материнськими банками та їхніми філіями у всьому світі, і у разі несприятливого шоку фінансування материнські банки перерозподіляють ліквідність усередині банківської організації відповідно до існуючих стратегій поведінки. Для пом'якшення потрясінь балансу материнського банку кошти із закордонних філій, які вважаються важливими «ринками фінансування», репатріюються у головний офіс. Інші закордонні філії, що розглядаються материнським банком як важливі інвестиційні ринки, оскільки вони роблять відносно більший внесок у потоки доходів, натомість залишаються пунктами призначення для фінансування (Cerutti and Zhou, 2017). Це доводить, що існування внутрішнього ринку капіталу для глобальних банків збільшує міжнародне поширення внутрішніх потрясінь ліквідності через ефект заміщення між внутрішнім та зовнішнім кредитуванням. Банки з низьким рівнем ліквідних активів активно використовують транскордонне внутрішнє фінансування у відповідь на локальні потрясіння, тоді як збільшення внутрішнього фінансування пов'язані зі зменшенням зовнішнього кредитування. Результати показують, що на кожен додатковий долар внутрішнього кредитування, який глобальний банк, який відчуває дефіцит ліквідності, отримує від своїх зарубіжних підрозділів, зовнішнє кредитування знижується на 29 центів (Aldasoro, Caparusso and Chen, 2022). Це може викликати ефект стратегічної взаємодоповнюваності, який виникає в результаті стратегічної взаємодії між банками, іншими фінансовими установами та агентами, які можуть посилювати системну вразливість під час підйомів і під час спадів внаслідок посилення конкуренції між банками.

Емпіричний досвід свідчить, що: (1) іноземні філії ГБ із вищою залежністю від материнського фінансування продовжували отримувати більші обсяги фінансування порівняно з іншими банками під час світової фінансової кризи, що дозволило їм надати відносно більше кредитів на ринках, де вони проводили свою діяльність; (2) пом'якшення грошово-кредитної політики США впливає на кредитування країн за межами США, передаючись через збільшення транскордонних потоків від американських банків; (3) кредитори, які беруть активну участь у глобальному ринку синдікованих кредитів, скорочують свої зарубіжні балансові позиції для підтримки внутрішньої діяльності після банківської кризи в країні походження банку, що символізує собою феномен «втечі додому», обумовлений підвищенням неприйняттям ризику банками та вищою ймовірністю порятунку, пов'язаною з кредитуванням усередині країни (Berger, DeYoung, Flannery, Lee and Oztekin, 2008); (4) міжнародні банки вдаються до скорочення кредитування географічно віддалених позичальників, тоді як кредитування географічно найближчих позичальників залишається більш стабільним.

Зовнішні ефекти від діяльності міжнародних банків можуть проявлятися наступним чином: банкрутство одного банку може вплинути на інші фінансові установи через двосторонні баланси та інші ризики, зміни цін на активи та сукупні ефекти зворотного зв'язку з боку реальної економіки. Системно значущі фінансові установи особливо вразливі від дії зовнішніх факторів, оскільки вони зазвичай працюють на міжнародному рівні та мають тісні міжбанківські ринкові зв'язки, що робить їх «надто великими, щоб збанкрутувати», що створює стимул ставати системоутворюючими (Vulatova and Marena, 2019). Той факт, що ці ринкові збої можуть призвести до системного ризику у фінансовій системі із значними наслідками для реальної економіки, демонструє важливість використання різних макропруденційних політик.

Висновки. Глобальний фінансовий цикл визначається глобальними детермінантами, що проявляються в потоках капіталу і асоціюються з бумами і спадами цін на активи і кризами, характеризується високим рівнем взаємозалежності кредитних циклів, цін на житло, прибутковості корпоративних облігацій та цін на акції в

міжнародних масштабах. Існування ГФЦ означає, що вплив, який він здійснює на внутрішнє фінансове середовище через механізми зовнішніх зобов'язань національних банків та визначення вартості фінансування, відбивається на доступності запозичень для компаній та домогосподарств. Це означає, що економіка країн із малою відкритою економікою більш вразлива до зовнішніх потрясінь та знаходиться під впливом умов фінансування у фінансових центрах, головним чином у США, а також у Єврозоні, Великобританії, Японії та останнім часом у Китаї. Умови фінансування у фінансових центрах «задають тон» на світових фінансових ринках. За цих умов динаміка глобальної ліквідності обмежує ефективність національної грошово-кредитної політики, а відтак затребуваність дієвої міжнародної координації макропруденційної політики набуває ще більшої нагальності. Необхідність перегляду грошово-кредитної політики з міркувань підвищення її спроможності нівелювати ризики фінансової нестабільності залежать від: (1) ефективності макропруденційної політики (наприклад, здатності управляти фінансовим циклом); (2) внеску грошово-кредитної політики (включаючи її традиційні та нетрадиційні інструменти) у загострення фінансової нестабільності; (3) ступеня незалежності грошово-кредитної політики, особливо під час кризи. З огляду на взаємозалежність макропруденційної та грошово-кредитної політик, постає необхідність пошуку компромісу між двома функціями політики, оскільки вжиті макропруденційні заходи із високим рівнем ймовірності впливатимуть на трансмісійний механізм грошово-кредитної політики. Відтак зміна грошово-кредитної політики впливатиме на макропруденційну політику (наприклад, через її вплив на прибутковість банків та сприйняття допустимого ризику), і, навпаки, зміни в макропруденційній політиці, такі як коригування вимог до буферного капіталу або зміни в показниках, орієнтованих на позичальника, швидше за все, вплинуть на загальну економічну активність (через кредитні резерви, ціни на активи та вплив економічних факторів на визначення загальних умов фінансування) і, таким чином, відобразяться на курсі грошово-кредитної політики. Однак між грошово-кредитною та макропруденційною політикою може виникнути конфлікт у разі, коли обмежувальний характер макропруденційної політики перешкоджатиме передачі ефектів м'якої грошово-кредитної політики, яка може призвести до виникнення фінансових дисбалансів.

Бібліографічний список

- Резнікова, Н. В., Панченко, В. Г. та Іващенко, О. А., 2021а. Від ревізії економічної теорії до ревізії економічної політики: пастки нового макроекономічного консенсусу. *Економіка України*, 3 (712), с. 19–40.
- Резнікова, Н. В., Панченко, В. Г. та Іващенко, О. А., 2021b. Від синтезу економічних теорій до політичного консенсусу: монетарно-фіскальні дилеми макроекономічної стабілізації в умовах коронакризи. *Економіка України*, 4 (713), с. 21–44.
- Aldasoro, I., Caparusso, J. and Chen, Y., 2022. Global banks' local presence: a new lens. *BIS Quarterly Review* [online], March, pp. 31–43 Available at: <https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt2203d.pdf> (Accessed 25 March 2022).
- Bekaert, G. and Popov, A., 2012. On the link between the volatility and skewness of growth. *NBER Working Papers*, 18556, November 2012. [online] Available at: <<https://www.nber.org/papers/w18556>> (Accessed 25 March 2022).
- Berger, A., DeYoung, R., Flannery, M., Lee, D. and Oztekin, O., 2008. How Do Large Banking Organizations Manage Their Capital Ratios? *Journal of Financial Services Research*, 34 (2–3), pp. 123–149.
- BIS, 2012. Property markets and financial stability. *BIS Papers*, 64. [online] Available at: <<https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap64.pdf>> (Accessed 25 March 2022).

- Borio, C. and Zhu, H., 2012. Capital Regulation, Risk-taking and Monetary Policy: A Missing Link in the Transmission Mechanism. *Journal of Financial Stability*, 8 (4), pp. 236–251.
- Bruno, V. and Shin, H. S., 2015. Capital flows and the risk-taking channel of monetary policy. *Journal of Monetary Economics*, 71, pp. 119–132.
- Bulatova, O. and Marena, T., 2019. World Banking System: Post-Crisis Recovery? *Journal of European Economy*, 18 (3), pp. 321–337.
- Caballero, R. and Krishnamurthy, A., 2009. Global imbalances and financial fragility. *American Economic Review*, 99 (2), pp. 584–588.
- Cerutti, E. and Zhou, H., 2017. The global banking network in the aftermath of the crisis: is there evidence of de-globalization? *IMF Working Papers*, 17 (232). [online] Available at: <<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2017/11/07/The-Global-Banking-Network-in-the-Aftermath-of-the-Crisis-Is-There-Evidence-of-De-45342>> (Accessed 25 March 2022).
- Claessens, S., Ghosh, S. and Mihet, R., 2013. Macro-prudential policies to mitigate financial system vulnerabilities. *Journal of International Money and Finance*, 39, pp. 153–185.
- Darracq Pariès, M., Kok, C. and Rancoita, E., 2019. Macroprudential Policy in a Monetary Union with Cross-border Banking. *ECB Working Paper Series*, 2260. [online] Available at: <<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2260~30decf9827.en.pdf>> (Accessed 25 March 2022).
- Duca, J., Muellbauer, J. and Murphy, A., 2010. Housing Markets and the Financial Crisis of 2007–2009: Lessons for the Future. [online] Available at: <<https://eprints.lse.ac.uk/33613/1/sercdp0049.pdf>> (Accessed 25 March 2022).
- Eichengreen, B., 2010. *Exorbitant Privilege. The Rise and Fall of the Dollar and the Future of the International Monetary System*. Oxford: Oxford University Press.
- Eller, M., Huber, F. and Schuberth, H., 2018. How important are global factors for understanding the dynamics of international capital flows? [online] Available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/201670/1/WP_18_02.pdf> (Accessed 25 March 2022).
- European Central Bank, 2019. The international role of the euro, June. [online] Available at: <<https://www.ecb.europa.eu/pub/ire/html/ecb.ire201906~f0da2b823e.en.html>> (Accessed 25 March 2022).
- Gorback, C. S. and Keys, B. J., 2020. Global Capital and Local Assets: House Prices, Quantities, and Elasticities. *NBER Working Paper*, 27370. [online] Available at: <https://www.nber.org/system/files/working_papers/w27370/w27370.pdf> (Accessed 25 March 2022).
- Gourinchas, P-O., Rey, H. and Govillot, N., 2017. Exorbitant privilege and exorbitant duty. [online] Available at: <http://heleneroy.eu/Content/_Documents/duty_23_10_2017.pdf> (Accessed 25 March 2022).
- Gourinchas, P-O., Rey, H. and Sauzet, M., 2019. The international monetary and financial system. *Annual Review of Economics*, 11, pp. 859–893.
- Habib, M. and Venditti, F., 2019. The global capital flows cycle: structural drivers and transmission channels. *ECB Working Paper Series*, 2280. [online] Available at: <<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2280~2e76974901.en.pdf>> (Accessed 25 March 2022).
- Hirata, H., Kose, A. M., Otrok, C. and Terrones, M. E., 2013. Global House Price Fluctuations: Synchronization and Determinants. [online] Available at: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1338.pdf>> (Accessed 25 March 2022).

- International Monetary Fund, 2018. Global Financial Stability Report. [online] Available at: <<https://www.iri.edu.ar/wp-content/uploads/2018/09/a2018econoDocumentosFMIGlobalFinancialStabilityReportAbril2018.pdf>> (Accessed 25 March 2022).
- Jiang, Z., Krishnamurthy, A. and Lustig, H., 2020. Dollar Safety and the Global Financial Cycle. *NBER Working Paper*, 27682. [online] Available at: <https://www.nber.org/system/files/working_papers/w27682/w27682.pdf> (Accessed 25 March 2022).
- Kormendi, R. and Meguire, P., 1985. Macroeconomic determinants of growth: crosscountry evidence. *Journal of Monetary Economics*, 16 (2), pp. 141–163.
- Obstfeld, M., 2019. Global dimensions of U.S. monetary policy. *NBER Working Papers*, 26039. [online] Available at: <https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26039/w26039.pdf> (Accessed 25 March 2022).
- Obstfeld, M., Ostry, J. D. and Qureshi, M. S., 2018. Global Financial Cycles and the Exchange Rate Regime: A Perspective from Emerging Markets. *AEA Papers and Proceedings*, 108, pp. 499–504.
- Rebucci, A. and Ma, C., 2019. Capital Controls: A Survey of the New Literature. *NBER Working Papers*, 26558. [online] Available at: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3504443> (Accessed 25 March 2022).
- Tenreiro, S., and Thwaites G., 2016, Pushing on a String: US Monetary Policy Is Less Powerful in Recessions. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 8 (4), pp. 43–74.

References

- Aldasoro, I., Caparusso, J. and Chen, Y., 2022. Global banks' local presence: a new lens. *BIS Quarterly Review* [online], March, pp. 31–43 Available at: <https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt2203d.pdf> (Accessed 25 March 2022).
- Bekaert, G. and Popov, A., 2012. On the link between the volatility and skewness of growth. *NBER Working Papers*, 18556, November 2012. [online] Available at: <<https://www.nber.org/papers/w18556>> (Accessed 25 March 2022).
- Berger, A., DeYoung, R., Flannery, M., Lee, D. and Oztekin, O., 2008. How Do Large Banking Organizations Manage Their Capital Ratios? *Journal of Financial Services Research*, 34 (2–3), pp. 123–149.
- BIS, 2012. Property markets and financial stability. *BIS Papers*, 64. [online] Available at: <<https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap64.pdf>> (Accessed 25 March 2022).
- Borio, C. and Zhu, H., 2012. Capital Regulation, Risk-taking and Monetary Policy: A Missing Link in the Transmission Mechanism. *Journal of Financial Stability*, 8 (4), pp. 236–251.
- Bruno, V. and Shin, H. S., 2015. Capital flows and the risk-taking channel of monetary policy. *Journal of Monetary Economics*, 71, pp. 119–132.
- Bulatova, O. and Marena, T., 2019. World Banking System: Post-Crisis Recovery? *Journal of European Economy*, 18 (3), pp. 321–337.
- Caballero, R. and Krishnamurthy, A., 2009. Global imbalances and financial fragility. *American Economic Review*, 99 (2), pp. 584–588.
- Cerutti, E. and Zhou, H., 2017. The global banking network in the aftermath of the crisis: is there evidence of de-globalization? *IMF Working Papers*, 17 (232). [online] Available at: <<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2017/11/07/The-Global-Banking-Network-in-the-Aftermath-of-the-Crisis-Is-There-Evidence-of-De-45342>> (Accessed 25 March 2022).

- Claessens, S., Ghosh, S. and Mihet, R., 2013. Macro-prudential policies to mitigate financial system vulnerabilities. *Journal of International Money and Finance*, 39, pp. 153–185.
- Darracq Pariès, M., Kok, C. and Rancoita, E., 2019. Macroprudential Policy in a Monetary Union with Cross-border Banking. *ECB Working Paper Series*, 2260. [online] Available at: <<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2260~30decf9827.en.pdf>> (Accessed 25 March 2022).
- Duca, J., Muellbauer, J. and Murphy, A., 2010. Housing Markets and the Financial Crisis of 2007–2009: Lessons for the Future. [online] Available at: <<https://eprints.lse.ac.uk/33613/1/sercdp0049.pdf>> (Accessed 25 March 2022).
- Eichengreen, B., 2010. *Exorbitant Privilege. The Rise and Fall of the Dollar and the Future of the International Monetary System*. Oxford: Oxford University Press.
- Eller, M., Huber, F. and Schuberth, H., 2018. How important are global factors for understanding the dynamics of international capital flows? [online] Available at: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/201670/1/WP_18_02.pdf> (Accessed 25 March 2022).
- European Central Bank, 2019. The international role of the euro, June. [online] Available at: <<https://www.ecb.europa.eu/pub/ire/html/ecb.ire201906~f0da2b823e.en.html>> (Accessed 25 March 2022).
- Gorback, C. S. and Keys, B. J., 2020. Global Capital and Local Assets: House Prices, Quantities, and Elasticities. *NBER Working Paper*, 27370. [online] Available at: <https://www.nber.org/system/files/working_papers/w27370/w27370.pdf> (Accessed 25 March 2022).
- Gourinchas, P-O., Rey, H. and Govillot, N., 2017. Exorbitant privilege and exorbitant duty. [online] Available at: <http://heleneroy.eu/Content/_Documents/duty_23_10_2017.pdf> (Accessed 25 March 2022).
- Gourinchas, P-O., Rey, H. and Sauzet, M., 2019. The international monetary and financial system. *Annual Review of Economics*, 11, pp. 859–893.
- Habib, M. and Venditti, F., 2019. The global capital flows cycle: structural drivers and transmission channels. *ECB Working Paper Series*, 2280. [online] Available at: <<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2280~2e76974901.en.pdf>> (Accessed 25 March 2022).
- Hirata, H., Kose, A.M., Otrok, C. and Terrones, M.E., 2013. Global House Price Fluctuations: Synchronization and Determinants. [online] Available at: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1338.pdf>> (Accessed 25 March 2022).
- International Monetary Fund, 2018. Global Financial Stability Report. [online] Available at: <<https://www.iri.edu.ar/wp-content/uploads/2018/09/a2018econDocumentsFMIGlobalFinancialStabilityReportAbril2018.pdf>> (Accessed 25 March 2022).
- Jiang, Z., Krishnamurthy, A. and Lustig, H., 2020. Dollar Safety and the Global Financial Cycle. *NBER Working Paper*, 27682. [online] Available at: <https://www.nber.org/system/files/working_papers/w27682/w27682.pdf> (Accessed 25 March 2022).
- Kormendi, R. and Meguire, P., 1985. Macroeconomic determinants of growth: crosscountry evidence. *Journal of Monetary Economics*, 16 (2), pp. 141–163.
- Obstfeld, M., 2019. Global dimensions of U.S. monetary policy. *NBER Working Papers*, 26039. [online] Available at: <https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26039/w26039.pdf> (Accessed 25 March 2022).

- Obstfeld, M., Ostry, J. D. and Qureshi, M. S., 2018. Global Financial Cycles and the Exchange Rate Regime: A Perspective from Emerging Markets. *AEA Papers and Proceedings*, 108, pp. 499–504.
- Rebucci, A. and Ma, C., 2019. Capital Controls: A Survey of the New Literature. *NBER Working Papers*, 26558. [online] Available at: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3504443> (Accessed 25 March 2022).
- Reznikova, N., Panchenko, V. and Ivashchenko, O., 2021. Vid syntezy ekonomichnykh teorii do politychnoho konsensusu: monetarno-fiskalni dylemy makroekonomichnoi stabilizatsii v umovakh koronakryzy [From the synthesis of economic theories to political consensus: monetary and fiscal dilemmas of macroeconomic stabilization in the context of the coronavirus crisis]. *Ekonomika Ukraini*, 4 (713), pp. 21-44. (in Ukrainian).
- Reznikova, N., Panchenko, V. and Ivashchenko, O., 2021. Vid revizii ekonomichnoi teorii do revizii ekonomichnoi polityky: pastky novoho makroekonomichnoho konsensusu [From the revision of the economic theory to the revision of the economic policy: the traps of the new macroeconomic consensus]. *Ekonomika Ukraini*, 3 (712), pp. 19–40. (in Ukrainian).
- Tenreiro, S., and Thwaites G., 2016, Pushing on a String: US Monetary Policy Is Less Powerful in Recessions. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 8 (4), pp. 43–74.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2022 р.

Shlapak A.

GLOBAL FINANCIAL CYCLES AND THE PROBLEM OF REGULATION OF INTERNATIONAL CAPITAL FLOWS: THE ROLE OF BANKS AND MACROPRUDENCE POLICY IN RESPONDING TO CRISES

The aggravation of crisis processes in the global financial system produces a request to find tools to eliminate the systemic risk of global instability, which arises primarily through the interaction between the global financial cycle, key global factors (global risk and monetary policy in major economies) and cross-border banking activities. The situation in the monetary and financial spheres of countries with large open economies has a powerful impact on the economic situation, exacerbating the asymmetries of interaction on a global scale, which actualizes the need for macroprudential authorities in countries with small open economies to take preventive measures to maintain internal balance from destructive crisis processes in key economies of the world. The article provides a comprehensive analysis of approaches to substantiating the channels of mutual influence of the internal financial cycle, the global financial cycle and macroprudential policy, and also assesses the potential of macroprudential policy in smoothing out procyclical processes in order to stimulate economic growth. The interdependence of global banks on the dynamics of the global financial cycle and vice versa is determined, because global banks determine the specifics of the manifestations of the latter, given the way they manage their liquidity on a global scale, thereby contributing to the international transmission of shocks. It is found that the existence of a domestic capital market for global banks exacerbates the international spread of domestic liquidity shocks due to the strategic complementarity effect arising from strategic interactions between banks, other financial institutions and agents, which can increase systemic vulnerabilities during booms and busts due to increased competition between banks. It was revealed that the impact of the global financial cycle on the internal financial environment of banks and financial institutions through

the mechanisms of external obligations of national banks and the determination of the cost of financing affects the availability of loans for companies and households. This means that the economies of small open economies are more vulnerable to external shocks and are affected by financing conditions determined in the world's financial centers. Under these conditions, the dynamics of global liquidity limits the effectiveness of national monetary policy, and therefore the demand for effective international coordination of macroprudential policy becomes even more urgent. The need to revise monetary policy in order to increase its ability to mitigate the risks of financial instability depends on: (1) the effectiveness of macroprudential policy (for example, the ability to manage the financial cycle); (2) the contribution of monetary policy (including its traditional and non-traditional instruments) to the exacerbation of financial instability; (3) the degree of independence of monetary policy, especially during a crisis.

Keywords: *global financial cycle, global banks, financial system, international capital flows, macroprudential policy, monetary policy, systemic risk, countries with large and small open economies*